REVISTA ISTORICĂ

Anul al XXIII-lea
Octombre-Decembre 1937.

10-12

SUPT CONDUCEREA

LUI

N. IORGA

CUPRINSUL:

N. Iorga: Pomenirea lui Mihai-Vodă-Viteazul pe cîmpia de la Şelimber.

N. A Constantinescu: Noua Istorie a Rominilor de N. Iorga.

N. Iorga: Revelaţii şi ilusii asupra dedesupturilor vieţii politice în neutralitate, în şi după Marele Războiu.

Harold Temperley: Mai multă lumină asupra Pactului de la Osborne, 9 August 1857.

Alice M. C. Carter: O nouă lumină asupra Pactului de la Osborne, 9 August 1857.

V. Mihordea: Raporturile lui Ioan-Vodă Callimachi cu Polonii (1757-1761).

Dări de samă de *N. Iorga.*

Cronică de *N. Iorga.*

Notiţe de *N. Iorga.*

„DATINA ROMÂNEASCĂ" — VĂLENII-DE-MUNTE
1937

www.dacoromanica.ro

COMITETUL DE DIRECȚIE:

N. BĂNESCU
AL. LAPEDATU
I. NISTOR

COMITETUL DE REDACȚIE:

DIMITRIE BERCIU
N. A. CONSTANTINESCU
MARIA HOLBAN
C. J. KARADJa
EMIL LĂZĂRESCU
ȘT. METEȘ
VALERIU PAPAHAGI
IULIAN PETER
AURELIAN SACERDOȚEANU
VIRGINIA SACERDOȚEANU, SECRETARĂ

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXIII-lea, n-le 10-12. Octombre-Decembre 1937.

Pomenirea lui Mihai-Vodă-Viteazul pe cîmpia de la Şelimber

– Cuvântul d-lui profesor N. Iorga –

Împiedecat de a veni, precum făgăduisem, pentru a aduce şi eu dovada de recunoştinţă, faţă de acel care a dat pe cîteva luni de zile Ardealul puterei româneşti, cred că pe locul unde s'a dat o luptă cîştigată, nu fără greutate, de şi duşmanul, un prinţ abia aşezat în ţară, nu se bucura decît de simpatiile unei părţi din nobilime, am datoria să presint cîteva puncte de vedere cu privire la rostul acestei bătălii, puncte pe care vreau să le pun în legătură cu însuşirile fundamentale ale poporului nostru, aşa cum el s'a manifestat şi în cursul ultimelor împrejurări prin care am dobîndit pentru totdeauna stăpînirea acestui ţinut aşa însemnat printre cele locuite de neamul nostru.

Cucerirea Ardealului de Mihai Viteazul prin această bătălie n'a fost, cum au fost multe cuceriri străine asupra noastră, resultatul unei meşteşugite potriviri, prin care se căuta a se evita dreapta ntrecere cu armata. Mihai Viteazul n'a fost un uneltitor, un conspirator, întrebuinţînd mijloace de dibăcie, de urîtă vicleníe, pentru ca să ajungă în stăpînirea unui pămînt care nu era al lui.

Va fi fost el însuşi prin Ardeal şi va fi ajuns astfel la cunoştinţa dreptului nostru asupra acestui pămînt, dar acest drept el înţelegea să-l ceară dela hotărîrea lui Dumnezeu pe cîmpul de bătălie. Pentru aceasta a mînat strălucita boierime care-l încunjura şi în fruntea căreia stăteau fraţii Buzeşti, pentru aceasta a strîns pe minunaţii săi ostaşi din partea Buzăului, Roşii din ţară, pentru aceasta a făcut apel şi la elementele ţărăneşti care, de şi se găsiau într'o stare nemulţămitoare, pe care el a fost împiedecat s'o îndrepte, ci silit, din potrivă, să apese asupra ei, au înţeles ce însemnătate are dovada de vitejie care se cerea de la dînşii.

Este de însemnat şi lucrul acesta, că, pe cînd, în războaiele lui Mihai împotriva Turcilor, împrejurările au făcut aşa încît el a trebuit să se folosească şi de lefegii cu plată şi de ajutorul pe

www.dacoromanica.ro

care l-a adus vărul cardinalului Sigismund Báthory, în această ultimă și hotărîtoare încercare cu toate puterile chemate în grabă ale Ardealului, el n'a întrebuințat altceva decît Romîni.

Nu se poate însemna de aproape ce rost a avut în această luptă artileria, dar totul a fost hotărît de vijelioasa pornire a fruntașilor Țării-Românești și de solidul sprijin pe care-l dădeau la spatele lor masele țărănești, deprinse acum printr'o luptă de patru ani cu înfruntarea tuturor primejdiilor.

A fost deci o mare bătălie, o adevărată bătălie, în care de o parte și de alta se adusese tot ceia ce era cu putință și în care numai Romîni din deosebite trepte ale societății românești au fost aceia cari s'au înfățișat pentru a încheia pe o bucată de vreme socotelile vechi între noi, vechii moștenitori ai acestui pămînt și cei cari se așternuseră peste noi, răpindu-ni dreptul, umilindu-ne și apăsîndu-ne.

Aș vrea însă să scot în vedere și un alt caracter al acestei lupte Bătălia de la Șelimber n'a fost numai o încercare de oști, ci jertfa supremă și întreagă pe care Mihai o aducea în vederea scopului înalt urmărit de dînsul. După ce primise din partea cardinalului Andrei Báthory porunca de a ieși din țară pentru a nu-i turbura legăturile înjghebate de la început cu Turcii, Mihai Viteazul i-a arătat că, dacă este vorba de ieșire din moșia lui, el iese cu familia lui întreagă, dar și cu boierimea care-l încunjură și cu toată oastea pe care o avea la îndemînă.

Cine nu-l lăsase să rămînă liniștit acasă la dînsul, în moștenirea de la părintele său, trebuia să vadă ce înseamnă o armată românească, strînsă credincios în jurul Domnului său și gata să meargă pînă la capăt împotriva oricării primejdii, cu dînsul și pentru dînsul.

Dacă Mihai ar fi fost învins, și au fost anumite clipe cînd fără hotărîrea pe care au luat-o unii nobili ardeleni de viță românească, de și depărtați de legea lor cea veche, soarta bătăliei ar fi trecut printr'o grea încercare, Mihai pierdea totul. Adecă nu numai că n'ar fi ajuns să ia în stăpînire acest Ardeal, pe care nemeșii unguri îl oferiau Impăratului pentru a și-l lua țigănește înapoi, gata, cînd lucrurile merg rău, să-l îmbie iarăși aceluiași Împărat neamț, dar i-ar fi fost cu neputință să se întoarcă înapoi acasă. Oastea lui ar fi fost măcelărită, iar el ar fi fost dus ca prins în reședința princiară a Ardealului națiunilor privilegiate, și poate chiar,

www.dacoromanica.ro

cum i se va întîmpla peste cîţiva ani, căzut în mîna unor duşmani neiertători, de o cruzime fără margeni, mergînd pînă la impietatea faţă de trupul fără de viaţă, i s'ar fi pus capăt zilelor în chiar clipa după înfrîngerea desăvîrşită a armatei sale. El a pus în joc tot ceia ce avea şi s'a arătat gata să primească, dacă nu-l ajută Dumnezeu şi vrednicia luptătorilor din jurul lui, şi cea mai crudă soartă menită învinşilor.

Tot aşa, în loc să fi căpătat în timpul marelui războiu, Ardealul, numai prin anumite învoieli, dîndu-ne la o parte de la o încercare de vitejie, am scos cîţi ostaşi puteam scoate din toate straturile societăţii româneşti şi i-am dus aci la mare încercare în luptă dreaptă, care, răspînsă, odată, a fost reluată din nou, şi, de ar fi fost să ne ajungă încă odată neizbinda, am fi reluat-o de la căpăt, pînă s'ar fi istovit puterea acestui neam.

Aşa fiind, noi am mers pe calea lui Mihai şi am întrebuinţat acele mijloace pe care şi el le culegea din instinctul cinstit şi viteaz al acestui neam.

Al doilea, la rîndul nostru, ştiam ce ne aşteaptă dacă încrederea în puterile noastre dă greş, ştiam, ceia ce, de altfel, s'a scris în carnea noastră prin tratatul dela Bucureşti, că ni se vor lua munţii şi marea, că vom cădea în robia de zeci de ani a străinului învingător, care ni va lua pe preţuri de nimic toate produsele muncii noastre, ştiam că o întreagă clasă politică prinsă în războiu va fi înlăturată pentru totdeauna din afacerile publice, ştiam că mulţi dintre cei cari au voit războiul dreptului nostru vor fi aruncaţi în închisori sau trimeşi prin străinătate în situaţii menite să li scurteze viaţa, ştiam că întreaga lor avere va fi făcută jaf străinului cuceritor, ştiam că familia şi copiii lor vor fi la discreţia pîngăritorului şi, cu toate acestea, precum a făcut Mihai Viteazul la 1599, am făcut şi noi de la 1916 pînă în ceasul fericitei răsplătiri a sforţărilor noastre.

De cînd este în aceste locuri, de mai mult de două mii de ani, pentru el şi pentru strămoşii săi, neamul acesta românesc a făcut o singură politică: politica de luptă şi politica de risc.

Prin mari năcazuri şi prin grele robii, am ajuns totuşi la capătul dorit şi cuvenit prin aceste însuşiri.

Şi asigurăm pe cei cari rîvnesc la stăpînirea pe care am cîştigat-o prin sacrificiul nostru de sînge, că oricînd ne vom găsi la luptă dreaptă, şi cu întregul risc a tot ceia ce avem.

---

www.dacoromanica.ro

Noua Istorie a Romînilor de N. Iorga

III.

C t i t o r i i.

Al treilea volum al sintesei privește epoca marilor *creațiuni politice românești*, dintre anii 1000 și 1418, pe o durată de patru secole, deci. El se împarte firesc în trei cărți, după cele trei fase ale acestei creații: a *colaborărilor*, a *ctitoriei dunărene și balcanice* și a *ctitoriei independente*.

Prima fasă e a manifestării supt nume străin, mai ales, a vechilor autonomii românești, Romaniile populare sau „Vlahiile", cum începură a se numi încă din epoca precedentă; ele sînt însă bine închegate acum și pline de o energie care va izbuti, în fasa a doua, să dea ctitoriile de caracter intermediar, între „colaborare" și „independență", dar cu conducere românească; ctitoria Asăneștilor, care intră în această fasă, dă cel mai îndrăzneț exemplu, dar aspirînd, dincolo de independență, la imitația imperială bizantină, ei vor pierde legăturile cu energiile românești, înstrăinîndu-se, adecă pierzîndu-se chiar din causa colaborării cu străinul. Ambele ctitorii, dunăreană și balcanică, vor pregăti însă, pe căi încă neștiute nouă, a treia și definitiva închegare a Statului și poporului romîn: *ctitoria independentă*, a Țării-Românești a Basarabilor și a celei a Bogdan-Mușatinilor.

Fasele nu sînt aspecte succesive, ce s'ar putea cronologisa, ale Istoriei Romînilor, ci mai degrabă momente de elaborație psihică, astfel că manifestări de un caracter se petrec, pe întinsul pămîntului românesc, simultan cu cele din altă fasă. Autonomia maramureșeană, menținută pînă la finele secolului al XIV-lea, este un exemplu.

I. *Colaborările.*

„Cele d'întăiu cristalisări de Stat ale Romînilor" medievali, zice d. N. Iorga, se vădesc „simultan și *nu fără legături firești pe tot cuprinsul locuinților neamului*". Această afirmație ca o teoremă se demonstrează cu îndestule probe în cele două cărți d'întăiu.

Colaborarea se simte, mai întăiu, fără afirmare, în al doilea Țarat, de la Ohrida, unde chiar „conducerea mișcării e tot românească" (p. 5). Caracterul vlaho-albano-slav al acestui Țarat,

www.dacoromanica.ro

așezat „pe bază polietnică“ (p. 7), a fost demonstrat de autor cu mult mai înainte, ca în „Formes byzantines et réalités balcaniques“, 1922 (pp. 109–10), și istoriografia străină va trebui să accepte ideia.

Se adaugă colaborări de periferie, cu același Țarat, — deci o dublă colaborare, internă și externă, oarecum, a *celnicilor* din Pind și Tesalia (pp 9–10), sau cu Imperiul legitim bizantin (primul Niculiță, un Litovoiu, pp. 8, 11).

O altă colaborare sau, mai bine zis, o serie de colaborări se petrece în legătură cu expansiunea regatului apostolic al Ungariei, —lucruri cunoscute chiar cronicilor maghiare, dar în chip denaturat. Ca introducere la aceste raporturi, se analisează, în cap. II, caracterul hibrid al regatului orientat spre Bizanț și ortodoxie, la început, dar oscilînd între influențele bizantină, balcanică și polonă, pentru a se consolida apoi, pe base apusene, primite de la Roma cruciaților și din Germania feudală. Este un factor determinant, această Ungarie, pentru autonomiile muribunde dintre Tisa și Carpați, și de mare influență chiar pentru viitoarele „ctitorii independente“.

Cînd și unde încep aceste legături?

Acestei întrebări îi dăduse de curînd un răspuns valorosul studiu al d-lui Drăganu, „Romînii în secolele IX–XIV pe basa toponimiei și a onomasticei“, demonstrînd mulțimea resturilor românești în *Panonia*. D. N. Iorga afirmă însă că „acolo e vorba de un *alt element romanic* decît al nostru“ (p. 17). D-sa pune cele d'întăiu atingeri cu Ungurii în *Balcani* (p. 19) și la Tisa, dar legături serioase de *cultură* și *limbă* se vor încheia abia „la începutul secolului al XII-lea“, cînd Ungurii vor întîlni în cale, nu un voevodat regional din Ardeal, ci, se afirmă: „voevodatul *unitar al Țării-Românești* de dincolo de Tisa, fără mărginirea la Sud, care fu împusă tocmai de cucerirea ungurească“ (p. 23). Din această *formație politică*, ce „nu era un Stat“, Ungurii rupeau frînturi chiar în secolul al XI-lea, alcătuind „varmeghiile“ lor pe Criș, pe Mureș, pe Timiș (p. 20), mai înainte de a pătrunde în inima platoului, la „Bălgrad“ (cap. III).

Cum se alcătuise această *ipotetică Țară Românească* prin influența voevodatului-ducat carolingian, transmis de Slavi, luînd, la noi, tendința spre „domnia“ de tradiție imperială și de ce n'a devenit ea un Stat, se arată sugestiv în paginile 23–25. S'a des-

www.dacoromanica.ro

coperit și precursorul romîn al voevozilor regali de Transilvania, voevodatul fiind menținut de Unguri în margenile așa-zisului „Ardeal"; se chiamă „*Mercurius, princeps ultrasilvanus*", pe la anul 1100, „primul cîrmuitor ce se întîmpină după ocupația ungară" (p. 25). „Atingerea ardeleană a Romînilor cu Ungurii" (cap. V) fusese precedată de o „simbiosă *romîno-turcă*" din secolul al XI-lea, cînd *Pecenegii* stăpîniau de la Nipru pînă în cîmpia panonică (cap. IV). Folosind și acum vechi e metode romane din secolul al IV-lea: colonisarea cu federați pentru paza Dunării, Bizanțul cedează Pecenegilor cîteva cetăți (probabil *Caracăl* = Cetatea-Neagră), și cîmpiile de cultură (p. 27). Ambele ramuri pecenege, înduşmănite, trec în Imperiu.

Sintesa romîno-pecenegă se giceşte de autor mai întăiu în *Transilvania*, dovedită acolo prin: „Silva Blacorum et Bissenorum" din Secuime, Pecenegii venind acolo pe la Oituz (= Poarta Uzilor), ca și Cumanii de mai tărziu, și prin ridicarea unui voevodat ca al lui *Mercurius*, nume amintit în cele două *Miercuri* ardelene; de la cetele de Pecenegi, uniți cu Cumanii, și de la Romînii lui *Mercurius* vor fi cucerit Ungurii Ardealul. Al doilea teritoriu de sintesă cu Pecenegii ar fi în *voevodatele dunărene*, ale lui Tatul și vecinilor săi, din regiunea Pecenegilor „federați" ai Bizanțului (p. 30), „Bărăgan, Deliorman, Curgan, Borcea (din Borza), Caracăl, Tutracan" (dar cf. și Tmutaracan de la Azov) vin de la dînșii, iar, ca rest etnic, *Ceangăii* din Moldova și, poate, scrisul secuiesc vechiu (p. 34). Se răsping plăsmuirile puerile ale lui Philippide (p. 33, nota 1).

Cap. V resolvă *colaborarea cu Ungurii* în *Transilvania*, care, fiind cucerită mai greu, a impus respectarea voevodatului aflat aici, cu voevodul „șef de nație", numit chiar „princeps" în unele izvoare, fără reședință, ca Țarul de Ohrida și ca Domnul nostru, apoi menținerea acelor *civitates* cu sens militar, cetățile vechi romane, anterioare cuceririi de supt linia munților: Hațeg, Dobra, Simeria, Clujul (dintr'un Clausum; cf. Clisura balcanică), Rodna, Nîjna, de unde germ. Nösen pentru Bistrița, etc.; menținerea, în fine, a *curtenilor*, cari au o *curte* („udvornicii"), a apărătorilor de castre (iobagii), etc.

Această cucerire nu aduce o suprapunere etnică, ci numai „stropituri" etnice de Ungurime, pe ici-colo, unde erau saline, mine, cetăți. S'au menținut și *tîrgurile* slavo-romîne, războtezîndu-se,

www.dacoromanica.ro

precum şi *judeţele*, cu numirea de „scaune", ca în ţinuturile luate de Secui, de Saşi şi pe Mureşul-de-jos, la Romîni.

Cucerirea se datori unui „şef neascultător" de rege, care ar fi adoptat chiar ortodoxia locală. O critică severă anonimului, fixat de autor în secolul al XIII-lea (p. 41), ale cărui date incerte sînt diformate: Tuhutum amintind pe Ahtum din alt izvor, Menumorut pe Maimirus, duce morav. *Vechimea* şi continuitatea Romînilor se arată şi prin aceia că dînşii nu primesc, de la rege, un statut, sau privilegii, cum capătă noii veniţi (pp. 44-6). „Ceia ce rămîne în Anonim, astfel, e numai prezenţa Romînilor şi Slavilor în cîntecele populare ale ocupaţiei" (p. 46).

O succinctă analisă a toponimiei Ardealului şi părţilor vecine aduce dovezi noi pentru „continuitate". Numirile noi, turco-cumane, slave, formează *substratul* întregii nomenclaturi dintre Tisa şi Carpaţi; deci „argumentul că Ungurii şi Saşii au trebuit să dea nume noi localităţilor ardelene, neaflînd pe ale Romînilor, nu mai poate fi invocat" (pp. 46-50). Cele ungureşti sînt prea rari şi de formaţie colonisatoare, cu *-falva* şi *-haza*, *szent* (=sînt) (p. 51).

Raportul deci, dintre cele două popoare, la început, este numai de atingere, „alăturare" (cum a spus şi Pič), iar argumentele adversarilor continuităţii se întorc împotriva teoriei lor (p. 40).

Simbiosa româno-cumană, care urmează (cap. VI), e cea mai de samă din toate *colaborările*. Urmarea ei a fost nu numai cumanisarea Romînilor în izvoarele istorice, fenomen obişnuit în acea epocă, dar şi adausul unui nume, pentru stăpîni, transcris felurit: Valvi, Falbi, Falones, etc., ce s'ar putea deriva din „Valah".

Regiunile de sintesă cu ei ar fi: una din Sudul Moldovei pînă la „Balta Uzilor" „Ozolimna", pe care d. Iorga o identifică aici cu regiunea bălţilor Borcii, Brăilei şi Deltei; alta ar fi compusă din trei ţinuturi: *Deliorman*, *Bărăgan* şi *Teleorman*, cu cetăţile: *Tutracan*, *Cule* (Turnul), *Demnitzikos* (Zimnicea) şi *Caracalè*. Mai departe, spre Vidin, era „un adevărat centru cuman", unde se ridică dinastia Terterizilor. Contactul cu dînşii, pe malul stîng al Dunării, a lăsat aici „influenţe *politice* de cea mai înaltă ordine" (p. 45), pentru că aceşti barbari au avut „ideia întemeierii unui Stat ca al Hunilor şi Avarilor" (p. 56). Elemente răzleţe se creştinează, ca Lazăr, şeful cuman de la Zimnicea (53), dar *Găgăuţii*,

www.dacoromanica.ro

al căror nume e sinonim cu „bîlbîit", „barbar", nu sînt Cumani, ci Greci (p. 57).

Pe fondul acestor atingeri cu Ungurii și simbiose cu popoarele turanice, autonomiile locale se vor desvolta în două ctitorii politice transitorii, una de-a lungul Dunării, alta în Balcani.

II. *Ctitoria dunăreană și balcanică.*

Așa se numesc formele politice, care pentru întîia oară fac să biruie în izvoare numele de Romîn, fie chiar supt forma străină de *Vlachi*, *Blachi*, *Vlahia* sau *Terra Blacorum*. Cartea a II-a se ocupă de ele, dar, concomitent, și de Romînii de pe malul sting, de cei din Ardeal, cu autonomiile lor, mai mult sau mai puțin legate de cele d'întîiu; acelea sînt socotite *„ctitorii"*, deci State.

Cea d'întîiu „ctitorie" cunoscută izvoarelor este „Vlașca" dunăreană, cu centrul la *Drîstor*, prinsă între Hanatul cuman și Imperiul bizantin (cap. I). Romînii devin element militar în Imperiul bizantin în tema Paristrion, organisată ca o marcă, primul model pentru Statul romîn propriu (p. 63). Din știrile vagi și disparate se constată „multe și mari orașe" cu căpetenii ca *Tatos* în Durostor, Halis, Seslav, Sacce, cari aveau *Vicina* și alte orașe, cu oaste proprie. In luptă cu împăratul Alexie, Tatos cere ajutor de la Pecenegii vecini; stăpînirea lui și a celorlalți formează o *Vlahie*, a cării amintire se păstrează în „Vlăsia" și „Vlașca", avînd orașe înfloritoare ca: Dristra, Vicina, Chilia (Lycostomo), Tulcea. Cunoscută geografilor arabi, ea durează pînă în secolul al XII-lea, cînd Manuil Comnenul restaurează autoritatea imperială la Dunăre, refăcînd tema „Paristrion", în care se respectă, după autor, autonomia urbană; așa stau lucrurile pînă la refacerea Statului bulgar prin Asănești.

Stările contemporane din Ardeal pînă în secolul al XII-lea se cercetează în capitolul II. Ungaria primise rolul de „provincie bizantină" supt influența Comnenilor. „Haram", unde se dau lupte cred că este Palanca, lîngă Baziaș, nu Căvăran (p. 75). Incapabilă de a stăpîni teritoriile ocupate, ea chiamă pe *Sași*, ce vin sporadic la început, ca mineri, apoi în mase, ca agricultori, cu *grofii* lor în frunte, Sașii se suprapun unei pături rurale de Romîni. Dar pentru paza graniței erau organisați: *Secuii*, *Pecenegii* și *Romînii*.

Tot acum, apar în izvoarele bizantine Romînii din viitoarea

www.dacoromanica.ro

Moldovă, ca auxiliari ai lui Manuil: „ei n'au putut crea voevodate și județe cu caracter politic și militar" (p. 81). Se înlătură definitiv presupusa înaintare a Rușilor din Haliciu, sprijinită până ieri prin falsul document cu Birdalnicii (pp. 81–82).

A doua ctitorie romînă este aceia a Romînilor din Balcani, încadrați de la început în tradiția Țaratului ortodox-bulgar (cap. III). Și izvoarele bizantine și cancelaria papală recunosc „romanitatea" lor (pp. 83–84). Motiv nou, adaus la cauzele răscoalei: „o divergență religioasă" și separatismul Vestului balcanic, vlaho-albanes. Pentru sprijinirea ideii că punctul de plecare al mișcării e de căutat în Vlahiile Pindului, date fiind organisarea și concentrarea românească, în de ajuns probate de izvoare, acolo, se aduc argumente noi: ocrotirea Sf. Dimitrie din Salonicul apropiat, vechimea Tîrnovei tesaliene față de cea balcanică, tradiția macedoneană a lui Samuil, acceptată de Asănești. Motivele de logică istorică cad greu în cumpănă față de părerea comună că centrul a fost în cealaltă Tîrnovă unde s'a menținut capitala Țaratului al treilea până la căderea lui.

Istoria ctitoriei balcanice, cu veșmînt imperial din origini, se reface după izvoare; răsare întreitul ei caracter: *domnie* romînă, tradițională, *imperiu*, de imitație bizantină și de tradiție bulgară, *regat*, de creație papală; dar încercarea de *sinteză*, supt aceste formule, a unor teritorii prea disparate și întinse, din Tesalia până în Carpați, era condamnată de la început: Vlahii, cari formau cimentul, prea risipiți (p. 96), pierd influența la Curte, care, prin Biserică, se bulgarisează; legătura cu *Vlahii* dalmatini (Morlaci) nu se putu face și cea cu cei din Nordul Dunării nu se putu menținea. De aceia durata acestui Imperiu nu ne mai interesează după moartea lui Ioniță.

Vlahii din Nord se valorifică însă prin secolul al XIII-lea (cap. IV), în legătură cu reorganisarea Ungariei ca „monarhie latină a Orientului" (p. 100), — cu Scaune secuiești de influență valahă (pp. 102–104) și slavă (pp. 103, 107), cu aducerea Ordinului Teutonic în Țara Birsei, „fapt de cea mai mare importanță pentru rostul românesc la începutul secolului al XIII-lea", și se insistă, contra celor ce caută eliminarea lor din istoria Ardealului (p. 105). Reexaminînd problema teutonică pe opt pagini, autorul aduce conclusiile sale de acum treizeci și cinci de ani, neinfirmate pînă acum de cercetările speciale (p. 111 nota 6): motivele

www.dacoromanica.ro

venirii cavalerilor, rolul de cruciată asumat aici, conflictele cu episcopul ardelean, contactul cu localnicii „Cumaniei", alungarea lor de rege spre a se continua opera de creație a Cumaniei vasale în folosul regelui (pp. 112-114) prin conversiunea păgînilor și subordonarea „ducilor" romîni (cf. p. 114), prin creațiuni de tîrguri, episcopate și chiar prin expediții armate (p. 114-115).

În Cumania păgînă regele trebuia să mai afle și alte „grupuri de autonomii" — se admite acela al Brodnicilor-*Vădenii* (și să amintim aci satul Vădenii de la gura Siretiului, pentru a confirma ipotesa autorului), un rest, se pare al vechii „Vlășci dunărene", dar se contestă „Țara Loviștii", sprijinită pe un fals document (p. 116). Mai presus de toate, apare din acte, ca o *ctitorie* nouă, românească, „Țara Severinului" fără cetate, asaltată acum din două părți de regele apostolic, care instalează aci *Banul* său.

Evenimentele de istorie locală devin, în măreața sintesă, reflexe ale marilor factori de Istorie universală: ele capătă un colorit nou și un sens cu mult mai adînc. Aducerea Cavalerilor Teutoni, instalarea Banului ungur la Severin, donația Ioaniților din 1247, toate veniau din vastul program de politică externă al Ungariei, invidioasă de a smulge Blacho-Bulgarilor misiunea de Imperiu roman în Orient (p. 124).

Numai un paragraf se acordă, în acest capitol, *năvălirii Tatarilor*, ale căror „linii principale de invasie" se arată *aici* că *n'au fost pe la noi*, ci prin Nord. Resultate ce se impun: organisarea cnezială a satelor romîne din Ardeal și plecarea Cumanilor în Ungaria, lăsînd la noi „noțiunea *unității teritoriale* între Carpați și Dunăre", așa cum ea se realisase supt Hanatul cuman (pp. 114, 121); de aceia se poate zice că Domnii romîni, „în sensul intim al puterii lor, sînt continuatorii Hanilor cumani". Reținem și ideia, de mare importanță pentru originea relațiilor politice romîno-maghiare, că din omagiul Cumanilor refugiați în Ungaria „vine nexul dintre Romîni și Coroana Ungariei" (p. 122), căci Ungurii continuau a da părților transalpine numele de Cumania, în tot cursul secolului al XIII-lea.

Instalarea Ioaniților, cu același rost ca și Teutonii alungați, ar fi creat la noi un Stat „latin", ca acel din Rodos, dar conjuncturi de politică europeană (p. 127) și energiile românești, izbucnite acum, după 1241, i-au alungat și pe dînșii.

Analisa actului din 1247, ilustrînd starea politică și economică

www.dacoromanica.ro

a poporului romîn de supt cîrmuirea juzilor, cu nume perpetuta în județele oltene, înseamnă o nouă visiune a epocii d'inaintea întemeierii. La toponimele: Vîlcea și Vîlcanul, ce s'au pus în legătură cu numele judelui Farcaș, evident ungurisat, adăugim Lupenii de lîngă Vîlcan, deci pe românește numele lui a putut suna *Lupea*: deci o persoană putea să aibă atunci două epitete prin traducerea numelui său în limbile de mare circulație ale timpului, ungară și slavă: Lupea-Vîlcea-Farcaș. Exemple izvorîte din bilingvismul unor regiuni sau din rău obiceiu al cancelariei slave de a traduce numele proprii, se pot găsi multe; citățm cîteva: *Bran* și cătunul său *Poarta*, ambele avînd același sens, Doftana și Doftănet lîngă Sătula, cu același sens (în satul Scorțeni, Prahova), etc. Pentru Romanați ar fi de alăturat terminul bulgar de *Romanat* sau *Romanatin*, aplicat celor ce „merg la lucru în Rumelia“ [1].

Cartea a doua se încheie cu starea politică a Romînilor de pretutindeni în cursul ofensivei de imperialism sud-estic al Ungariei (cap. V). De la situația de „paritate“ ce cîștigă Romînii acum în Ungaria cumanisată, semnalați din abundență în izvoare, chiar cu calificație voevodală, pînă dincolo de Oradea, și pătrunzînd în cele mai înalte demnități (Bani de Severin, magistri, etc.) și de la voevozii de caracter domnesc, în părțile cruțate de năvălirea Tatarilor: *Litovoiu, Sănislav*, cu juzii puternici din jurul lor, cari cutează a înfrunta cu războiu pe însuși regele, silindu-l a li respecta moștenirea chiar după înfrîngerea lor — și pînă la cei ce pregătesc în umbra „marelui codru“ moldovean, descălecarea Moldovei (notăm că se contestă aici rolul Bolohovenilor), pînă, iarăși, la Balcanii lui *Căliman* Asan, unde un *Curcubeta* încearcă repetiția actului Asăneștilor, și, în fine, la Romînii din Serbia, presintați de autor într'o nouă lumină, fără de a se uita „Alanii“-Vlahi ce intră în solda Paleologilor și Vlahii sau Morlacii Dalmației, păstori și cărăuși, „oriunde... elementul românesc iese la iveală acum“ (p 135), plin de *vigoare* și de *forță creatoare*.

III. *Ctitoria independentă.*

Subiectul cărții a treia este istoria politică și culturală sau, mai bine zis, istoria integrală, în deplinul sens al cuvîntului, cum o

[1] Weigand, *Bulg.-deutsch. Wörterbuch.*

www.dacoromanica.ro

concepe și o realisează d. N. Iorga în operele de sintesă a celor două State românești, întemeiate mult mai nainte decît cum credeam pînă acum, istorie dusă pînă la moartea lui Mircea, unde se oprește, fiindcă *starea de spirit* a clasei politice din cele două țări atuncea se schimbă.

Sintesa istorică se organisează și aici, ca și în volumele precedente și ca în toate lucrările acestui unic îndreptător de azi în tainele Istoriei, după problemele ce sînt puse de către forțele creatoare ale poporului romîn în continuă ascendență pe suprafața vechei Dacii, indiferent de limitele politice, și fără a ținea samă de naivul cadru cronologic al listei Domnilor, bun pentru bucherii acestei științe.

Causele ridicării spontane a Statului muntean, a consolidării lui prin *Basarab, întemeierea fiind un act anterior lui și anonim*, se găsesc de autor în desvoltarea unei puternice *autonomii* interpuse între regele imperialist și Domnia romînă din Argeș: anume autonomia Ardealului. În adevăr, Voevodatul acesta provincial se preface, supt Ludovic Apor, într'o „adevărată Domnie de voevodală stapînire" (p. 150), dar și într'o țară de turburări, răscoale făcute de Romîni (pp. 146, 156), usurpații, dinastii voevodale în Zărand și Bihor (p. 157). Chiar soarta regilor stă în mîna marilor feudali ardeleni, ca Apor, Ugrinus, etc. Este timpul cînd *Romînii apar în dietele ardelene*, alături de celelalte națiuni, cînd se simt curente de emigrare spre „Tataria" moldoveană și cînd *Domnul de la Argeș*, necunoscut pe nume, colaborează cu Apor în contra regalității ungare (pp. 151-152).

Păsim pe o construcție solidă, țesută cu dovezi verificate, dar fără întregirea lacunelor cu ipotese hasardate. *Nu cunoaștem deci pe înaintașul lui Basarab* — se renunță la ipoteticul *Iancu Tihomir*, „Ivanco" fiind supranumele lui Basarab (p. 176), nici cine a întregit „Țara Românească", formată din „Domnia dela Argeș" și din „Statul oltean" (p. 136), dar „se pare" că faptul s'a întîmplat în timpul campaniilor regelui Ștefan în Bulgaria (p. 150). Ele au avut loc între 1270 și 1280.

Descălecarea Munteniei trece definitiv la coșul legendelor perimate ale istoriografiei, pentru următoarele decisive motive: „*Făgărașul* nu s'a colonisat și organisat decît în a doua jumătate a secolului al XIV-lea" (p. 156; cf. și p. 163), iar miticul Negru-Vodă nu se poate raporta la Basarab I, ci la Neagoe-

www.dacoromanica.ro

Basarab, marele ctitor religios, vechea teorie a d-lui N. Iorga. „Basarab deci nu e un întemeietor, ci un *continuator* şi un *liberator*“ (p. 156). A profitat de „anarhia nobiliară“ din regatul vecin, pentru a-şi anexa „pămînturi regale“ (p. 158) şi a ridica prestigiul prin o solidă organisare a ţării, colaborînd chiar „cu nobilimea ardeleană de origine românească“. Urmează apoi „harta Domniei Ţării-Româneşti“ de atunci, cu rarile cetăţi şi tîrguri, cu sate mari, menite a deveni şi ele tîrguri, toate *creaţiuni româneşti*, cu excepţia Cîmpulungului (cap. I). Cîteva etimologii noi, bune: *Pătîrlage* din Peterlak, *Lichireştii* din Glicherie, *Buzău* slav, *Zimnicea*-Demnitzikos, dar mi se pare greu de crezut ca toată partea răsăriteană, cu drumul Prahovei spre Brăila, să nu fi aparţinut Domniei. Pentru a se admite aşa ceva, era nevoie de instalarea unui Ban ungur la Buzău sau Brăila, pentru paza acestei mărgini, ceia ce nu se poate presupune, neavînd vre-un indiciu.

O veche ordine bisericească se admite ca existentă în ţară condusă de o episcopie, măcar din secolul al XIII-lea (p. 163), continuînd pe „chorepiscopii“ ce vor fi existat în totdeauna.

Factorul geografic determină atît unitatea etnică a Munteniei cît şi cea politică (pp. 162, 167), şi tot el decide acordarea *feudelor* ungare, după datina apuseană-feodală, adusă de Angevini (p. 166).

În capitolul II se lămuresc *raporturile noului Stat cu vecinii*: cu Ungaria angevină, care înlocuieşte acum pretenţia arpadiană asupra „Cumaniei“ cu *nexul feudal*, ce implică recunoaşterea ţării; raporturi cu Balcanicii prin căsătorii, imitaţia boierilor din Ţaratul Vidinului şi din cel sirbesc; relaţii cu Bizanţul, al cărui imens prestigiu rămîne neatins, chiar cu Turcii Osmanlii. În ce priveşte Angevinii, se arată că înoirile aduse aici de ei înseamnă *influenţa latinităţii apusene*, la noi, în timp ce Genovesii italieni ajung la Marea Neagră.

Capitolul III se consacră războiului *„pentru independenţă“* din 1330, „cea d'intiiu încercare, într'o lupta desperată, a regalităţii angevine“ (p. 179), care, dacă „nu vrea o cucerire“, se pregătise pentru strivirea Bisericii ortodoxe de aici (pp. 176, 179). Aceasta e presintată de autor şi ca „o mare luptă a tuturor Romînilor“, de şi pe două fronturi deosebite, Ardelenii, „cavaleri“ creaţi, fiind lîngă Robert şi Moldoveni (pseudo-Tatari) de partea lui Basarab

www.dacoromanica.ro

(p. 180). Se pune la îndoială întrarea regelui pe la Severin şi localisarea „Pazara" în Posada (p. 179), iar biruinţa din „munţii Cîmpulungului" se povesteşte după izvoare. Trei pagini importante pentru ctitoriile dela Argeş cu mai vechi ruine. Se demonstrează că mormîntul neviolat cu bogate veşminte şi chipul sculptat în piatra de mormînt de la Argeş sînt ale *liberatorului Basarab* (p. 183); tot el e recunoscut de autor şi în miniatura luptei dela 1330 (p. 181 no. 4), precum şi în portretele ctitoriceşti dela Biserica Domnească din Argeş (p. 184). Dar data morţii lui se pune, printr'o greşeală de tipar, în 1342 (p. 180), în loc de 1352, cum arată grafitul.

Domnia lui „Nicolae-Alexandru-Vodă cel evlavios" se reconstituie pe temeiul întregului material din colecţia N. Densusianu-din colecţia Miklosich-Müller şi din lucrările speciale, dar nu fragmentar, ci stabilind cu măestrie şi prudenţă legăturile lui cu ierarchiile politice din Sud-Estul european. Din nou se surprind în izvoare mişcările „de afirmare a vitalităţii româneşti" (p. 198) pe tot întinsul pămîntului strămoşesc: oarbe mişcări de mase în răscoală contra regelui, autonomii locale ce se impun, cu alegere de juzi, juraţi şi voevozi, după modelul Maramureşului, grăniceri romîni (p. 197), şi chiar formarea din ai noştri a unei *cavalerii rusticane*, organisate de Angevini (p. 185-186), pentru a lupta în folosul regelui, prin Dalmaţia şi în Neapole, tocmai. Nimeni nu s'a gîndit vre-odată, din atîţia istorici cari s'au ocupat cu aceste documente, să descurce rosturi aşa de tainice şi mîndre ale unui neam urgisit de soartă din causa modestiei sale D. N. Iorga ne răsbună! Tot din ai noştri vedem îndivizi ridicîndu-se atunci la rosturi de samă în Transilvania feudalisată (p. 196) sau la Curtea regală (p. 199).

Neamul întreg e prins în această mişcare, iar piosul Nicolae-Alexandru, ca un exponent al ei, construieşte mereu, încet şi sigur. Fin diplomat, în relaţiile cu Ungaria, şi organisator de mare prestigiu prin legăturile cu Bizanţul, care-i *acordă o dublă recunoaştere*: a Statului său naţional şi a Vlădiciei argeşene, mai vechi, ridicată acum la un rang înalt (p. 191). Ca mult înălţată iese astfel figura celui care a ştiut să introducă noul Stat mărit în „sistemul acestei romanităţi orientale" a Bizanţului (p. 193).

Patru sunt *ctitorii cei mari*, caracterisaţi de autor, în resumat. la pp. 339-340. *Basarab*, *Nicolae-Alexandru*, *Vlaicu* şi *Mircea*, Sintesa celor doi din urmă se dă în capitolele IV-XI, alternativ.

www.dacoromanica.ro

cu alte manifestări românești în țările Coroanei ungare și mai ales cu acelea care au dus la închegarea nouii și solidei *ctitorii politice* în *Moldova*. Necontenit viața neamului e îmbrățișată de autor ca „un tot organic". Iar, pentru a explica faptele prin cauzele și sensul lor, construcția istorică utilisează tot ceia ce e esențial și determinant pe aria largă a Sud-Estului european: marii factori de Istoria politică din secolul al XIV-lea: *politica imperialistă a Angevinilor*, cu metodele lor feudale, transplantate aici, politica de *cruciată a lui Sigismund de Luxemburg*, avînd toate de corolariu: imperialismul ungar asupra Dunării de la Belgrad în jos pînă la Chilia, apoi silințile de *propagandă catolică* ale Papei, în cele două Domnii românești, *expansiunea dinastică a Poloniei* în Sud-Est și, în cele din urmă, *amenințarea turcească*, toți acești *factori* de samă cari turburau sau alimentau creșterea energiilor politice și militare românești sînt stăpîniți de autor și relevați cu toată puterea lor de influență, la locul lor.

Ctitoria moldoveană; Vlaicu și Mircea.

Maramureșul, de unde pornește descălcarea noului Stat moldovean, cu voevozii autonomi, e analisat topografic, cu prelungirile lui etnice, *Huțulii*, *Boichii*, *Goralii*, risipiți azi și pierduți ca neam, pînă în Beschizi. *Dublul descălecat* se produce simultan, nu succesiv, cum îl presintau legenda și istoriografia pînă ieri (p. 212). Încă un fapt nou de mare valoare: legendarul Dragoș devine personagiu istoric și cîrmuitor real, în locul lui Sas, fiul, care dispare de pe scena istorică. Prin o simplă delegație feudală fără titlu (p. 204), conchide autorul, primise Dragoș o *feudă* (p. 205) pe locuri cuprinse dela Tatari, de rege, în legătură probabil cu apărarea *episcopiei Milcovului*, un teritoriu ce se poate delimita prin „Cîmpurile lui Dragoș" (p. 206).

Nu înțeleg cum s'ar fi transmis, chiar de atunci, vechilor locuitori ai țării, „boieriile" de la Ruși (p. 208), fiindcă, după cum se arată mai departe, tovarășii celor doi descălicători se numiau „viteji" cu sens de cavaleri, dar cred cu tărie în „vechile formațiuni populare" de la Cîmpulung, Vrancea, Tigheciu (care s'ar putea pune în legătură cu *Tega*, loc în Buzău, cu sens de pripor + sufixul-*eciu*, ca în Berheciu, Direciu, Moeciu, Măneciu).

A doua Descălecare, *simultană*, este a lui *Bogdan*, pe la 1342,

www.dacoromanica.ro

revoltat contra regelui şi concurent al lui Dragoş, la organisarea Moldovei (p. 211); el s'ar fi aşezat mai la Nord, de unde s'a războit cu Dragoş, pentru a-l scoate din stăpînire. Acesta pleacă pe la 1350, lăsînd în locu-i nu pe Sas, ci pe nepotul *Balica* (Balk rominisat), cel care va ajuta, în zădar, regelui să înfrîngă pe revoltatul Bogdan.

Întemeierea Moldovei este împinsă astfel înapoi cu cel puţin două decenii, iar Domnia lui *Bogdan* nu ni se va mai părea surprinzător de *scurtă*.

Întemeierea avu efecte bune pentru însuşi leagănul maramureşan, tocmai din causa rivalităţii dintre cele două familii voevodale şi a concepţiilor de care ele se călăuziau: învins, regele creiază pentru fraţii Balica şi Dragu „o Ţară-Românească" (p. 214) de concurenţă împotriva Moldovei lui Bogdan, cam în felul cum, adăugim, Sovietele au creat ficţiunea de Republică Moldovenească în coasta Basarabiei româneşti. Creaţiunea însă rămîne un provisorat. Tot aici se lămuresc şi alte chestiuni: numele celor două ţări, caracterul maramureşean, cu sufixe ungare, al onomasticei „vitejilor", bourul (p. 218), tîrgurile cu privilegii mai vechi ca Domnia, obţinute dela Tatari (p. 221), oposiţia iniţială între Muntenia şi Moldova.

În felul acesta, *cunoştinţile noastre despre întemeierea Moldovei sînt complet transformate*. Noua ţară liberă românească se va desvolta paşnic până la crearea „blocului romîn", mulţămită înfrîngerii suferite de Ludovic acolo, dar şi problemelor puse de energia şi isteţimea lui *Vlaicu-Vodă*, care se credea „chemat a da Balcanilor o altă hegemonie" (p. 227).

Politica lui Vladislav, al treilea din şirul marilor ctitori de la Argeş, va reţinea atenţia principală de acum înainte. Problema feudelor ardelene, legată de aceia a dominaţiei pe Dunăre, se discută cu toată bogata ei literatură. Amlaşul nu s'a primit (p. 228, nota 1 şi p. 139, nota 3), dar rămîn nelimpezite, din causa izvoarelor, întinderea, apoi împărţirea Banatului de Severin, partea bănăţeană rămînd ca un marchisat, o „Valachia Citerior" (pp. 233, 238, 245). Dar o problemă de importanţă europeană îşi puseră regii Ungariei imperialiste şi cruciate: de a stăpîni Dunărea până la gurile ei. *Imperativul danubian*, sau necesitatea geopolitică de a stăpîni Dunărea pe ambele ei laturi ce se pune

www.dacoromanica.ro

pentru orice Imperiu vecin[1], este o chestiune ce răsare ca un adevăr axiomatic din cercetările autorului asupra problemei dunărene, atît în „Chestiunea Dunării", cît și în volumele precedente ale sintesei analisate aici.

Pornind din *Timișoara*, creată de Angevini pentru a supraveghia Dunărea de jos, Ludovic este împiedecat de Vladislav Munteanul, care, cu o rară dibăcie, urmărind și el aceiași țintă (p. 248), se încadrează în ordinea feudală și în cea romană-papală; aceasta nu era o capitulare, ne asigură autorul, ci mai curînd recunoașterea Statului nostru de ambele ierarhii apusene (p. 252); „semnele de vasalitate" pe moneta lui aveau rațiuni economice nu politice (p. 247).

Expansiunea politică, fericit inaugurată de Vlaicu, e oprită în loc supt cei doi urmași: Radu I și Dan I, cărora nu li se pot fixa anii de Domnie; se continuă, supt dînșii, numai opera lui Nicodim, analisată în capitolul IV mai ales. „Operă de unitate românească, peste toate despărțirile de regiuni" este organisarea vieții monahale, temelie unică a desvoltării Bisericii și culturii românești, așezată de Nicodim, direct sau prin învățăceii săi, în cele trei țări. Se elimină și Iurg Coriatovici din lista Domnilor Moldovei. Un capitol se consacră raporturilor Moldovei cu Iagelonii, constatînd, în primul act, *lipsa formulei vasalității* (p. 260). Alcătuirea „blocului românesc" avea să fie de mare folos Moldovei, la începutul acestor legături. Țara se consolidează cu „vitejii" din Maramureș, cu o episcopie catolică, pe lîngă cea ortodoxă, și cu o cancelarie *slavo-ruteană*, care *slavisează toponimia țării*, precum e sigur că proceda și cu onomastica persoanelor (p. 263).

Cele din urmă trei capitole, de mari proporții, se consacră acțiunii multiple a lui *Mircea*, al patrulea din seria marilor ctitori ai Țării-Românești și „cel care a intrat în legături cu Moldova, creindu-se astfel o singură linie politică pentru amîndouă Domniile" (p. 340): el este autorul „blocului românesc". Se reconstituie organisația mai complexă ce Mircea a dat țării, analisînd dregătoriile de origine bizantină, slavo-bizantină și ungară, așezămintele agrare cu toponimia satelor din timpul acelei „noi sintese românești, care este Domnia lui Mircea" (p. 272).

[1] Chestiune de care mă voiu ocupa într'o cercetare anume.

www.dacoromanica.ro

Acțiunea lui politică și războinică este întrețesută cu activitatea de cruciată a lui *Sigismund*, pe care îl ajută în rolul acesta, fără ca el însuși, Mircea, să fie un „cavaler al credinții" din evocarea poetului Alexandrescu, ci înțeleptul stăpînitor de realități din Satira lui Eminescu.

„Fără a cunoaște istoria lui Sigismund, a lui Mircea rămîne neînțeleasă", zice d. N. Iorga (p. 285); totuși, din vina izvoarelor, rămîn unele fapte inexplicabile, precum acusația ce i se aduce într'un document regal, că el ar fi atacat oștile regale la *Pazata*, ceia ce logica noastră refusă de a concepe, înlocuindu-l acolo, cum face autorul, cu răsculatul Vlad (p. 302, nota 3).

Se expun tainele complicatei diplomații a lui Mircea, care exploata cu măestrie împrejurările, pentru a smulge lui Sigismund, cînd posesiuni feudale, fără umbră de vasalitate, cînd tratate pe picior de egalitate, trecînd apoi de la o alianță la alta, cu Puterile rivale între ele: Ungaria, Polonia și Turcia, desfăcînd „blocul romîn", pentru ca să aibă mînă liberă (pp. 281, 297) și dominînd asupra Moldovei (cap. XI) prin numirea unui Domn acolo, a lui Alexandru-cel-Bun. De și mai cumpănit în socoteli, acesta pare autorului un bun elev al maestrului său Mircea, în ceia ce privește mai întăiu: „stabilirea de ierarhii" ale dregătorilor, apoi în „orînduirea canonică a Bisericii moldovene" (pp. 311-313. Cf. și p. 315). Purtînd cu mîndrie însemnele de „despot" bizantin, Mircea se ridică și mai sus: el cutează să dicteze regelui polon condiții de arbitragiu (p. 277), apoi să dea un Sultan Turcilor, în fine să încheie cu acest Sultan și cu Sîrbii o „triplă alianță" sau „înțelegere balcanică" (p. 325).

Cele două capitole consacrate „luptelor pentru stăpînirea Dunării" (cap. IX) și „politicii Sud-Est europene (cap. X) nu sînt decît două fețe ale aceleiași probleme ce se pot resuma în ceia ce am numit mai sus: imperativul geopolitic al Dunării. Vlaicu se pregătise a primi moștenirea bizantină a Dunării, dar Ungaria o pîndia cu mult mai d'înainte. Mircea realisă și el, intermitent, dominația pe ambele maluri, iar Sigismund, care avea Belgradul și rîvnia Chilia, nu izbuti decît pe timpul lui Dan II, și prin vasalitatea acestuia, să aibă Dunărea, pe care i-o disputau, în bună parte, Turcii, cari s'au interpus încă din timpul lui Baiezid I.

Problema posesiunilor lui Mircea, legată deci și de această chestiune a Dunării, e urmărită aici în toate vicisitudinile, care

www.dacoromanica.ro

o înfăţişează mult mai complicată decît şi-o închipuia Dimitrie Onciul. „Părţile tătăreşti“ s'ar fi ocupat, prin bună înţelegere cu Roman I (p. 289). La 1416 Mircea e nevoit să între însă în „sistemul militar turcesc“ (p. 337), din causa pierderii cetăţilor dunărene.

Concepţia învechită asupra Turcilor din secolul al XIV-lea, „fanatici şi barbari“, se revisuieşte aici: ei sînt „dromocraţii“, împregnaţi şi de cavalerism frances (p. 290), gata de a cuprinde în sistemul lor militar, şi prin încuscriri, atîţia principi creştini, între cari era Mircea, ca feudatari. Se admit două biruinţi creştine în 1394—1395 din causa datelor divergente pentru bătălia zisă de la Rovine, unde au perit vasali creştini ai lui Baiezid (p. 298). Toată încleştarea dintre păgîni şi creştini, pănă la 1400, este prinsă în ţesătura firească a Istoriei sud-estice.

Volumul opreşte desfăşurarea evenimentelor la moartea lui Mircea şi la ascensiunea lui Alexandru-cel-Bun „autocrator“-ul imitator al lui Mircea, cu care împreună el refăcuse „blocul românesc“, împotriva lui Sigismund, după cum tot împotriva acestuia, mai nainte, Mircea încheiase „înţelegerea balcanică“ spre a se opune hegemoniei ungare pe Dunăre (pp. 323, 325, 326). A doua zi, însă, după „recunoaşterea solemnă a neatîrnării“ Moldovei de regele polon (în 1411), ura lui Sigismund contra Domniilor romîne şi intrigile lui Vitold duc la încheierea infamului pact de la Lublau (1412). Dar Musa moare, împrejurările se schimbă, şi asistăm la *declinul hegemoniei lui Mircea* şi la încercările lui de a ridica alţi *concurenţi* la tronul otoman, înainte de *acomodarea sa prin haraciu* cu puternicul vecin păgîn.

Dar momentul morţii lui Mircea are şi altă însemnătate pentru a servi de *limită* unei epoci noi şi deci unui volum de sintesă: pătrunzînd adîncul sens al faptelor, mentalitatea şi starea de spirit, autorul surprinde o recrudescenţă a *spiritului cavaleresc* în ţările apusene, cu repercusiuni pănă la Carpaţi, introducînd şi pe ai noştri în „zbuciumul vremii celei noi“, „a cavalerilor“ (p. 344), de care se va ocupa volumul următor.

Volumul III se încheie cu un capitol, înfăţişînd, mai nou şi mai complet, *„Creaţiunea politică românească“* în instituţii agrare, civile, sociale, politice şi artistice.

În resumat: şi în acest volum, sintesa istorică este o tinerească renovaţie a studiilor, străbătute de puternicul spirit creator al autorului. Se renunţă, nu fără pagubă pentru cetitor, la atîtea desvoltări date în studiile anterioare, ca: *Istoria Bisericii ro-*

www.dacoromanica.ro

mîne", „*Istoria Armatei*", *Istoria Chiliei și Cetății-Albe*", „*Chestiunea Dunării*", ca să numim numai pe cele mai cunoscute, din causa cadrului impus de planul lucrării; altminteri, autorul, care știe întotdeauna să nu se repete, chiar cînd este nevoit a trata o chestiune desvoltată anterior în cadru egal, trebuia să ni dea, pentru epoca tratată, cel puțin materia a două volume de mărimea acestuia. Cetitorul doritor de desvoltări va fi nevoit să se adreseze la lucrările speciale citate mai sus.

Într'o frasă plină de noutate și prospețime, de căldură tinerească în chiar expresia sobră a științei, autorul pătrunde tot mai adînc tainele izvoarelor istorice, și ineditul țîșnește din fiecare pagină. Ca un *leit-motiv* revine, și în acest volum, ca o sarcină moștenită de la înaintașul său, dovezile logice ale *continuității* noastre pe acest pămînt, dar și acelea ale *unității organice* a poporului romîn peste hotarele politice. Din „fondul, basa vieții rurale, de o străveche cultură" (p. 287) s'au hrănit *energiile*, care împingeau neamul la o rădicare simultană pe tot cuprinsul locuinților sale, și spre întemeierea ambelor State, *ctitoriile independente*, care nu și-au terminat epoca de glorie.

Legende multe s'au risipit, dar multe adevăruri s'au așezat la locul de cinste în Cartea Neamului, și nu din cele care ar servi mai puțin mîndria unui mare popor. Fantasmele legendelor „Anonimului" ori ale diplomelor plăsmuite ad-hoc pier, personagii sînt chemate din ceața legendei în rampa luminoasă a Istoriei (ca Dragoș); unii apar scăzuți, alții cresc în prestigiu, ca Nicolae-Alexandru, Vlaicu și Mircea, pănă la proporțiile unor mari creatori, pe temeiul izvorului autentic bine interpretat și al acțiunii lor, clar judecată în perspectiva mai largă a Sud-Estului european. Scena restrînsă a Istoriei locale își lărgește orizontul pe nesimțite, ca supt bagheta vrăjitorului, spre limitele acestui Sud-Est din care facem parte integrantă totdeauna, fiindcă ne aflăm chiar în centrul său. Rostul desfășurării istorice, din mutilat și inexplicabil, cum se înfățișează la cercetătorii neorientați sau incapabili de a ține samă de aceste condiționări logice, devine cu mult mai complex, dar și străbătut de puternica rază a causalității, cînd este încadrat, ca aici, în ritmul Istoriei Universale. Ca și cele precedente, volumul apare cu bogate ilustrații noi și utile[1].

N. A. Constantinescu.

[1] La urmă vin „Eratele" volumelor precedente și a celui de față, la care

www.dacoromanica.ro

Revelații și ilusii asupra dedesupturilor vieții politice în neutralitate, în și după Marele Război

În *Efimeridele, însemnări și amintiri, 1908-1928*, ale d-lui M. Theodorian-Carada (Săbăoani, 1937) se pot culege unele fapte interesante.

Încercarea lui N. Dobrescu și a profesorului Mihălcescu de a „schimba starea bisericească existentă", mergînd pînă la Unire, dacă vrea Guvernul, în 1908 (p. 11). Recunoașterea lui Gîrboviceanu, inspiratorul reformei lui Haret, că ea nu și-a dat roadele (p. 12). Legăturile cu catolicii ale profesorului Cornoiu (p. 12). Legăturile lui Haret cu campania contra mitropolitului Partenie (pp. 12-3). Demisia dată regelui Carol de Partenie la însăși numirea sa (regele o mărturisește; p. 13). Și alte urite intrigi în Biserică, legate de mrejele țesute de autorul însuși (p. 14). Se văd legăturile ortodoxiei cu cine o părăsise public, amestecîndu-se în astfel de raporturi și d. Albert Honigmann, devenit un confident. Ambiția lui Gherasim Safirim de a fi mitropolit al Moldovei. Haret contra alegerii lui Atanasie Mironescu, pe cînd Partenie, demisionat, se voia el Primat, și Ghenadie în Moldova (p. 16). Planul politicianilor de a alege pe Nifon la Galați, pentru ca „în douăzeci și patru de ore" să treacă Primat în locul lui Pimen, Primat de o clipă (pp. 16-7). Rolul nefast al autorului în mijlocul unor oameni fără caracter e expus cu mîndrie și mai departe, cu lucruri dictate care treceau apoi pe sama altora.

Că nu trebuie crezut însă tot ce se spune aici iese din următorul patent neadevăr. Se spune că fostul mitropolit Atanasie „a murit subit ieșind de la o audiență în care pare că i se vorbise de o eventuală alegere a sa în Scaunul Patriarhal", — și se discută dacă era bine sau ba să fie așa. Dar Atanasie a fost trăsnit de apoplexie în casa mea, cînd eram președinte al Consiliului, și el venise ca să-mi mulțămească pentru darea de samă a lucrării lui despre Cernica. Mi-a vorbit de Biserică în genere, și eu nu

---

adăugăm cîteva: Pag. 35, r. 6 jos, *se* în loc de *ce*; p. 39, r. 2. olachales; p. 102, r. 11 jos, Hermann de Salza; p. 178, nota 4 și p. 181, nota 4, anul 1935 (pentru 1936); p. 263, r. 4, stratornicul; p. 260, r. 6 jos, *că* pentru *cu*; p. 299, nota 2 corespunde cifrei 3 din text; p. 361, r. 5 jos: imperial.

www.dacoromanica.ro

eram doar unul din politicianii cu cari d. Theodorian-Carada era deprins (cf. p. 22).

Autorul crede că la 1911 fără o declarație a guvernului în Sinod s'ar fi putut face Unirea (pp. 22-3)... Canonicul Baud ar fi fost pentru prefacerea catolicismului în România într'o formă unită (pp. 25-6). În frumoasele tovărășii de care e vorba nu putea să lipsească nici... Bogdan-Pitești (p. 26). Vedem pe Ionel Brătianu întrebînd pe cardinalul Rampolla cum „să crească clerul românesc" (p. 29). Rampolla asigura că nu va fi episcopia de Hajdu-Dorogh, care totuși a fost (pp. 29-30). Și D. A. Sturdza ar fi profețit că va veni ziua catolicismului la noi, pentru că „la Roma e regulă" (p. 30). Așa vorbiau în vînt oamenii noștri politici. Și Mihai Sturdza, acoperit cu anecdote compromițătoare și scandaloase, e arătat, — el, ctitorul de la Baden-Baden —, ca dorind să moară catolic (pp. 30-1). În alt domeniu, autorul ar fi vrut, la 1911 să vadă pe fratele mai mic al regelui Ferdinand domnind în Albania (p. 37)! Regele Carol ar fi dorit pe Lascar șef al liberalilor (p. 39). Militarii trebuie să spuie dacă e adevărat că la 1913 Românii au intrat în Varna, ceia ce mi se pare imposibil (p. 39). Despre sentimentele lui Pherekyde față de Brătianu și de Marghiloman, pp. 40-1. Autorul crede că acestuia din urmă, cât și lui I. Brătianu, „i se datorează înfăptuirea idealului nostru național" (p. 41)!

Interesantă atitudinea regelui Carol în 1913, după ce Consiliul de Coroană răspinsese ideia unei colaborări cu Centralii. El ar fi reapărut ca să ceară lui I. Brătianu ca în răspunsul ce se va da să nu se spuie că România nu e încă pregătită, ci că nu poate participa la un război provocat de Austria (p. 43).

Atunci Brătianu ar fi voit un Ministeriu Național, cu Marghiloman *(sic)*, care n'ar fi primit, ca să nu fie și Take Ionescu, „dar că el era înțeles cu regele ca la 15 Novembre să se constituie un Cabinet liberal-conservator, în așa fel ca revisuirea (Constituției) să o facă un Ministeriu compus din representanții celor două partide ce au votat Constituția la 1866". N'ar fi contat cu moartea regelui (pp. 43-4). Ciudată oferta rusească, tot imposibilă, a Hotinului (!) către Rominia, dacă intră în Ardeal (44). Desertori romîni din Ardeal la Cîmpulung (pp. 44-5). Take Ionescu ar fi declarat că, pentru război, „se pune la dis-

www.dacoromanica.ro

poziția lui (Filipescu)" (pp. 45-6). Fiii lui Costinescu vor putea răspunde dacă părintele lor a fost capabil la 1913 să declare că vrea să răstoarne pe șeful guvernului (pp. 46-7).

Autorul crede, naiv, că se putea cere Rusiei o declarație cu privire la posibilitățile Unirii tuturor Românilor, inclusiv cei din Basarabia (p. 47). Se afirmă cu putere, și pe basa conferinții la Ateneu a lui I. I. Brătianu, că regele Carol admitea întoarcerea politicii noastre până la un atac în Ardeal. Se merge poate prea departe, de și atitudinea Suveranului în ultimul timp era hotărît anti-austriacă (pp. 48-9). Regele Ferdinand ar fi recunoscut dinastia permanentă a Brătienilor lingă a sa (p. 51). Ar fi declarat că Bucovina nu-i mai poate ajunge *(ibid.)*. Sfătuiri secrete între Brătianu și Marghiloman, puțin onorabile pentru caracterul amîndurora (pp. 53-4) Tot așa pentru încercarea unei apropieri între Filipescu și Marghiloman (pp. 54-5). A fost în adevăr zvonul unui ridicul „Ministeriu Maiorescu, cu Brătianu la Război, Marghiloman la Finanțe, Take Ionescu la Externe și Filipescu la Interne" (p. 58)? Și acela al unui Cabinet Pherekyde, în ajunul intrării în acțiune (p. 58)! Iar Marghiloman aștepta un Ministeriu Maiorescu, pentru neutralitate *(ibid.)*. De fapt el aflase că regele a și pregătit acest Ministeriu, în cas de divergență în Consiliul de Coroană, pentru ca apoi, a doua zi, să-i ceară a-și da concursul lui Brătianu pentru întrarea în acțiune... *„După consiliu, regele și Brătianu s'au ținut de Marghiloman să între în Cabinet cu representanții tuturor partidelor"* (p. 59). După aceasta, Brătianu i-ar fi oferit „o misiune diplomatică secretă" (p. 59)... Se vorbește și de existența, atunci, a *„celor ce sînt gata să silească pe regele să facă imediat pace"* (p. 60)! Marghiloman declară *„că într'adevăr i se făcuse o propunere în felul acesta imediat după căderea Turtucaii și nu voise să o asculte"* *(ibid.)*. Mari prăpăstii care ar fi de dorit să nu fi fost in realitatea însăși a lucrurilor.

Autorul se afla la Nămăiești la începerea războiului. Note despre starea de spirit generală, destul de slabă. În retragere, cutare ofițer, viind de la Olt, „întreabă dacă nu cred că a sosit momentul ca regele să cheme pe Carp să facă pace" (p. 62). Soldați acusă pe Filipescu, care se stingea atunci (p. 63). Nu e admisibil că, la început, acesta întors, din Germania, era sigur de victoria ei și gata să sprijine atacul contra Rusiei și că singur evenimentul de la Marna l-ar fi schimbat, ca și starea opiniei publice (p. 63).

www.dacoromanica.ro

În mijlocul primelor înfrîngeri, *Carp, întâlnindu-se cu Marghiloman, îi cere „să meargă toți la 15 Novembre la Cameră și să țină ședință oricîți vor fi", căci „amînarea Parlamentului era neconstituțională"*. Marghiloman găsește ideia „ridiculă" (pp. 64-5).

Ultimii Ruși, inconștienți, în Bucureștii gata de predare (p. 65).

Maiorescu ar fi „murit indignat pe regele Ferdinand, fiindcă-i indusese în eroare și-și bătuse joc de el", dar autorul crede că planul Ministeriului Maiorescu de neutralitate era serios *(ibid.)*.

Mackensen ar fi comunicat oferta de pace a lui Wilhelm al II-lea lui Carp, Maiorescu, Marghiloman și arhiepiscopului Netzhammer *(sic)*, „dorind ca Bucureștii *(sic)* să se pronunțe în favorul păcii", dar a fost refusat de „noi" (p. 67)..., Cine ar crede-o? Autorul crede că Germanii s'au oprit la Siretiu din causa unei înțelegeri cu Rușii (p. 67).

Defilarea Turcilor în ziua căderii Plevnei (p. 68). „Brătianu lăsase aici o delegație în felul celei pe care au avut *(sic)* Francesii în Bordeaux" la 1871 (nu înțeleg nimic din această comparație) (p. 68). Aici o destăinuire, care e nouă și gravă, și prietenii lui I. Brătianu au cuvîntul să răspundă: „Lupu Kostaki era delegat la Interne, D. S. Neniţescu la Războiu" — trăiește și ar putea vorbi —, „Mihail Popescu la Instrucție Publică și Culte, inginerul Panaiot (?) la Lucrări Publice și d. Oscar Kiriacescu la Finanțe și d. Nedelcu la Justiție", — e de dorit să vorbească și d-lor. „Marghiloman avea să rămînă pe loc ca președinte al Crucii Roșii. Lăsîndu-i opt milioane lei pentru plata funcționarilor polițienești și pentru ordinea publică, Brătianu ar fi arătat Delegației Guvernamentale că „avea să cîrmuiască după indicațiile lui Marghiloman, de a cărui credință regele nu avea nicio îndoială". E posibil, se întreabă orice om onest? Și e admisibil să nu se răspundă acestor revelații? Autorul pare a regreta că Nemții s'au adresat numai lui Lupu Kostaki și că Mackensen n'a onorat decît pe Carp cu visita sa *(ibid.)*.

Pentru îngrijirea populației se creiază un comitet, în care, „cu autorisația d-lui Marghiloman", Gr. Cantacuzino adună pe dd. Neniţescu, Dobrovitz, Oscar Niculescu, Corteanu și alți cîțiva, cari nu mai sînt în viață, adăugindu-se d-nele Lina Pherekyde și Lidia Filipescu (pp. 68-9). Se dă și organisația comitetului, în care intră și alte persoane (pp. 68-9).

Atunci se cere bietului Primat Conon să deslege poporul de

www.dacoromanica.ro

jurămîntul față de regele care a declarat războiul contra Constituției (p. 69). Autorul apare ca solicitat *să primească, de și părăsise ortodoxia, directoratul Mitropoliei* (p. 70)!! Patru prelați, azi morți, doi episcopi, Sofronie și Calist, doi arhierei, Meletie și Evghenie, plus profesorul Dragomir Dimitrescu, beau în sănătatea șefului lor eterodox!! I se dă latitudinea să convoace cînd vrea Sinodul și Consistoriul. „Ne-am îmbrățișat amîndoi și cu cei de față" (p. 70). Un „popă"-i transmite puterile! Părintele Nicolae Popescu, membru al Academiei, pus în causă, ar avea ceva de răspuns, fiindcă astfel de lucruri nu pot trece așa (p. 71). Apoi revelion cu onestul Chiricescu, delatorul păcatelor femeiești ale bunului său amic, Mitropolitul Atanasie (p. 71). „A doua zi protopopii, încinși în brîie mohorîte și cu culioane roșii pe cap, au venit de m'au hiritisit, ținînd în mînă toiege lungi cu minere de argint". Îi preocupă ordinul lui Conon de a nu se merge pe la case de Bobotează. D. Theodorian-Carada binevoiește a-l „revoca". Promite zăbava măririi, impopulare, a schimbării stilului. „După amiazi Primatul mi s'a părut și mai năucit *(sic)*." Alt discurs de la „revisorul eparhial Negulescu" — unde o fi azi—?, rău primit, fiindcă era contra noului calendar, dar cedează. „Am spus că eu unul nu pot lucra cu mitropolitul și am să-l las în plata Domnului. Într'adevăr a doua zi nu am mai intrat în biuroul Primatului decît ca să-i trîntesc demisia pe masă și am ieșit." Cînd o află episcopul de Argeș, strigă prostește: „Păcatele noastre, boierule". Autorul află frica lui Conon că va fi caterisit fiindcă are ca director un laic unit (p. 72). Și caracterisarea: „bătrîn, fără pic de inteligență, lipsit de memorie și plin de imaginație" (p. 72). La așa conducători politici, așa șefi ai clerului...

Autorul răspinge ideia că ar fi cunoscut criminala „Chemare" contra regelui. I-o aduce la cunoștință arhiereul Meletie, presintat de Lupu Kostaki, și d. Theodorian Carada își dă samă că acesta era un lucru care merita împușcarea. După iscălire, Conon ar fi voit să treacă în Moldova (!!), și „Guvernul" *(sic)* l-ar fi oprit la gară, cu prefectul de Poliție. Autorul crede în adevăr că Germanii, pe această chestie, ar fi vrut să-l aresteze. Dar demisionase *(ibid.)*.

Autorul se arată ca avînd meritul de a fi oprit, prin Netzhammer, „Vlădica" — ce avea de lucru acesta!—, arestarea d-nei

www.dacoromanica.ro

Pia Brătianu și a nurorilor ei (pp. 73-4). Au fost arestate altele, pentru că n'au fost „prudente" (p. 74).

„Nemții au înlocuit Delegația guvernamentală, pe care o constituise Brătianu (!) prin așa-zisul Guvern al Giranților" (Lupu Kostaki, Nenițescu, Antipa, Hinna, Litzica, apoi Virgil Arion). „Lupu Kostaki se socotia drept președinte al Guvernului, dar era supt zilnicul control al Witzfelfelbelui *(sic)*. Rosenberg" (p. 74). Cetim: „Carp, la începutul lui 1917, a crezut că va putea înființa supt acest Guvern căpităniile lui generale. Voiă să împartă teritoriul ocupat în patru regiuni, în fruntea cărora să pună pe Paul Theodoru, Mișu Rahtivan, D. Ionescu-Dolj și D. Dristorianu. Asta a decis pe Marghiloman să convoace Comitetul Executiv al Partidului la 1-iu Februar stil nou" („Maiorescu, C. Arion, G. Știrbei, Matache Dobrescu, Gr. Cantacuzino, Paul Theodoru, Mișu Rahtivan, S. Mehedinți, dr. Bădescu, Dristorian, Costeanu, Nicu Iorgule[scu], Andreescu de la Cimpulung, Berceanu de la Brăila și încă vre-o doi", lipsind d. Nenițescu), fiindcă nu se admisese cererea lui Carp, adusă de el, „că nu mai recunoaște pe Ferdinand ca rege al României"; Maiorescu-și rîde de sfaturile lui; pp. 74-5).

Marghiloman nu primește căpităniile, care-s contra Constituției și a convenției de la Haga, care nu dă ocupantului dreptul de a legifera. Gr. Cantacuzino e „mișcător" cînd cere unirea Marghiloman-Carp. Remarcabil discursul lui Maiorescu: „La Iași e Guvernul țării, incontestabil Guvernul de fapt al țării. Cu cei din teritoriul ocupat nu se pot răfui. Acest Guvern trăiește, există. Dacă va birui Antanta, Brătianu își va impune politica sa, în sprijinul aliaților pe cari și i-a ales. Carp crede în victoria Germanilor. Dacă Germania va învinge, d-lui își va realisa idealul politic, cu sprijinul Germanilor. Dar ce se face România, dacă nu biruie nimeni și se încheie o pace transacțională? Cine va vorbi în numele ei la Congresul păcii? Cine o va guverna? Acesta va fi rolul partidului conservator, foarte onorabil, covîrșitor chiar. Politica lui Marghiloman i se pare singura indicată pentru cine vrea să joace acel rol" (p. 75).

Germanii ar fi vrut, la un moment, să-l închidă pe acesta la Arnota. I se propunea înțelegerea cu Carp. Autorul îi recomandă „să se explice cu Mackensen". Dar Marghiloman „se temea să nu fie primit" (!). „Am rugat pe arhiepiscopul Netzhammer să vadă

www.dacoromanica.ro

de nu ar putea să-l îndulcească pe mareșal față de Marghiloman. A reușit... (!)" (p. 76). „Plebiscitul" pentru Carp a urmat, dar Marghiloman l-a zădărnicit. Dar ei se văd la Călinești, dejunînd împreună. *„Acesta (Carp) i-a istorisit că s'a prevalat de dreptul că făcuse parte din același corp universitar ca și Wilhelm II, ca să-i scrie. I-a arătat în acea scrisoare în ce anume condițiuni ar primi președenția unui Guvern Provisoriu. Mai întâiu Nemții să-i gonească din Moldova pe Muscali și dinastia. Viitorul rege ar putea fi un strănepot al vestitului prinț Friedrich-Karl, prințul Frederic-Wilhelm al Prusiei, care era Landrath, subprefect în Polonia".* D. Theodorian-Carada observă că n'are decît fete (!!) (p. 76). Și adaugă că, în același loc unde s'au vorbit acestea, același Marghiloman a plîns pentru Mărășești. *Și ăștia erau oamenii cei mai inteligenți ai țării și represintau demnitatea ei națională* ! O boierii de odinioară cînd erau două țări mici și amenințate, și ei nu învățaseră nici la Paris, nici în Germania, și nu se credeau „bărbați de Stat"!

Autorul lucrează supt președenția lui Gh. Știrbei în comisia instituită de Marghiloman pentru noua Constituție, legea electorală, legea administrativă, așezarea fiscală cu „zece sau douăsprezece județe" (d-sa dorește să fie tipărite, ca model...): în ea „Mehedinți, Hamangiu (!) și Andrei Corteanu". Se adaugă N. Bărbulescu și Leonida Mavroiani (pp. 77-8). Apoi, supt președenția lui C. C. Arion (Știrbei murind), se adaugă „Gr. Cantacuzino, dr. Bardescu, Tzigara-Samurcaș și V. V. Maltezeanu" (p. 80).

La formarea Ministeriului Marghiloman, regele ar fi refusat pe Gr. Cantacuzino, și generalul Grigorescu ar fi vrut locul lui Hîrjeu. Se zvonia la București că „avea să se formeze o Regență, compusă din Carp, Lupu Kostaki și Primatul, dacă Marghiloman nu va voi să primească un loc în Regență", C. C. Arion formînd Guvernul (p. 81). Netzhammer spera ca rege un arhiduce *(ibid.)*.

Ar fi fost vorba la Iași de un Ministeriu Mișu, propus de I. Brătianu (p. 85). Marghiloman se arăta sigur că rămîne, în ajunul căderii (pp. 85-6); i s'ar fi dat termin de șase luni, cu voia lui Clemenceau. Scena demisiei impuse pare a fi autentică (p. 86). Marghiloman păstra ca o armă puternică darea în judecată a miniștrilor liberali *(ibid.)*. Ar fi oferit portofolii lui M. Cantacuzino și D. Greceanu *(ibid)*

Aventurile așa-zisului partid „conservator-progresist", botezat așa de autor, nu interesează după aceste groaznice destăinuiri. Șeful

www.dacoromanica.ro

era gata „să între într'un Cabinet Averescu, alături de Take Ionescu" (p. 90). Ambiția lui Toma Stelian de a presida un Guvern (p. 91). Și Pherekyde ar fi negociat un Guvern Brătianu-Marghiloman (p. 92)! Ori „un Cabinet liberal-progresist supt presidența d-lui Maniu" *(ibid.)*. Ori „Pherekyde-Brătianu-Marghiloman *(ibid.)*. Marghiloman e încîntat de „eleganța" Guvernului generalilor *(ibid.)*. Autorul crede că trebuia să ne rupem de aliați și să facem „pace separată cu Ungaria", căpătînd Banatul întreg! Răsturnam și pe Wilson, Clemenceau și Lloyd George, „și împăciuirea Europei se făcea mai iute și mai bine"! Deocamdată, d. Vaida oferia pe ascuns Finanțele lui Marghiloman (p. 98). Iar regele s'ar fi gîndit la Ministeriul lui... Amos Frîncu (pp. 96-7) (!) O observație: miniștrii Federației n'au fost „revocați", ci au demisionat.

Cînd era vorba de moștenirea Guvernului Averescu, regele spune autorului: „cît voiu trăi, nu mai fac eu vre-un Ardelean șef de Guvern" (p. 111). Haosul negociațiilor lui Marghiloman cu Ardelenii nu merită urmărit. Ultimele speranțe ale lui Marghiloman de a veni la putere înduioșează... De fapt dd. Averescu, Maniu și Vaida l-ar fi primit ca succesor al lui Take Ionescu, pe care regele-l și condamnase: el ar fi fost numit pentru că „în ultimul moment Ardelenii au refusat să între într'un Cabinet Coandă" (p. 115). După instalarea Guvernului Brătianu, Ardelenii invită o delegație a „progresiștilor" la clubul lor pentru o acțiune comună de opoziție și află acolo și alte delegații, cu efectul ce se putea aștepta (pp. 117-8). N'am dat, cum se afirmă, nicio încuviințare la telefon niciunui comunicat al bizarei adunări, de care n'am știut nimic. Oamenii se mințiau unii pe alții (v. p. 118). Ardelenii i-au cerut apoi lui Marghiloman fusiunea, dacă se retrage din fruntea partidului său, și „o situație strălucită, cînd vom veni la Guvern" (p. 119). Regele întreabă despre Ardeleni „ce vor oamenii ăștia" (p. 130). Asupra zădărnicirii speranțelor de Guvern Maniu în 1925 detalii picante în ce privește împărțirea portofoliilor la paginile 132-3. E de crezut ascunderea „treizeci și patru de oare", pentru combinații de partid, a morții regelui Ferdinand?

Aici se isprăvește o „confesiune", dureroasă poate pentru autor, dar care, pentru moravurile politice ale epocei, va rămînea un monument de rușine.

N. Iorga.

---

www.dacoromanica.ro

Mai multă lumină asupra Pactului de la Osborne, 9 August 1857[1]

de Harold Temperley.

Pactul de la Osborne a fost discutat întâiu din punct de vedere ştiinţific de d. W. G. East şi apoi mai pe larg de profesorul Thad Riker care a folosit dovezi scoase din archivele francese şi austriece. Citeva informaţii folositoare şi noi, însoţite de comentarii preţioase au fost expuse de d-na Alice Carter în „Cambridge Historical Journal" (vol. V, no. 2, pp. 214-23)[2]. De atunci alte dovezi mi-au căzut mie în mîni din izvoare francese, austriece şi din hîrtii particulare. Dintre acestea cele mai importante sînt scrisorile particulare ale lui Clarendon către Cowley, acum în posesia d-lui Victor Wellesley, care a avut bunătatea de a-mi permite să le folosesc. Hîrtiile proprii ale lui Clarendon, din care actualul Lord Clarendon îmi permite să citez, nu conţin copii de ale scrisorilor lui proprii, ci numai originalele corespondenţilor lui. În acest cas Palmerston furnisează cîteva informaţii ulterioare, şi acelaşi lucru îl face Cowley, care-i citat mai jos. Scrisorile lui Clarendon, pentru prima dată date aici în întregime, sînt încă şi mai preţioase, pentru că el a fost persoana cea mai interesată în stabilirea înţelegerii. D-na Alice Carter (vol. V, no. 2, p. 221) spune: „problema numai atunci va fi resolvată cînd vor ieşi la lumină scrisorile lui Clarendon către Cowley din August 1857". Acestea sînt acum aici şi sperăm ca problema să fie resolvată. În orice cas, ele aruncă atita lumină, cîtă se poate găsi de partea Angliei.

I. — Vederile lui Palmerston şi Clarendon în August 1857.

(După cum se vede aici, Palmerston n'a sperat mult de la întrevederea care s'a terminat cu înţelegerea de la Osborne.)

1.

Lordul Palmerston către Lordul Clarendon, 3 August 1857.

Într'o alianţă anglo-francesă, Împăratul vede o cutie, noi, şi el, cinele de a cărui coadă e legată cutia. Trebuie să-l scoatem din greşală încet şi politicos.

Palmerston.

(Mss. private ale lui Clarendon.)

[1] Traducere din limba englesă.

[2] V. articolul următor.

www.dacoromanica.ro

2.

(Următoarea notă e importantă pentru că e scrisă în ziua cînd s'a încheiat înțelegerea. Extras din Registratura publică de la Ministeriul de Externe, care conține diferite hîrtii ale lui Palmerston.)

Lordul Clarendon către Ministeriul de Externe, Osborne, 9 August 1857.

Telegrafiați lui Cowley, care-i nerăbdător să afle știri Noi am convenit și am sfătuit pe Sultan să revisuiască lista și să anuleze alegerile, dar Împăratul renunță la Unirea Principatelor. Totul a decurs intr'o atmosferă foarte prietenească și visita nu poate să nu aibă un resultat bun.

(Ministeriul de Externe, 96/25.)

(Telegrama de mai sus Cowley n'o primise, cînd a scris următoarea scrisoare.)

3.

Lordul Cowley către Lordul Clarendon, Trouville, 10 August 1857.

Am primit cele citeva rînduri ale d-voastră din 8 August și sînt foarte bucuros că nădăjduiți încă într'o înțelegere. Sînt de acord cu d-voastră că, dacă lucrurile nu se hotărăsc, la Osborne se termină cu Antanta așa cum e situația acum.

Cowley.

(Mss. particulare ale lui Clarendon.)

4.

Lordul Clarendon către Sir G. H. Seymour (Viena). Telegramă de la 1-iu August 1857.

Împăratul Franciei cere discreție, întăiu, pentru că el n'ar putea promite în numele celorlalte trei Puteri și, al doilea, nu vrea să pară ca și cînd ar fi renunțat la politica sa pentru scopul de a obține satisfacție de la Poartă. Credem că acest lucru e resonabil, și sperăm că se vor trimite dispoziții d-lui Brunnow, astfel că vom obține în sfîrșit cei cea așa de mult timp doriam.

Contele Buol nu trebuie să ia asupră-și responsabilitatea unei asigurări care ni-a fost dată nouă de Împăratul Franciei, ci să îndeplinească aceia ce i s'a încredințat, lucru de care nu ne îndoim.

Clarendon.

(Ministeriul de Externe, 120-342). Telegramă.)

www.dacoromanica.ro

5.

Lordul Clarendon către Lordul Cowley, 12 August 1857.

(Dă o notă asupra stipulațiunilor și spune că, „dacă noi am ajunge la o înțelegere, aceasta ar însemna ruptura cu Franța și Rusia, care ar forma, sînt convins, în timp de o lună, o alianță strînsă basată pe distrugerea Turciei". Continuă.)

Greutatea înțelegerii constă în aceia că noi trebuie să ținem secret pentru un timp ceia ce am obținut în schimb, anume că Franța a părăsit chestiunea Unirii, ceia ce e în adevăr un cîștig important. Și Franța va părea astfel să fi cîștigat, iar noi că am fi înghițit ceva neplăcut, dar trebuie să suportăm forma, dacă obținem mai tărziu esențialul, și d-voastră chiar mai mult decît mine vă veți binecuvînta că această ceartă a fost îndepărtată. Motivele Împăratului de a ținea acest lucru secret în present sînt juste, de oare ce pe drept zice că ar fi periclitat dacă s'ar spune că visita de la Osborne l-a făcut să renunțe la un plan politic pentru care se știe că-și luase angajamente. Austria cam vrea să denunțe secretul, de și îi place aranjamentul, dar ea aproape a scăpat din încurcătură, astfel că Poarta și eu vrem ca d-voastră să faceți pe Hübner să simtă aceasta.

Clarendon.

(Mss. private ale lui Wellesley.)

6.

Lordul Cowley către Lordul Clarendon, 12 August 1857.

D-voastră ați cîștigat esențialul în timp ce Franța luptă pentru o umbră și nu merită să-i mai contestăm, cînd punctul principal a fost cîștigat.

Încurcătura în care a intrat guvernul frances cu atita nepăsare i-a obligat pe Francesi să se înțeleagă asupra unirii cînd în alte împrejurări n'ar fi ajuns la aceasta. Sper să meargă pe drumul cel drept, dar am văzut atîta tergiversare și puțină onestitate în intenții de cînd e Walewski ministru, încît nu mai am încrederea pe care am avut-o odinioară în întreprinderile și promisiunile Împăratului.

Cowley.

www.dacoromanica.ro

7.

Lordul Clarendon către Lordul Cowley, 15 August 1857.

Sînt de acord cu d-voastră că ultima escapadă a Francesilor a fost folositoare şi că fără aceasta ei n'ar fi fost pentru unire, adevărata ceartă care clocotia de la distanţă. Naivitatea lui Walewski în asemenea chestiune trece margenile, de şi aceasta arată că politica francesă e la început brutală, apoi de amor propriu, dar niciodată de principii. El a spus în presenţa Împăratului, care nu l-a contrazis, că lor li-ar fi indiferent de cum s'ar revisui listele electorale, numai revisuirea să fie acceptată „car c'est la forme qui nous concerne", şi, după aceia, către mine, cînd am spus că ar trebui trimese dispoziţii foarte modelate lui Talleyrand: „Parbleu, je crois bien". El trebuie să-şi schimbe limbagiul şi a suggerat, de şi fără a spune aceasta chiar aşa, că nimic nu ar fi mai nepotrivit decît o opinie a divanurilor în favoarea unirii!

Împăratul, vorbind apoi din nou cu mine asupra chestiunii moldovene, îmi spuse că Bolgradul venia încă odată în discuţie, „et cette affaire de Bolgrad c'était ma faute, j'en conviens". Walewski era absent. Baroche îi ţinea locul şi nu s'a amestecat în afaceri. Brunnow mi-a scris, cînd eram la Plombières. Am trimes scrisoarea lui lui Baroche. Am scris despre aceasta: „le Brunnow a raison d'un bout à l'autre", dar, după aceia, cînd am venit să cercetez, „j'ai trouvé qu'il avait complètement tort, mais c'était trop tard; j'étais déjà compromis — que voulez-vous?", şi el a dat din umeri, şi-a răsucit mustaţa şi a rîs.

Cineva poate admira candoarea aliatului nostru, dar se sperie de pericolul unei alianţe în orice clipă expusă la o asemenea nepăsătoare incurie. Amîndoi, el şi Walewski, au sosit la Osborne cu toată evidenţa apăsaţi de încurcătura în care întraseră, şi niciodată n'am văzut doi oameni mai uşuraţi ca ei după ce i-am ajutat să iasă din încurcătură. Trebuie să spun de asemenea că am făcut aceasta cu generositate şi ne-am purtat ca adevăraţi gentlemeni: ne-am folosit de multe expediente şi compromisuri, dar am spus că ne punem noi înşine în situaţia Împăratului, fără a cerceta cum a ajuns el acolo, şi am admis că nu putea primi o satisfacţie mai mică decît cea pe care o reclamase în mod public. Tot odată am propus să se decidă chestiunea unirii ca să nu mai fie neînţelegeri şi niciun motiv pentru viitoare decep-

www.dacoromanica.ro

ţii; doar dacă vre una s'ar fi iscat pe neprevăzute. Walewski a declarat că ei au venit cu intenţia aceasta la Osborne şi de aceia n'a mai întrebat nimic. Palmerston şi cu mine am făcut un memoriu de ceia ce s'a petrecut (alătur o copie a acestuia), spunînd că e pentru informaţia colegilor miei şi că am dori să ştim dacă ei îi admit exactitatea. Walewski a admis, dar a refusat să semneze pentru a avea libertatea să spună că ei n'au dat curs unirii în schimbul satisfacţiei obţinute la Constantinopol şi trebui să li se permită în felul lor propriu să-şi atragă pe confederaţi de partea opiniilor lor schimbate. De aceia noi am putea fi încă înlăturaţi, dar îmi vine greu să cred posibil acest lucru, de oare ce înţelegerea a fost începută de Împărat, Walewski, Persigny, Palmerston şi eu însumi, iar Împăratul a comunicat apoi acest lucru Reginei şi Prinţului, discutîndu-l cu ei în toată libertatea.

Clarendon.

(Mss. private ale lui Wellesley.)

8 a.

(Copia memorandum-ului anexat în această scrisoare e identic cu aceia publicată de d-na Carter (vol. V p. 223), afară de amendamentul lui Persigny. L-am dat mai jos, spre a fi complet.)

Pasagiul substituit de domnul de Persigny.

Quant aux détails des arrangements qui doivent être établis d'après ce principe, les deux Gouvernements d'Angleterre et de France s'entendent à ce sujet avant la réunion à Paris de la Conférence qui aura à prononcer definitivement; jusque-là il a été entendu que le présent arrangement doit rester entièrement reservé entre les deux Gouvernements.

(Mss. particulare ale lui Wellesley.)

8 b.

(E interesant de cetit comentariul lui Palmerston asupra acestui amendament al lui Persigny.)

Lordul Palmerston către Lordul Clarendon, 19 August 1857.

E un noroc că am ciştigat concesia Franciei în ce priveşte unirea, prin alăturarea lui Persigny la memorandum-ul nostru. Walewski ar fi negat propria lui mărturisire că memorandum-ul a fost perfect exact. În orice cas, noi trebuie să trecem cu vederea

www.dacoromanica.ro

atitudinea Guvernului frances, pentru că ar fi fost umilință pentru ei să se confirme, ori să se lase a se ști că am renunțat la realitate pentru o umbră.

Palmerston.

(Mss. printre ale lui Clarendon.)

9 a.

Lordul Cowley către Lordul Clarendon, 18 August 1857.

(Avuse o întrevedere cu Walewski, Duminecă.) Cele spuse de el nu militează împotriva lungii și interesantei declarații din scrisoarea d-voastră de la 15 (v. supra, No. 7).

Nu-mi place felul în care Walewski cîntă mereu că la Osborne nu s'a ajuns la nicio înțelegere, exceptînd doar anularea alegerilor. Pentru diplomații țărilor mici el merge atît de departe, încît spune că nicio altă chestiune n'a mai fost atinsă.

Nu pot să nu mă întreb dacă nu care cumva intenționează să țină încă deschisă ușa unirii.

Cowley.

(Mss. printre ale lui Clarendon.)

9 b.

Lordul Clarendon către Lordul Cowley, 19 August 1857.

Walewski ar face mai bine să-și ia reședința permanent în Anglia, dacă vrea să fie considerat om onest, pentru că aici ar merge bine, dar atmosfera Parisului pare să-i desvolte tendințile naturale și să aducă prejudicii bunei lui credințe... Trebuie să-i permitem să mintă după plac, dacă vrem să-și ție măcar promisiunea, oricît de nesigur ar părea să se razime cineva pe el. Ar fi umilitor pentru Împărat să se știe, ori să se recunoască faptul că ei au renunțat la ceia ce-i esențial.

Clarendon.

(Mss. private ale lui Wellesley.)

10 a.

Lordul Clarendon către Lordul Cowley, 7 Septembre 1857, Balmoral.

(Cowley scrisese că Walewski declarase către diferite persoane că înțelegerea de la Osborne fusese prevăzută în cîteva conferințe ținute mai înainte.)

Cred că ați făcut bine contrazicînd povestea lui Walewski că

www.dacoromanica.ro

abandonarea unirii a fost o consecință a convorbirilor ținute înainte de visita de la Osborne, pentru că fapt este că nu există căi drepte care să iasă din politica lor strîmbă și, odată ce s'au întors de la răutatea pe care au comis-o și sînt dispuși să facă aceia ce-i legal și drept, e de datoria noastră să netezim calea și să nu mai facem cercetări, ori să creăm dificultăți. Trebuie să spun de asemenea că, de îndată ce înțelegerea a fost acceptată la Osborne și că unirea a fost abandonată în schimbul anulării alegerilor, Walewski în prezența Împăratului a spus că aceasta ar putea fi clar considerată, nu o compensație a altei chestii și că Împăratul și el, cu mult înainte ca aceste complicații să se fi ivit, au hotărît să se adopte la Osborne unirea practică a Principatelor, și nu cea actuală. Palmerston și cu mine am acceptat exact ceia ce li convenia lor în legătură cu ordinea transacției, numai să nu se ivească neînțelegere cu privire la fondul chestiei. Rolul Franciei în această afacere a fost așa de nenorocit și acela al aliaților așa de disprețuit, încît nu mă mir că Walewski întîmpină oarecare greutate încercînd să scuture noroiul de pe el și să-și tragă prietenii din canal... Resultatul este că Unirea a fost părăsită, alianța franco-britanică întărită, iar Rusia înlăturată.

Clarendon.

(Mss. particulare ale lui Wellesley.)

10 b.

Lordul Clarendon către lordul Cowley, 8 Septembre 1857.

Eu nu cred că el (Walewski) ar putea fi fals în chestia Unirii; aceasta l-ar tîrî într'o mare încurcătură, și pentru nimic. El trebuie să știe că un angajament se luase, iar Împăratul a vorbit Reginei și Prințului tot așa de deschis cum ni-a vorbit și nouă.

Clarendon.

(Mss. private ale lui Wellesley.)

II. — Walewski, August 1857.

(Walewski iese din această afacere așa de rău, încît e mai bine să dăm aici propriile lui declarații. Primul raport e al lui Hübner, anexat la o scrisoare a lui Cowley (v. mai sus, vo. 6, din 12 August.)

www.dacoromanica.ro

11 a.

Baronul Hübner către lordul Cowley.

En ce qui concerne la question de l'Union, il (Walewski) s'exprime avec grande réserve, disant que rien n'a été convenu, que de part et d'autre on est décidé d'en arriver à une transaction quand le congrès sera réuni pour statut sur le rapport de la Commission.

Hübner.

(Mss. private ale lui Clarendon.)

11 b.

Contele Walewski către baronul Bourqueney, (Viena), 9 August 1857.

(E importantă data de 9 August).

Cette lettre a été communiquée, avant d'être expédiée, a Lord Palmerston et à Lord Clarendon, qui en ont approuvé tous les termes, comme reproduisant fidèlement l'accord qui s'est établi a Osborne entre eux d'une part et M. le comte Walewski de l'autre.

Mon cher Baron,

J'ai reçu régulièrement toutes les dépêches télégraphiques que vous m'avez adressées ces jours derniers. Elles m'ont été utiles, et je vous en remercie. Ainsi que vous l'aviez fort bien pressenti, nous ne pouvions pas accepter, sous quelque forme que ce soit, moins que nous n'avions demandé à Constantinople. Le Gouvernement Anglais l'a très bien compris, et, après quelques explications, dans lesquelles j'ai cherché à l'édifier sur les illégalites flagrantes qui ont signalé les elections moldaves, il s'est décidé à conseiller à la Porte de déférer à nos demandes. L'annulation aura donc lieu ; un délai de 15 jours sera accordé pour la revision des listes, qui seront dressées conformément aux arrangements pris le 30 mai à Constantinople. Je recommanderai à nos agens dans les Principautés de s'inspirer d'un grand esprit de conciliation et de faire en sorte que le terme fixé pour les élections ne soit pas dépassé. Je leur prescrirai, surtout, de faire tous leur efforts pour ne laisser surgir aucun incident nouveau. Si le comte Buol agit de même, nous pouvons espérer traverser

www.dacoromanica.ro

sans encombre cette phase si épineuse de la question des Principautés.

La protestation de M. Liehmann tombera par conséquent dans l'eau, et nous tâcherons de passer une éponge sur le passé, ce qui ne sera pas très facile.

Nous avons dû, comme de raison, une fois le présent réglé, nous préoccuper de l'avenir, et tout me fait espérer, d'après les conversations échangées à Osborne, que nous nous entendrons sur la conduite à tenir au Congrès de Paris, quant à l'organisation définitive. La terrain de ces transactions sera celui d'une large union administrative qui, à nos yeux au moins, pourra être le prélude d'une union complète. Rien de définitif ni de précis n'a été déterminé ; mais nous avons dit au Gouvernement Anglais, après qu'il nous a eu manifesté sa disposition d'agir dans notre sens à Constantinople, ce que nous étions décidés à lui dire, sans l'incident de la rupture : c'est que nous avions toujours eu l'intention de chercher à nous entendre et à nous mettre d'accord au moyen de concessions mutuelles et que, si l'union complète et avec un Prince étranger, combinaison que nous trouvions la meilleure, rencontrait de trop grandes difficultés, nous étions prêts à modifier nos vues, afin d'éviter un desaccord avec nos alliés.

Pour le moment toutefois, il ne saurait nous convenir, de peur de fausses interprétations, de discuter les bases d'une entente quelconque ; il faut d'abord que la Commission finisse son travail, que les Divans se prononcent, et, lorsque la Conférence de Paris se réunira, nous arrêterons d'une manière plus précise, avec le Gouvernement Anglais, la combinaison à laquelle nous pouvons nous rallier.

Il a été, bien entendu, toujours afin d'éviter de fausses interprétations, que rien de ce qui s'est dit à Osborne sur tout ceci ne transpirerait aux dehors. Toutefois, Clarendon doit informer confidentiellement Sir H. Seymour et lui faire connaître, à peu près dans les termes de la présente lettre, ce qui s'est passé ici.

Vous n'aurez point, mon Cher Baron, pour votre part, à entrer dans aucune explication à ce sujet avec le Comte Buol, et vous vous bornerez à lui faire comprendre que le bon procédé que vient d'avoir le Cabinet Anglais à notre égard, en usant de son influence à Constantinople pour peser dans notre sens,

www.dacoromanica.ro

est de nature à resserrer les liens qui unissent les deux Gouvernement, et a préparer, pour la solution de la question finale, une entente desirable pour tous.

Je vous recommande particulièrement, dans le cas où on chercherait à donner une autre interprétation aux choses, à rétablir avec fermeté la vérité des faits.

Walewski.

(Archives des Affaires Étrangères, Paris, Autriche, tome 468, pp. 276-8.)

III. — Palmerston şi Recheberg; 1858-9.

12 a.

Lordul Palmerston către Lordul Clarendon, 15 Iunie 1858

Tocmai am primit plicul de la Malmesbury şi în legătură cu aceasta vă voiu visita peste o oră.

Principala înţelegere de la Osborne a fost făcută cu condiţia ca Împăratul să renunţe la Unire şi noi să sfătuim Poarta să refacă alegerile din Moldova. Noi ni-am făcut datoria, rămîne acum să şi-o facă şi el pe a lui.

Aprobăm cele spuse de Persigny asupra unirii administrative sau, cu alte cuvinte, de a hotări să fie similare unele dispoziţii interne ale Principatelor, conduse separat de Gospodari sau Guvernatori, dar această asimilare trebuie să fie administrativă spre folosul locuitorilor din amîndouă principatele, şi nu politică, astfel ca să nu i se poată aduce aceiaşi obiecţie care s'a adus unirii.

Nu-mi amintesc să fi plecat de la Osborne ideia unui Senat central. Cred că a fost suggerată după, şi sînt sigur că noi am adus obiecţii acestei opinii din primul moment cînd a fost menţionată.

Ar fi foarte bine să se înlăture cu totul acest plan, dar, dacă ar fi totuşi nevoie să fie adoptat (ceia ce eu nu pot prevedea), funcţiile lui ar consta numai în a suggera dispoziţiile necesare, care ar trebui după aceia supuse deliberării celor două Cabinete, care la rîndul lor să le supuie sau nu legislaturilor respective. Esenţial pentru acest corp central ar fi să nu se numească Senat, ci simplu Adunare, şi aceasta să nu se întrunească la o dată fixată de mai înainte, nici în urma unei reguli prestabilite, ci numai cînd şi unde ar conveni amîndoi Guvernatorii să facă acest lucru.

www.dacoromanica.ro

De fapt, ar avea puțin lucru de făcut ; în adevăr întrunirea și funcțiile acestei adunări ar trebui limitate la lucruri de început. Ar trebui să fie ceva asămănător cu o Adunare Constituantă, care are datoria numai de a suggera masurile comune.

Dar pericolul e ca membrii unui asemenea Senat ar fi probabil toți unioniști și ar încerca prin orice mijloace, bune sau rele, să ducă la o unire cu adevărat politică.

Încheiu declarînd că memorandum-ul pe care l-am facut despre Înțelegerea de la Osborne cu cercetarea adusă de Persigny se află la Ministeriul de Externe, și e un document la care se poate face oricînd apel.

Palmerston.

(Mss. particulare ale lui Clarendon.)

12 b.

Contele Recheberg (Viena) către contele Apponyi (Londra) [1].

În raportul pe care Excelența Voastră mi-a făcut onoarea să-mi adreseze la 26 Februar, înregistrat supt no. 16 crt., am văzut că opinia lordului Malmesbury se deosebia de a noastră în privința dispozițiilor luate la Osborne de Împăratul Napoleon. Principalul secretar de Stat e de părere că Împăratul n'a renunțat decît la Unirea Principatelor supt un prinț străin, dar că n'a fost niciodată vorba la Osborne de numărul de Gospodari și că numele de Gospodar nici n'a fost pronunțat.

Păstrăm în archivele noastre biletul confidențial adresat de lordul Clarendon Excelenței Voaste, în care chestiunea menținerii administrației separate a Principatelor supt doi Gospodari e indicată în mod formal ca exprimînd unul din resultatele discuțiilor de la Osborne. Memoriul secret predat Sublimei Porți de lordul Stratford la 22 August 1857 și redactat după instrucțiile lordului Clarendon sprijină de o potrivă părerea de a anula alegerile moldovenești, cu credința fermă că printr'un acord mutual guvernele Angliei și al Franciei vor face toate sforțările de a da Principatelor o organisare care să li asigure pe cît e cu putință legi uniforme pentru departamentul Războiului și al Finanțelor, Principatele fiind guvernate separat de cîte un Gospodar. Excelența Voastră va găsi aici copia acestei piese, comunicată la timp de ambasa-

[1] Tradus din englezește.

www.dacoromanica.ro

torul britanic delegatului Papei, care ţinu la Poartă un discurs identic.

Nu e deci nicio îndoială că la terminarea întrevederii de la Osborne guvernul britanic se credea perfect autorisat să considere ca fapt cîştigat şi consimţit de Franţa menţinerea separaţiei politice în ac le două Principate conduse de doi Gospodari.

Recheberg.

(Wiener Staatsarchiv, Weisungen nach England, XII Bd. 55, ff. 144-5.)

IV. — Comentariu.

Foarte cuviincios, profesorul Riker întreabă: „Cînd a spus Walewski adevărul şi cînd a fost prevaricator?". Răspunsul pare să fie că minciuna îi era mai obişnuită. La Osborne s'a încheiat o înţelegere reală, nu semnată. După părerea lui Clarendon, era „înţelegerea unui gentleman", şi nu e uşor de văzut cum s'a aşteptat să se ţie aceasta. El mai spusese că „Împăratul e un om aşa de slab, că ar fi şi neonest". Din scrisorile mai sus menţionate reiese că principiile morale ale lui Walewski erau „ambulatorii", adecă diferiau după cum el se afla la Osborne sau la Paris. În altă scrisoare, chiar înainte de întrunire, el scrie: „N'ar trebui să fim surprinşi dacă n'am găsi nimic generos şi analog faptelor gentlemanilor într'o adunare de indivizi cari nu îndeplinesc niciuna din condiţiile unui gentleman". Ceia ce e în general surprinzător este că Palmerston şi Clarendon au afirmat amîndoi că Walewski, pe care nu-l considerau ca gentleman, era totuşi legat de o „înţelegere de gentleman" pe care a refusat s'o semneze, despre care a dat referinţe false diplomaţilor ţărilor mici şi pe care aceştia nu le-au corectat. Clarendon a acceptat nu numai o *suppressio veri*, dar şi o *suggestio falsi* în modul în care s'a încheiat Înţelegerea. El pare cam naiv cînd crede că s'a respectat adevărul faţă de Anglia, de oare ce Anglia trecuse cu vederea minciuna în alte părţi.

(Cambridge Historical Journal, vol. V, no. din 3 Octombre 1937.)

Traducere de M. Iacob.

www.dacoromanica.ro

O nouă lumină asupra Pactului de la Osborne, 9 August 1857

de Alice M. C. Carter [1].

Pactul de la Osborne din 9 August 1857 a fost discutat cu oarecare amănunte de d. W. G. East și de profesorul Riker. Amîndouă versiunile convenției au fost publicate de East, de și după notele din 1858. Ultimul cuvînt n'a fost încă spus, cu toate dovezile noi care s'au găsit în hîrtiile lui Stratford și Canning, în corespondența oficială franceză, turcă și austriacă, în scrisorile particulare ale lui Cowley și Bulwer și în hîrtiile lui Stratford și Clarendon, ale căror extrase le-am folosit datorită bunăvoinții profesorului Temperley.

Corespondența particulară a lui Clarendon cu Stratford din August 1857 conține o descriere amănunțită a adunării de la Osborne și a discuțiilor lungi purtate de Guvernul engles. În scrisoarea din 11 August, Clarendon a dat o convingătoare descriere a încordării de la Osborne în timpul primei visite a Împăratului. „Napoleon era foarte calm, foarte prietenos, foarte supărat pe ceia ce se întîmplase, dar cu totul hotărît să nu accepte altă satisfacție decît cea cerută pentru că, făcînd altfel, s'ar fi văzut disgrațiat în ochii Europei." Palmerston, datorită unei greșeli de invitație, n'a fost present la prima conferință de la 6 August, la care au luat parte Împăratul, Walewski și Clarendon. Întrunirea aceasta și cea de a doua zi dintre Palmerston și Împărat n'au avut niciun resultat. Miniștrii englesi erau puși în fața perspectivei de a permite lui Napoleon să plece fără a se lua nicio hotărire. Resumind pericolele care ar fi urmat, Clarendon arată cît de mult îl rodea teama de o eventuală înțelegere franco-rusă :

„Dacă noi am fi sfătuit Poarta să nu deie atenție convocării Divănurilor, cu toate că ruptura diplomatică și rechemarea delegaților de la București ar fi fost numai o farsă și nu ar mai fi avut loc nicio adunare a Congresului de la Paris, Împăratul, sprijinit bine de Rusia, ar fi considerat asemenea procedee ca o provocare și o insultă, iar o declarație de războiu împotriva Turciei ar fi fost iminentă, ruptura dintre Franța, Anglia și Austria

[1] Traducere din englezește.

www.dacoromanica.ro

un *fait accompli* și de asemenea o cimentare pe față a alianței dintre Franța și Rusia".

De aceia, în aceste împrejurări, „Palmerston și cu mine am crezut că cel mai bun plan ar fi să ucidem amîndouă păsările cu o singură piatră, scoțînd pe Împărat, pe noi, Austria și Poarta din încurcătura în care ne găsiam cu toții și de a hotărî în același timp și chestia Unirii. Propunerea a fost bine primită și n'am văzut niciodată doi oameni mai ușurați de grijă ca Împăratul și ministrul său".

Pănă aici scrisoarea lui Clarendon adaugă puțin la ceia ce se știa în legătură cu adunarea de la Osborne. Dar ceia ce urmează arată că el a crezut că a scos Anglia în mod onorabil din criză și că de asemenea ar fi hotărît chestia urgentă a dubioaselor liste electorale, Împăratul promițînd oarecum că nu ar fi dispus să examineze metoda prin care se făcea revisuirea.

„Împăratul era cu mult mai mult pentru mine decît m'am așteptat să-l găsesc, și părea clar că intenționa să termine totul, să pună și un prinț străin, astfel că noi am avut o scăpare din marea bătălie din Congres, unde aliații lui ar fi mers bine înțeles cu el, și noi, Austria și Poarta, ar fi trebuit să resistăm acelor *voeux des populations*, plus majorității Puterilor. Noi fără îndoială am fi putut împiedeca Unirea, dar Franța și Rusia ar fi provocat în Principate o revoltă pe față, și nu se știe ce consecințe ar fi avut aceasta. Acum vedem pe Împărat insistînd pentru doi Hospodari și ar vrea să potolească agitația cît de răpede cu putință. De aceia, privind mai departe la toate eventualitățile posibile, socot că am făcut un lucru bun și am înlăturat mari încurcături europene, consimțind la revisuirea listelor electorale, care sînt evident defecte, iar, în ce privește alegerile din Moldova, însuși Guvernul frances își ia angajamentul de a nu cerceta prea de aproape metoda de revisuire".

Toate aceste lucruri semnalate cu grijă de Clarendon trebuiau să fie strict secrete. Napoleon doria să-și informeze „coada" de schimbarea aparentă de front în chestia Unirii. Nicio Putere nu doria să se știe că se anticipează hotărîrile Congresului proiectat. Și Napoleon ar fi pierdut din prestigiu dacă s'ar fi știut în Franța că după visita lui la Osborne el s'ar fi schimbat complet într'o chestie de onoare națională. În general e surprinzător să

www.dacoromanica.ro

vezi cît de puțin a făcut Guvernul frances pentru descoperirea secretului.

Cowley, ar trebui să se observe, era de acord cu Clarendon că se făcuse o bună afacere. Dar soluția la care se ajunsese la Osborne era în adevăr așa de onorabilă pentru diplomația engleză? Situația Angliei la Constantinopol era fără îndoială slăbită. Și, mai rău încă, Francesii nu ar fi putut fi obligați nici să semneze convenția, nici să o îndeplinească, iar Walewski începuse acum să arăte în Europa că nu se ajunsese la vre-o înțelegere. Întreaga situație a Angliei în Vest era serios clătinată de revolta din India și Guvernul engles trebuia să se gîndească la efectul pe care l-ar fi avut în opinia publică riscul unei rupturi cu Franța, care ar fi însemnat o apropiere franco-rusă în fața crisei din Est. Napoleon în adevăr domina acum și, oricît de bucuros ar fi putut fi de ajutorul engles, obligînd Poarta să fie de acord cu el asupra alegerii din Moldova, ne putem îndoi în orice cas dacă el sau Walewski au intenționat vre-odată să-și ție promisiunea pe care o făcuseră în schimb. Probabil Clarendon a avut dreptate cînd a presupus că Francesii se găsiau în încurcătură și au ținut să-i scoată Anglia din aceasta. Dar în împrejurările de atunci el nu era în stare să ceară plată pentru acest ajutor.

Textul actual al înțelegerii, — dacă poate fi numit astfel,— a fost încorporat într'un memorandum și presintat opiniei publice, de și nesemnat de Walewski. Acum nu presintă nicio dificultate Există cîteva copii, pe lîngă cele două tipărite de East. Copia oficială britanică se află în seriile Protocoalelor și Tratatelor de la Ministeriul de Externe și a fost dată de profesorul Riker ca original. Sînt de asemenea două ciorne din aceiaș vreme: una o exactă copie a celeilalte, alta îndosată cu creionul „spre a fi păstrată printre hîrtiile interne", într'un volum intitulat „Varii Interne", în corespondența franceză de la registratura publică. Aceste ciorne înfățișează înțelegerea, căreia i s'au adaus amendamentele lui Persigny. Prima are anumite corectări fără importanță, încorporate în a doua, și ultimele două paragrafe (tipărite de East după altă copie, luată ca versiunea a doua) au fost scoase afară. În legătură cu aceste paragrafe, care sînt perfect cetețe, e o notă în care se spune că amendamentul lui Persigny trebuia să fie înserat în locul lor. A doua ciornă conține amendamentul lui Persigny

www.dacoromanica.ro

scris în marginea, din stînga, de-asupra ultimelor două paragrafe. Pe partea stîngă a primei foi e o notă semnată C., cu data de 10/57 August. Ministrul de Externe, în care se spune că memorandum-ul cu amendamentul lui Persigny a fost arătat lui Walewski la Osborne în acea dimineață și că Walewski, de și a admis exactitatea memorandum-ului, a refusat totuși să-l semneze, ca nefiind un document oficial. Această notă este aproape vorbă cu vorbă cu referatul lui Martin asupra aceluiași incident, basat pe o comunicare a lui Clarendon către Regină. De aceia izvorul de informație al lui Martin e posibil să fi fost o copie a acestei note.

Mai există de asemenea în acest volum ceia ce pare a fi originalul amendamentului lui Persigny. E scris pe o foaie de carnet, poartă stampila palatului Osborne, și acest fapt și dovada notei de pe ciorna înțelegerii din 10 August probează conclusiv că amendamentul a fost făcut în acel timp.

Că această înțelegere de la Osborne n'a micșorat imediat tensiunea de la Constantinopol, faptul a fost atribuit lui Stratford, care amîna să aducă la îndeplinire dispoziții contrare politicii sale anti-francese. E adevărat că a fost o amînare de douăsprezece zile de la expedierea primelor dispoziții telegrafice lui Stratford din 10 August și pănă la executarea lor, la 22 August. E de asemenea adevărat că această amînare a pus pe represintanții celor patru Puteri cari au dat ultimatum-ul asupra alegerilor într'o situație foarte neplăcută. Dar era oare singur Stratford răspunzător? El a socotit că aceia ce cuprindeau telegramele pe care le primise la 11 și 14 August nu justifică acțiunea pe care avea s'o ia, și mai trebuie amintit că aceste două telegrame erau singurele mesagii dincolo de îndemnul de a lucra secret așa cum se spunea în ordinele primite pănă la 21 August de la Ministeriul de Externe. Scrisoarea privată a lui Clarendon, plină de explicații, discutată acum, și telegramele din 13 August n'au ajuns la Constantinopol pănă la 23 August.

Stratford n'a primit nicio explicație despre această volte-face de la Osborne, pănă ce din telegrama decisivă de la 20 August n'a văzut că nu are altceva de făcut decît să execute o nouă și incomprehensibilă politică.

Stratford însuși și-a întemeiat apărarea pe cuprinsul telegramelor de la 10 și 13 August. Aceia din 10 arată că, Sultanul

www.dacoromanica.ro

avînd dreptul să refuse anularea alegerilor din Moldova, anulare cerută numai de patru Puteri, lucrul acesta l-ar fi putut face la cererea celor șase semnatari ai Tratatului de la Paris, mai ales că legalitatea alegerilor fusese serios discutată. Pentru ca viitoarele Divanuri să poată represinta cu adevărat opinia poporului, de asemenea pentru reînoirea relațiilor dintre Franța și Turcia, Anglia s'a unit cu Franța pentru a sfătui Poarta să anuleze alegerile și a cere cooperarea Austriei, singura Putere rămasă în afară. În același timp Franța a primit ca, oricare ar fi fost opinia Divanului, să nu se facă o unire definitivă a Principatelor. Cum ultima parte a tratativelor anticipa asupra hotărîrii congresului, lucrul trebuia să se ție secret. O a doua telegramă, tot din 10 August, cerea stăruitor să se ție și mai departe discreție absolută.

Această dispoziție, cu totul neașteptată pentru Stratford, pe lîngă aceasta nici nu era destul de clară. În adevăr conținutul mesagiului nu arată precis dacă Ministeriul de Externe înțelegea ca Stratford să aștepte cooperarea Austriei, ori să acționeze imediat. Stratford a dedus că trebuie să aștepte, de oare ce cooperarea Austriei era cu totul esențială pentru ca planul să aibă succes, și nu fusese încă obținută. În răstimp, el telegrafia că așteaptă alte dispoziții, dar că ține totuși să indice desavantagiile felului acestuia de a deștepta rivalul frances, în timp ce oscilatoarea „satisfacție", hotărîrea în chestiunea Unirii, rămînea secretă.

Mustrării acesteia i s'a răspuns prin telegraf la 13 August. Clarendon admira adevărul celor observate de Stratford și socotia că politica lui compensa avantagiile, lucru pe care nu l-a specificat exact. El continuă: „În orice cas, e important faptul că Guvernul turc trebuie să facă aceia ce noi tocmai recomandăm, și ne basăm pe felul și abilitatea d-voastră urmărind să se facă aceasta".

Stratford interpretă aceasta astfel: „că, fiind pus în situația de a aștepta cuvîntul de comandă de provocare", aceasta însemna să aștepte alte ordine. De aceia el nu luă nicio măsură, de și la 16 August primi prin telegraf știrea că delegatul austriac trebuia să coopereze cu el, și la 17 August Prokesch îl informă că ordinele de la Viena sosiseră.

Stratford a arătat în telegrama sa de la 18 August că el încă era în așteptarea ordinelor promise. El a prevenit de sigur Poarta de ceia ce trebuia să aștepte, dar n'a sfătuit în mod hotărît pe

www.dacoromanica.ro

Sultan să anuleze alegerile. Amînarea, în adevăr, ar fi putut continua pînă la sosirea telegramelor din 13 August, dacă reprezintantul turc din Londra n'ar fi fost înştiinţat prin telegraf să afle de la Clarendon ce politică intenţiona să urmeze. Lui Stratford i s'a ordonat atunci să acţioneze imediat, şi, la primirea dispoziţiei definitive, el pare să fi luat măsurile de cuviinţă, îndată ce împrejurările i-au permis să facă aceasta.

Un punct care a încurcat atît pe contemporani, cît şi pe istorici a fost rapiditatea cu care s'a descoperit secretul în legătură cu atitudinea de abandonare a Franciei în chestia Unirii. Profesorul Riker crede că, de oare ce ştirile erau telegrafiate din Londra de represintantul Turciei, cu toată grija de a se păstra secretul, strecurarea s'a putut face din cercurile oficiale de la Poartă. Şi mai e o posibilitate. Scriind lui Clarendon de la Viena la 17 August, Seymour notează că ministrul austriac Buol auzise de concesia Franciei de la Londra şi de la Paris cu două zeci şi patru de oare înainte de a auzi dela Seymour că Guvernul engles promisese să ţină secret acest lucru. În acest interval el a menţionat faptul către o persoană sau două şi printre alţii şi prinţului Callimachi, ambasadorul turcesc la această Curte.

Urmează să discutăm o problemă, de şi nu-i de mare importanţe.

Pactul de la Osborne trebuia să se ţie strict secret. Nu s'a făcut asupra lui nicio menţiune contemporană în mod oficial şi, pe cît se poate spune, nici în corespondenţa particulară, cu excepţia numai a unei scrisori a lui Clarendon către Cowley, tipărită în „The Paris Embassy during the Second Empire", în care se vorbeşte de un document care cuprinde condiţiile înţelegerii. Totuşi Cowley obţinu o copie a acestei înţelegeri şi o arătă lui Hübner la 17 August, şi Hübner scrise în jurnalul său că aceasta a primit amendamentele lui Persigny şi a fost semnată de Walewski. În anul următor, Cowley trimese o copie a acestei copii, dar fără paregrafele cu amendamente, lui Malmesbury, care a urmat după Clarendon la Ministeriul de Externe. Copia lui proprie, în care se află atît paragrafele cu amendamente, cît şi formulele lui Persigny, a rămas în archivele ambasadei de la Paris cu ciorna mesagiului, la care a fost anexată copia pentru Malmesbury. Copia ambasadei a tipărit-o East, şi pare sigur că acesta a fost documentul arătat lui Hübner la 17 August, de vreme ce conţine

www.dacoromanica.ro

cele două paragrafe omise în toate copiile de mai tărziu şi pe care Hübner părea să le cunoască.

E sigur că Clarendon a trimis lui Cowley o copie a înţelegerii de la Osborne, suggerînd că ar putea-o arăte lui Hübner? Clarendon a scris lui Cowley că asemenea document există. Copia ambasadei de la Paris e probabil să fi fost scrisă de mînă de funcţionarul care a îndosat scrisorile lui Clarendon primite de la Cowley. Walewski dăduse lui Hübner, conform unei scrisori a lui Hübner către Cowley, un referat asupra înţelegerii de la Osborne şi a promisiunilor Franciei, care nu se potrivia cu felul cum înţelegea Anglia să se facă aranjamentul; Hübner se plîngea în scrisoarea sa că nu fusese o înţelegere scrisă. Şi, în acest timp, Anglia, natural mai îngrijorată decît Walewski de faptul că vechiul ei aliat trebuia să cunoască exact care era esenţa pactului, greu ar fi putut comunica toată această chestie la Viena pănă ce nu era recunoscută de Franţa.

Aceasta e, în orice caz, o corespondenţă suggestivă de date. În scrisoarea particulară a lui Cowley către Clarendon din 14 August a fost anexat un extras al referatului lui Hübner despre întrevederea cu Walewski, care a avut loc la 12 August. Ştim din răspunsul lui Cowley de la 18 August că apoi Clarendon i-a scris lui la 15. E posibil ca poşta de la Paris din 14 August să fi ajuns la Londra înainte ca scrisorile pentru Franţa din 15 să fi fost expediate, pentru că la 27 August Clarendon comunica lui Stratford ştiri primite de la Cowley într'o scrisoare cu data de 26 August. Lui Hübner i s'a arătat pactul la 17 şi la 18. Cowley, răspunzînd scrisorii lui Clarendon din 15, spune că „el a informat pe Hübner în mod confidenţial asupra mai multor puncte". Problema va fi resolvată numai cînd vor ieşi la lumină scrisorile lui Clarendon către Cowley. Ar fi de asemenea interesant de ştiut dacă Hübner a raportat Curţii sale ceia ce a menţionat în jurnalul său la 17 August, dacă eroarea că Walewski semnase pactul se datora negligenţei şi dacă aceasta a adus vre-o schimbare în relaţiile Austriei cu Franţa şi Anglia.

Un text al Înţelegerii de la Osborne, 9 August 1857.

Această versiune a Înţelegerii de la Osborne e luată din hîrtiile Ministeriului de Externe, de la Registratura Publică, trecute astfel: „Franţa, Interne, Varii". Ciorna arată scrisul lui Palmerston,

www.dacoromanica.ro

afară de nota din margine semnată C., şi care e a lui Clarendon. De şi această versiune diferă puţin de acelea tipărite de East, ea e luată din hîrtiile din August 1857 şi dispoziţia în autograf a lui Palmerston de a insera amendamentul lui Persigny în locul celor două paragrafe din urmă nu e lipsită de interes:

„Acest memorandum, cu amendamentul ambasadorului frances, a fost arătat contelui Walewski azi dimineaţă la Osborne de lordul Palmerston, care spuse că, de oare ce acesta a fost alcătuit pentru informarea Cabinetului, doria să ştie dacă Walewski-i admite extactitatea.

Contele Walewski confirmă lordului Palmerston şi mie exactitatea declaraţiilor cuprinse în acest memorandum, dar refusă să-l considere ca document oficial ori să-l semneze, pentru motivul că guvernul Împăratului doria satisfacţia de a-l fi obţinut de la Poartă şi aranjamentul de mai tărziu trebuia astfel făcut, încît să se considere Principatele separat unul de altul şi că, dacă ar fi semnat memorandum-ul, ar fi părut că Franţa face o concesie asupra ultimului punct cu scopul de sili pe Sultan să accepte primul punct.

Visita Maiestăţii Sale Împăratul Franciei la Osborne ducînd la examinarea situaţie presente a chestiilor privitoare la Principatele dunărene, guvernele Franciei şi Marei Britanii au ajuns la următorul acord în privinţa acestor lucru.

1. Guvernul engles se va uni cu cel frances pentru a arăta la Poartă că, de oare ce împresia generală este că recentele alegeri pentru Divanul din Moldova n'au fost făcute pe listele electorale alcătuite în conformitate cu hotărîrile unanime ale conferinţii de la Constantinopol de la 30 Maiu, e necesar să se acorde importanţa cuvenită oricării opinii care ar putea veni din Divanul moldovenesc. Recentele alegeri trebuie imediat anulate şi listele electorare revisuite şi făcute conform cu mai sus menţionatele hotăriri ale conferinţii ţinute la Constantinopol la 30 Maiu.

Această revisuire să se facă de delegaţii din Bucureşti de acord cu caimacamul Moldovei şi să fie completată în timp de cinsprezece zile după ziua în care se va fi anunţat la Iaşi anularea recentelor alegeri, iar noile alegeri vor avea loc după expirarea celor cinsprezece zile.

2. Raporturile represintanţilor de la Bucureşti şi ale Divanurilor

www.dacoromanica.ro

din Muntenia și Moldova, vor fi supuse deliberărilor care se vor ține în congresul de la Paris. Guvernul Franciei și al Marii Britanii își vor da silința să garanteze pe de o parte suzeranitatea Sultanului asupra Provinciilor Dunărene, iar, pe de altă parte, să asigure acestor provincii o astfel de organisație internă care să li permită menținerea vechilor privilegii și să le ajute să promoveze și să prospere.

Pentru acest motiv se admite că ar fi bine ca amîndouă Provinciile să aibă instituții organice similare, dar, avînd guverne separate, să aibă și un sistem comun care să se îngrijească de chestiunile civile și militate.

Măsurile comune ar fi: stabilirea unei monede care să circule în amîndouă Provinciile, un același tarif, o unire vamală și absența oricării obligații vamale la trecerea mărfurilor dintr'o provincie în alta; decretele Curții de Justiție să aibă puterea împotriva persoanelor care ar trece dintr'o provincie în alta; un sistem militar comun pentru apărarea celor două Provincii.

Odată completate, toate aceste dispoziții vor fi puse supt garanția colectivă a celor șase Puteri.

(Cambridge Historical Journal, vol. V, no. 2, Octombre 1936.)

Traducere de M. Iacob.

Raporturile lui Ioan-Vodă Callimachi cu Polonii (1758-1761)

de V. Mihordea.

Scurta Domnie a lui Ioan-Vodă Callimachi pe Scaunul de la Iași se proiectează în perspectiva trecutului ca una dintre cele mai pline de interes, atît prin faptul că, boier de țară, din clasa mijlocie, a urcat una cîte una treptele măririi pînă la cea din urmă, iar pentru Împărăția Otomană a fost, timp de două decenii, conducătorul competent al politicii externe, cît și prin aceia că evenimentele timpului l-au determinat să aibă relații nu numai cu vecinii, dar și cu Statele mai îndepărtate, interesate în politica ce se desfășura la hotarele principatului său [1]. Era pe vremea

[1] Domnia lui Callimachi a fost tratată de Xenopol, în *Istoria și genealogia casei Callimachi*, București 1897; Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, București 1902, vol. I (introducerea). Legăturile lui cu *Franța*, ca Mare

www.dacoromanica.ro

războiului de Şapte Ani, cînd toate Statele beligerante, — afară de Ruşi, — făceau Turciei o curte stăruitoare pentru a-i cîştiga bunăvoinţa, iar Prusia ajungea să încheie un tratat de alianţă cu Poarta. Polonii, copleşiţi din ce în ce de crescînda influenţă rusească şi căutînd, — o parte din ei, — salvarea independenţii cu ajutorul diplomaţiei secrete a lui Ludovic al XV-lea, priviau pe Turci ca direct interesaţi în garantarea libertăţii şi a integrităţii teritoriale a Statului lor.

În aceste împrejurări fostul Mare Dragoman, cunoscător al realităţilor politice turceşti, nu putea fi trecut cu vederea la ocuparea Scaunului Moldovei, utilitatea sa fiind scontată şi supralicitată de cei interesaţi încă înaintea sosirii lui la Iaşi. Astfel la 4 August 1758 Vergennes, ambasadorul frances la Constantinopol, înfăţişa lui Ludovic al XV-lea speranţele ce se degajează pentru politica lor din această numire : Callimachi fiind aşezat în centrul corespondenţii dintre Polonia şi Poartă, aceasta îl face să creadă că Domnul, nu numai că nu va împiedeca plîngerile seniorilor făcute prin intermediul său, dar le va şi favorisa[1]. Ambasadorul mergea mai departe cu presupunerile. După adesiunea Rusiei la tratatul din Versailles (1757), el primia ordin din partea Guvernului său de a convinge pe Turci că trecerea Ruşilor prin Polonia nu mai e un cas de natură să alarmeze Poarta. Cum seniorii poloni, — aderenţi ai diplomaţiei secrete —, considerînd aceasta ca o trădare, s'au lăsat convinşi de Frederic al II-lea, care

---

Dragoman şi ca Domn, au fost tratate în lucrarea noastră, *Contribution aux relations franco-roumaines au XVIII-e siècle*, extras din *Mélanges Iorga*, Paris 1933. Cu *Italia*, un număr de scrisori între Callimachi şi contele Ludolf, ambasadorul regatului celor Două Sicilii la Constantinopol, se află în Oţetea, *Contribution à la question d'Orient*, Bucureşti 1930, pp. 170-3. Cea de la 3/14 Iunie 1759 (no. XXXI) a fost publicată mai înainte de d. Iorga în *Revue historique du Sud-Est européen*, 1927, p. 122. Pentru legăturile cu *Anglia*, scrisorile din Iorga, *Acte şi fragmente*, I, pp. 377-8. Un aspect al raporturilor sale cu Polonii, legat de călătoria ambasadorului Iosif Podoski prin Moldova în 1759, a fost înfăţişat de d. Iorga în *Doc. fam. Callimachi*, I, pp. CXV-XX. De atunci, ştirile înmulţindu-se, — materialul cuprins în volumul II al colecţiei amintite, alte publicaţii şi ineditele din anexa de faţă, — permit o adîncire a acestor raporturi şi o încadrare a lor în evenimentele politicii generale. E surprinzător că lucrarea savantului polon Wl. Konopczynsky, *Polska a Turcja*, Varşovia 1936, nu cuprinde decît o simplă şi vagă menţiune despre aceste relaţii.

[1] *Contribution aux relations franco-roumaines*, p. 921, no. VIII.

www.dacoromanica.ro

se oferia bucuros a li sprijini interesele pe lîngă Sultan, Vergennes conta pe autoritatea de care se bucura Callimachi în noua lui situaţie spre a ajunge cu concursul lui să tempereze zelul partidului polon ce-i scăpa din mînă. Într'un raport de la 10 August 1758, trimes abatelui de Bernis, ministru de Externe, el spune că va profita de legăturile cele are cu noul principe al Moldovei, pe timpul cît va mai sta la Constantinopol, pentru a-i arăta că, divisiunile ce frămîntă Polonia nefiind decît neînţelegeri care nu ating libertatea republicii, Domnul să-şi întocmească rapoartele de trimes Divanului în aşa chip, încît partidul polon ataşat Porţii să nu mai poată avea în capitala Turciei libertatea de a face orice pentru scopuri particulare [1].

Acest punct de vedere a fost aprobat de Guvernul frances, care, — pentru politica dusă pe malurile Vistulei —, începuse să şi considere pe Callimachi ca legat de interesele sale [2], cu toate că nu peste mult timp această ilusie va veni să primească o formulă de desmințire [3]. Atitudinea imparţială a Domnului Moldovei, atunci cînd fluctuaţiile politice îl făceau indispensabil chestiunilor polone, constituia o surprisă pentru diplomaţia francesă, obişnuită cu alte feluri de ţinută în principatele noastre [4].

Din partea lor, Polonii au avut faţă de Callimachi o dublă atitudine: prietenoşi pănă la exagerare în relaţiile directe cu Curtea din Iaşi, dar, în acelaşi timp, cerînd, peste capul Domnului, la Constantinopol favorisări de ordin economic în dauna Moldovei.

În vara anului 1759, pentru regularea chestiunilor tătăreşti regele August al III-lea a trimes o ambasadă la Bosfor supt conducerea contelui Iosif Podoski, cu misiunea principală de a cere Porţii să determine plecarea din Bugeac a Hanului Crîm-Ghirai, rămas de pe urma invasiei în Moldova cu un an înainte şi care

---

[1] Anexa de faţă no. 1.

[2] „Le nouveau Prince de Moldavie étant aussi dans nos intérêts" (Bernis către Vergennes, 19 Octombre 1758, în Hurmuzaki, *Doc., Supl.*, I', p. 710, no. MV).

[3] Vergennes raporta la 1-iu April 1759: „Il me revient que le Prince de Moldavie se met peu en peine de s'attirer la confiance des seigneurs polonais, et que même il leur refuse les attentions de devoirs" *(ibid.*, p. 713, no. MIX).

[4] Cf. a noastră *Politica orientală franceză şi Ţările Romîne în secolul al XVIII-lea, passim.*

www.dacoromanica.ro

constituia o veşnică ameninţare pentru vecinii de peste Nistru [1]. Ca o dovadă a excelentei primiri ce i s'a făcut în Moldova [2], Podoski face Domnului, în jurnalul său de călătorie, un portret plin de curtoasie, care marchează tot odată şi maximum de bună înţelegere între el şi Polonia [3]. Dar aceasta nu era decît o consideraţie circumstanţială, legată de trecerea prin Iaşi, de oare ce ambasadorul ducea în instrucţiunile primite şi o serie de plîngeri ale diverşilor seniori de la hotarele Moldovei, pentru care avea ordin să ceară satisfacţie de-a dreptul la Poartă, fără a pune mai întăiu pe Domn în curent, cum s'ar fi cuvenit.

Nu cunoaştem în forma lor directă instrucţiunile misiunii lui Podoski, dar, în ceia ce priveşte Moldova, putem reconstitui, după documente, care erau chestiunile în litigiu, destinate a fi tranşate de-a dreptul în capitala Imperiului Otoman. Mai multe memorii au fost adresate de proprietarii de la graniţă mareşalului Coroanei, cerînd a fi satisfăcuţi. Un palatin din familia Mniszech [4] arată că fratele său, fostul ambasador în 1755-6 [5] a obţinut de la Poartă un firman în favoarea negustorilor armeni stabiliţi în Polonia, cari fac de multă vreme comerţ cu cai, boi şi alte animale, posedînd herghelii şi cirezi în Moldova [6]. Ei au căpătat

[1] Iorga, *Doc. fam. Callimachi*, I, p. CXVI.

[2] Călătoria lui Podoski prin Moldova a fost descrisă de d. N. Iorga, în *Călători, ambasadori şi misionari*, Bucureşti, 1899, pp. 42-54; comentată în *Doc. fam. Callimachi*, I, pp. CXV-XX, şi în *Istoria Rominilor prin călători*, II, 1928, pp. 158-60. Redacţia polonă a jurnalului de călătorie a fost dată şi de P. P. Panaitescu, în *Călători poloni în Ţările române*, Bucureşti 1930, pp. 175-94.

[3] „Le prince de Moldavie d'à présent est aussi respectable par son grand âge que par ses belles qualités", etc. (Iorga, *Călători, ambasadori*, p. 48). Însă autorul jurnalului, secretarul Lafon, scrie, la 22 Novembre 1759: „Je supprime plusieurs particularités peu honnorables qu'on prétend avoir remarquées à la visite du Bassa de Coczim et à l'audience du prince de Moldavie"; *ibid.*, p. 43.

[4] Semnează „I. V. Konstantin Palatin", dar în memoriu spune „feu le comte de Mniszech, nostre frère".

[5] Cf. Iorga, *Istoria Rominilor prin călători*, II, pp. 150-8.

[6] În depeşa lui Ludolf de la 11 Septembre 1756, Constantinopol, cetim: „Già sono due settimane che si trova partito il conte Mniszech, stato premunito da questa corte di varj firmani, tutti relativi a quel commercio che si fa tra la Polonia e la Moldavia, il quale, trovandosi molto aggravato di varie nuove imposizioni, dogane e dazii, esigeva un pronto rimedio in pro del mercante polonese" (Oţetea, *Contribution à la question d'Orient*, p. 169, no. XXIV).

www.dacoromanica.ro

reducerea taxei de vamă la jumătate, libertatea de păşune gratuită pe teritoriul moldovean şi alte avantagii. Acest firman a fost recunoscut pentru ultima dată de Constantin Racoviţă [1], în cea din urmă a lui Domnie. De un an de cînd „Janko Theodore Kalmusz" a venit la tron, suprimînd privilegiile şi căutînd să se revină la normal, negustorii se simt persecutaţi. Ca să nu părăsească comerţul, e necesar să fie ajutaţi, dîndu-se ordin ambasadorului să intervină la Poartă spre a obţinea pentru ei un *hatişerif*, care e mai expresiv şi mai amănunţit în explicaţii decît firmanul. Cu aceasta se va ridica pentru totdeauna Domnilor posibilitatea de a oprima pe sus-zişii negustori şi urmaşii lor [2]. Plîngerile castelanei de Cracovia se referă la dificultăţile ce-i fac boierii moldoveni, proprietari la graniţă, cu vînzarea lemnului trebuitor, cu navigaţia pe Nistru [3]; un oarecare Giurgiuvan, „administrator de frontieră" în Moldova, în fruntea unei cete de Arnăuţi înarmaţi, a trecut într'o noapte în satul Rozkoki de pe Ceremuş, proprietatea ei, şi a luat cu violenţă un număr de cai şi vite, supt pretext că aparţin Moldovenilor; cere o comisie de cercetare pentru a stabili vinovăţia unui locuitor moldovean, Paşcanu, în legătură cu un pod peste Nistru [4]. Episcopul de Cameniţa trimete şi el un memoriu ca să ceară libertatea comerţului, — reducere de taxă la vămi, — în cuprinsul Imperiului Otoman, inclusiv Moldova [5].

În basa celor de mai sus, Podoski a fost pus în situaţie de a cere la Poartă, în legătură cu Moldova, următoarele:

1. Firman pentru Domnul Moldovei pentru „lemnul din satul Kuti" [6].

---

[1] In memoriu este menţionat „Constantin Nicolas", care în aparenţă ar lăsa să se înţeleagă că e vorba de Mavrocordat, ce nu domneşte, de altfel, de loc, de la 1749 până în acest timp. Însă în scrisoarea lui Podoski către Vizir de la 15 April 1760 se precisează: „en dernier lieu renouvellé par le prince Constantin Racovitza" (Iorga, *Doc. fam. Callim.*, II, p. 250, no. 43).

[2] „C'est par là qu'on couperait à jamais les moyens aux Hospodars d'opprimer les dits marchands et leurs heritiers, et les princes de Moldavie seroient obligés de se tenir fort tranquilles à l'avenir" *(ibid.*, p. 243, no. 15).

[3] *Ibid.*, p. 246, no. 32.

[4] *Ibid.*, p. 247, no. 33.

[5] *Ibid.*, pp. 252-3, no. 49.

[6] „L'affaire de Kutti étant une chose tout à fait simple, je ne sais pas pourquoi on y fait survenir des difficultés; le bois se doit acheter à un prix rai-

www.dacoromanica.ro

2. Firman pentru călugării Iesuiți [1].

3. Firman (hatișerif) către principele Moldovei pentru negustorii poloni, în sensul ca aceștia să aibă reducerea de taxe și libertatea de pășune, conform vechilor înțelegeri.

4. Firman pentru judecătorii de la Chilia, Ismail, Isaccea, Monastir (lingă Sofia) și Domnul Moldovei, contra diferitelor nedreptăți făcute negustorilor poloni [2].

Pentru obținerea tuturor acestor firmane, la Constantinopol, trimesul polon, însoțit de tălmaciul Giuliani, a avut de întîmpinat resistența dîrză a represintanților Domnului, Nicolae Suțu, Antioh și Manolachi Geanetul [3] și, după însăși mărturia documentelor polone, aceștia din urmă li-au dat mult de lucru. Din Polonia li vin mereu îndemnuri să nu renunțe la nimic din cele cerute [4]. La 3 Maiu 1760 Giuliani anunță contelui Brühl, primul ministru polon, că afacerea negustorilor de la Mohilău, supărați de Lazii din Hotin, a palatinului Chievului, este terminată, avînd semnătura Sultanului. În present lucrează la chestiunea dreptului de pășunat, pe care negustorii armeni din Polonia îl pretind în Moldova, dar că residenții principelui încearcă să se opună prin toate mijloacele, și aceasta îi dă mult de lucru. Cererile castelanei de Cracovia întîmpină de asemenea dificultăți [5]. După două luni, Giuliani, raportînd mareșalului Curții, îi trimetea trei firmane pentru „S. A. Madame de Cracovie", obținute cu multă greutate [6] și sforțare de la miniștrii Porții, față de cari represintanții Domnului, atît pentru cel referitor la pădurea Kuti, cît și pentru

sonable par le consentement de tous les deux partis, et non par force, de messieurs les boïards confinants" *(ibid.*, p. 250, no. 43).

[1] Aceștia erau în ceartă cu Franciscanii, a căror protecție guvernul frances, tindea s'o obțină (cf. a noastră *Contribuție la istoria catolicismului în Moldova*, București 1934).

[2] *Ibid.*, p. 251, no. 46. Cf. și Iorga, *Alte lămuriri*, în *Mem. Ac. Rom.*, 1910, p. 5.

[3] *Doc. fam. Callimachi*, I, p. CVIII.

[4] Un număr de scrisori ale contelui Potoski, palatinul Chievului, în legătură cu aceasta, *ibid.*, p. 248, no. 35; p. 249, nle 39, 41. Pentru negustorii din Mohilău și împrejurimi, neliniștiți de Lazii din Hotin, cf. p. 250, no. 42; p. 251, no. 45.

[5] *Ibid.*, p. 250, no. 44.

[6] „L'affaire du bois et ceux du paturage", spune Giuliani către Brühl, „ont été arrachées, Monseigneur, pour ainsi dire, de la bouche du lion, les Moldaviens aiant depencé pour les empêcher envers 10 m. écus".

www.dacoromanica.ro

cele relative la păşuni şi vexaţiunile îndurate de supuşii palatinului de Chiev, spre a face să nu reuşească, au cheltuit, în afară de însinuări, numai pentru cadouri, suma de „zece mii de scuzi"; nici miniştrii celorlalte State nu credeau că afacerea va duce la bun sfîrşit [1].

La Constantinopol nu s'a dat o mare atenţie acestui fapt decît în funcţie de resistenţa capuchehaialelor şi pentru a se mai stoarce ceva bani de la ambele părţi în litigiu, convingerea generală fiind că lucrurile se puteau aranja la Iaşi. Giuliani însuşi raportează lui Brühl, la 14 Iulie, că Sultanul ar fi întrebat pentru ce Polonii cer hatişerif înainte de a se fi convins dacă principele Moldovei aplică sau nu firmanele existente, de unde resultă că cererile au părut mult exagerate chiar pentru Turci, cari ţineau să menajeze în orice ocasie susceptibilitatea polonă.

Aceluiaşi Giuliani i-a ajuns la cunoştinţă că principele Callimachi ar fi supărat de ceia ce Polonii au făcut la Poartă contra lui şi se propune lui Brühl ca, pe timpul cît va mai dura războiul, să se găsească mijloacele de a-i cîştiga bunăvoinţa, căci altfel împrejurările l-ar face în stare să trimeată relaţii echivoce miniştrilor otomani [2], după ce recunoaşte că a lucrat faţă de dînsul „puţin cam pornit", de şi cu tot menajamentul cerut de asemenea afaceri [3].

Supărarea lui Callimachi n'a întîrziat să-şi arăte efectele faţă de Podoski însuşi, cu ocasia întoarcerii în ţara lui, Domnul dînd ordin agenţilor săi să intervină la Poartă ca itinerariul înapoierii să nu cuprindă trecerea prin Moldova. Şi aceasta a reuşit, în parte, căci Podoski, de şi obţinuse un firman pentru a urma drumul pe care a venit, altul a fost revocat chiar în ajunul plecării (23 Iunie 1760), Poarta găsind de cuviinţă să-i dea a înţelege să nu treacă prin Iaşi, ci să urmeze drumul de la Brăila spre Ismail, apoi prin raiaua Benderului spre Mohilău [4]. Deci „zgîrcenia", cum s'a crezut, şi „gîndul să scape astfel de obişnuitele daruri şi

---

[1] *Ibid.*, p. 254, no. 52. O formă latinească a firmanului către Ioan-Vodă Callimachi: „pentru extorsiuni comise împotriva Armenilor şi Evreilor supuşi Poloniei", dat în luna lui Şaval 1173, în Iorga, *Studii şi documente*, I-II, p. 438. Tot acolo, nota, menţiunea scrisorii Sultanului şi a Vizirului în acelaşi scop.

[2] *Doc. fam. Callimachi*, II, p. 255, no. 52.

[3] *Ibid.*, p. 256, no. 55. O formă deosebită a acestei menţiuni, în Iorga, *Studii şi doc.* I-II, p. 438, nota.

[4] *Doc. fam. Callimachi*, I, pp. 15-6, no. 3.

www.dacoromanica.ro

cheltuieli de întreținere", sînt un simplu pretext, motivul adevărat fiind de altă natură. S'a păstrat și un protest al ambasadorului, în care el obiectează, între altele, că nu-i de demnitatea Porții, după ce i-a dat mai întâiu un firman de trecere prin Galați, să revoace o hotărîre, la intervenția agenților Domnului Moldovei [1]; a primit de la Marele Vizir firmanul și scrisori pentru Domn, în scopul de a termina prin conversații orale și în presența lui neînțelegerile ivite între el și seniorii poloni, ceia ce-l pune în necesitatea de a trece prin Iași [2]. Firmanul nu i-a fost modificat, dar Podoski a trecut totuși pe la Galați, ne mai găsind conacele de popas îngrijite ca mai înainte. În ziua de 18 August, la Huși, „assez jolie ville", represintantul Domnului n'a găsit cu cale să-i se presinte în persoană, cum s'ar fi cuvenit. Cu toată insistența depusă de ambasador, și în urma multor tratative, Callimachi i-a comunicat că, de oare ce firmanul nu prevede trecerea prin Iași, nu-i poate face cinstea de la început [3], nici nu i-a admis cererile privitoare la aplicarea firmanelor, ceia ce determină pe Podoski să se plîngă din nou la Poartă [4].

Modul în care a lucrat represintantul Poloniei la Constantinopol nu era de natură a face din Domnul Moldovei un prieten al seniorilor. Cu toate că, spre a crea atmosferă, ei au aruncat zvonul că Rușii neliniștesc populația din Moldova, de unde au luat o mare cantitate de vite, iar Poarta ar fi cerut satisfacție ambasadorului Țarinei [5], Callimachi s'a ținut într'o completă reservă față de tot ce se petrecea în republica de la Nord. Se cunoaște din acest timp o singură scrisoare a Domnului către Branicki, Marele General al Coroanei, în care-l roagă să-i comunice informații referitoare la politica generală a Europei, pentru a instrui, la rîndul său, Poarta. Comentariul lui Durand, ministrul Francii la Varșovia, precisează că cererea ar surprinde mai puțin dacă până

[1] „Il n'est point de la dignité de la Porte de cesser ce qu'elle a une fois ordonné et de se laisser jouer par les agents du Prince de Moldavie.

[2] *Ibid.*, p. 253, no. 50.

[3] Iorga, *Călători, ambasadori*, pp. 51-2; *Doc. fam. Callimachi*, I, p. CXIX.

[4] La sfîrșitul lui Iulie 1760 cadiul de Brăila făcuse cercetare în chestia podului lui Pașcanu, reclamat de castelana de Cracovia, stabilind că podul aparținuse cu treizeci și patru de ani în urmă lui Iordachi, tatăl lui Pașcanu. L-au luat apoi Polonii, dînd un venit proprietarului, care de doi ani l-a reluat; *Ibid.*, II, p. 260, no. 64.

[5] Anexa de față no. 2.

www.dacoromanica.ro

atunci Domnul n'ar fi arătat cea mai mare indiferență „asupra circumstanțelor actuale[1]".

Dar plîngeri contra încălcărilor de frontieră nu veniau numai din partea Polonilor. Încă înainte de plecarea lui Podoski la Constantinopol, Callimachi trimete o scrisoare de protest lui Francisc Potocki, Palatin de Chiev —, frate, probabil, cu Ignațiu, cel ce l-a reclamat la Poartă, — pentru niște Moldoveni arestați și pedepsiți în Polonia, cărora pe nedrept li s'au oprit și banii ce-i aveau. La 5 April palatinul promite Domnului, — în urma dovezilor de nevinovăție, — întreaga satisfacție, iar acesta îi mulțămește la 12 Maiu[2]. Cu toate acestea, nemulțămirile din partea Curții din Iași se fac din ce în ce mai repetate[3].

La o lună după terminarea chestiunii cu Potocki, secretarul Marelui General, abatele Betanski scrie lui Durand că un emisar al Domnului Moldovei s'a presintat stăpînului său cu o scrisoare „remplie de plaintes très vives" contra unui comandant de la frontieră, care a arestat doi negustori din Iași, — făcîndu-i să-și piardă banii și mărfurile, — și cere satisfacție. Acești negustori voiau să treacă din Polonia în țara lor pe un vas moldovenesc, acostat la un punct unde li este permis Moldovenilor a transporta în Polonia tot ce au cu ei; dar, în virtutea unei convenții, ei trebuie să se întoarcă neavînd nimic, aceiași măsură fiind obligatorie și pentru Poloni. Cei doi negustori, ținînd cu orice preț să se întoarcă pe vasul moldovenesc fără a mai ține seama de regula stabilită, au fost arestați. Se speră că în urma măsurilor luate din ambele părți se va ajunge la aplanarea diferendului, cu atît mai mult, cu cît „principele Moldovei este foarte echitabil[4]". Asigurările date de Marele General n'au avut efectul

[1] *Ibid.*, no. 3.

[2] Gh. Duzinchevici, *Documente din arhivele polone*, în *Buletinul Comisiei Istorice a României*, XIV (1935), pp. 20-1, no. XIV.

[3] Abatele Betanski comunica din Bialystok, la 9 Iunie 1760, lui Durand: „M. Le palatin de Kiovie, régimentaire des frontières, dans son rapport a informé Mr. Le Grand Général qu'un staroste de Valachie *(sic)* ayant entrepris de faire construire des batteaux de transport sur la rivière de Soroka" (e vorba de Nistru), „ce qui est une nouveauté contraire aux traités qui subsistent entre la Porte et la République, n'y ayant que deux endroits sur cette rivière où le passage est libre, Mr. le Grand Général a écrit au prince de Valachie *(sic)*, lui réprésentant d'arrêter cette tentative d'un particulier qui s'y est porté contre les intentions du prince" (Bibl. Nat., Ms. Fr. 10702, fol. 353 Vo).

[4] Anexa no. 4.

www.dacoromanica.ro

dorit, căci la 15 Septembre același Betanski vestia pe Durand că o nouă scrisoare a Domnului Moldovei către Branicki însoția un memoriu de plîngeri „très graves" contra exceselor comise de Poloni la graniță. Marele General este foarte nemulțămit de lipsa de vigilență a comandanților militari din acele districte. Cum și comandanții au trimis plîngeri contra Moldovenilor, Branicki e hotărît să numească o comisie pentru aplanarea diferendelor și a da satisfacție lui Callimachi [1].

O scrisoare a Domnului, datată din Iași, 10 Novembre 1760, ni permite să vedem, în preambulul ei, cum este înfățișată anarhia polonă de un vecin contemporan. Callimachi arată că toate asigurările date de șeful armatei și măsurile ordonate ca să aducă liniștea între locuitorii de la hotar ai celor două țări au rămas infructuoase din causa toleranței, lăcomiei și lipsei de măsură a comandanților. Îndrăzneala soldaților cari depășesc margenea permisiunii rămîne nepedepsită, fiind avantagioasă șefilor. Aceasta constituie în primul rînd un stimulent pentru înmulțirea contestațiilor pe care ei au datoria să le reprime.

Cîteva casuri, luate la întîmplare, confirmă considerațiile făcute: Un Moldovean din satul Labova aproape de Nistru, în față cu satul polon Popik, înapoindu-se de la Bender, unde a fost pentru cumpărături, trece pe pămîntul Poloniei ca fiind drumul cel mai scurt: la Popik, cînd voia să treacă Nistrul, a fost împușcat de soldați și rănit, încît de cincizeci de zile se află în îngrijirea unui chirurg, fără speranța că va scăpa cu viață. Asasinii aparțin regimentarului Geloboiski, cu reședința la Rașcov. Un alt Moldovean, din Sesarna, găsind trei Poloni din satul Gederin, cari încărcau pe o plută lemne tăiate din pădurile moldovenești fără permisia nimănui, și cerîndu-li socoteală, aceștia s'au năpustit și l-au lovit cu lemne pănă l-au omorît. Ei aparțin starostelui din „Ryminrea". Vornicelul Ursachi, arestat în dreptul orașului Soroca, continuă a fi deținut cu toate măsurile de represiune luate de Domnul de la Iași. Ofițerii moldoveni se plîng de faptul că oricine trece Nistrul este maltratat, supt diferite pretexte, lipsite de temeiu. Callimachi încheie scrisoarea cu observația că acest fel de procedare este dăunător vieții supușilor de pe amîndouă țărmurile Nistrului și crede că Marele General va ști să ia mă-

[1] *Ibid.*, no. 5.

www.dacoromanica.ro

surile cuvenite pentru a imprima o deplină libertate şi siguranţă comerţului de ambele părţi [1].

Răspunsul Marelui General, sistematic şi amănunţit, îl avem în scrisoarea de la 12 Decembre, trimeasă la Iaşi. El arătă că o parte din acusaţii privesc pe militarii întrebuinţaţi la basa frontierei, iar alta pe proprietarii civili. Faţă de militari, cari depind direct de dînsul, va întrebuinţa toată autoritatea ca să ajungă a se face odată ordine. Propune instituirea unei comisiuni mixte de cercetare şi lasă Domnului latitudinea să aleagă data cînd să se întîlnească delegaţii. În ceia ce priveşte pe proprietarii civili, există o comisie permanentă la Zwaniec, în faţa Hotinului, cu judecători numiţi de Poartă şi Republică, ce are competenţa să judece casuri ca acela al Moldoveanului din Sesarna, ucis de Polonii din Gederin [2], aparţinînd starostelui din „Ryminrea". Acolo e rugat să adreseze toate plîngerile care privesc agresiunile nobilimii polone. Din partea sa, va scrie judecătorilor din comisie să întrebuinţeze toate mijloacele pentru a satisface cu echitate pe Domn, dînd şi exemple, a căror execuţie el o va sprijini [3].

Nu ştim dacă instituirea comisiunii mixte de judecată a avut sau nu loc, şi nici pentru felul cum au evoluat raporturile romîno-polone după această dată, cît a mai avut de stat Callimachi în Scaun, nu ni s'au păstrat mărturii documentare.

În cursul anului următor, din causa confiscării de Austrieci a unui transport de vite ale negustorilor moldoveni, destinat a fi trimes în Prusia [4], Poarta a luat măsuri să oprească, un timp, pentru toate ţările comerţul cu vite mari din Moldova. Această dispoziţie a produs un mare ecou în Polonia, după cum o confirmă scrisoarea abatelui Betanski de la 6 April 1761, căruia La Roche, secretarul Domnului, îi spune că, dacă măsura se va permanentisa, ea ar putea aduce ruina totală a comerţului Moldovei [5].

---

[1] Anexa no. 6.

[2] „Un Moldavien nommé Gedrin" este o greşită înţelegere a pasagiului, de oare ce în scrisoarea lui Callimachi se spune clar că „Gederin" este numele satului celor trei Poloni: „d'un village nommé Géderin".

[3] Anexa no. 7.

[4] Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, Supl. II, p. 720, no. MXVIII; p. 722, no. MXIX, şi p. 723, no. MXX.

[5] Anexa, no. 8. Că această măsură se întindea şi asupra comerţului moldovenesc cu Polonia, o aflăm mai precis din scrisoarea lui Paulmy către Choiseul de la 30 Iulie, acelaşi an, care spune: „Le commerce des bestiaux

www.dacoromanica.ro

Conclusie. Raporturile lui Ioan Callimachi cu Polonii au fost puțin amicale, atît din causa spiritului de imparțialitate și independență al Domnului, neobișnuit la predecesorii săi, dar mai cu samă datorită atitudinii de duplicitate a vecinilor de la Nord, cari în aparență arătau o politicoasă bunăvoință, iar în fond, — pentru satisfacerea orgoliului, — nu se dădeau în lături să trateze, în acelaș timp, pe de-asupra și contra lui, direct la Constantinopol, diferendele de graniță.

Scrisorile schimbate între Domn și Marele General evidențiază, pe de o parte grija ce o purta un șef de Stat acum două veacuri pentru supușii săi, iar, pe de alta, începutul anarhiei care a causat ruina Statului de la Nord.

Documentele care urmează, toate inedite, le publicăm păstrînd ortografia.

1.

Constantinopol, 10 August 1758.

Vergennes către Bernis, cu privire la modul în care Callimachi ar putea fi atras să servească politica franceză în Polonia.

....Je profiteray de mes liaisons avec le nouveau Prince de Moldavie et du séjour qu'il pourra faire icy pour luy inspirer les réflexions que Sa Majesté daigne me suggerer; j'essayerai surtout de lui faire sentir que les divisions qui agitent la Pologne n'étant que des querelles qui n'intéressent point la liberté de la république, il importe qu'il règle sa correspondance et le langage des émissaires qu'il devra y expedier de manière à ne pas donner au parti qui est attaché à la Porte la confiance de tout entreprendre pour satisfaire des sentiments particuliers....

(Aff. Étr. corresp. Turquie, vol. 130, fol. 287 v⁰.)

2.

Liov, 5 Septembre 1759.

Ecouri polone cu privire la unele agresiuni rusești în Moldova.

„Extrait d'une lettre de M. le Palatin de Braclaw, Prince

---

de la Moldavie avec la Pologne et la Hongrie, qui avoit été interrompu, est rétabli" (Aff. Étr., corresp. Pologne, vol. 268, fol. 272 v⁰), repetînd această știre, mai detaliat, la 16 Novembre: „La Porte a cependant rétabli la liberté du commerce et du transport des bestiaux et des grains qu'elle avait interditte entre la Moldavie et la Pologne" (*ibid.*, vol. 272, fol. 307).

www.dacoromanica.ro

Jablonowski, au chanoine Betanski de Léopold, du 5 septembre 1759".

„On parle de divers mouvements qui se font en Valachie en conséquence de ce que les Grecs ont porté leurs plaintes au Grand Visir contre les Moscovites qui leur ont enlevé quantité de boeufs; sur quoi on a ordonné les arrêts à l'ambassadeur de Russie à Constantinople jusqu'à une entière satisfaction et payement, et ce ministre a envoyé à la Cour en diligence pour l'en informer.

P. S. Il est certain que la Sublime Porte est très animée contre les Russes par rapport aux marchands grecs. J'auroi bientôt des nouvelles plus circonstanciées à ce sujet de Jassy, que je vous communiquerai".

(Biblioteca Naț. din Paris, ms. fr. 10.702, fol. 138.)

3.

Varșovia, 3 Decembre 1759.

Durand către ducele de Choiseul, cu privire la cererea lui Callimachi de a fi informat de către Branicki în chestiuni de politică europeană.

...M. le Comte Branicki en a reçu une [lettre] du Prince de Moldavie, qui le prie de lui dire son sentiment sur les affaires présentes de l'Europe.

„J'espère", ajoute-t-il, „que Votre Excellence m'honorera de sa correspondance; c'est un point qui m'intéresse infiniment dans les conjonctures d'une guerre devenue générale, dont il importe à la Sublime Porte de savoir au juste les evenements; ne pouvant d'ailleurs ignorer le cas particulier qu'elle fait des avis qui passent par votre canal, je me flatte que Votre Excellence voudra bien ne pas frustrer mon espérance là dessus, avec d'autant plus de confiance, qu'Elle n'a pas dedaigné d'avoir une pareille complaisance pour quelques-uns de mes prédécesseurs".

La demande faite par le Prince de Moldavie à M. le Grand Général surprendroit peu si le Hospodar n'avoit pas marqué jusqu'à présent la plus grande indifférence sur les circonstances actuelles...

(Aff. Étr., corresp. Pologne, vol. 263, fol. 389.)

www.dacoromanica.ro

4.

Bialystok, 12 Iunie 1760.

Betanski către Durand, comunicându-i unele agresiuni polone la granița Moldovei.

...„Il arriva icy avant hier un émissaire du Prince de Moldavie avec une lettre remplie de plaintes très vives contre un commandant des fontières, qui doit avoir arrêté deux marchands de Jassy et occasionné la perte de leur argent et de leurs effets; il en demande satisfaction. Ces marchands vouloient repasser ches eux sur un battau de Moldavie qui venoit de débarquer sur le rivage dépendant de la Pologne où il est permis aux Moldaviens de transporter tout ce qui se présente; mais ils doivent en vertu d'une convention s'en retourner à vuide; la même chose s'observe par les Polonais; les deux marchands, obstinés cependant à vouloir se rendre chez eux, sur les batteaux le leur nation, sans égard à l'usage ordinaire, on les a arrêté, mais on espère que l'inquisition qu'on ordonne là dessus et les représentations que Son Excellence fera au Prince de Moldavie de faire de son côté observer les usages aplaniront ce differend, d'autant plus que ce Prince est d'ailleurs fort équitable....

(Bibl. Nat., ms. fr. 10702, fol. 356.)

5.

Bialystok, 15 Septembre 1760.

Abatele Betanski către Durand, despre plîngerile Domnului Moldovei contra Polonilor de la frontieră.

...Il nous est venu une lettre de la part du Prince de Moldavie avec un mémoire contenant des plaintes très graves des excès des Polonois sur les frontières. M. le Grand Général est fort mécontent des régimentaires de ces districts, qui paroissent manquer de vigilence; ils ont envoyé de leur côté pareillement des griefs contre les Moldaviens, qui usent des répressailles et qui deviennent méchants. Mais Son Excellence compte nommer une commission pour applanir ces differents que demande le dit Prince....

(Aff. Étr., corresp. Pologne, vol. 264, fol. 342.)

www.dacoromanica.ro

6.

Iaşi, 10 Novembre 1760.

Copie de la lettre du Prince de Moldavie[1], *Jean Théodore, écrite à M. le Grand Général de Pologne.*

Après la dernière lettre que V. É. me fit l'honneur de m'écrire en réponse à mes plaintes contre les auteurs de divers excès commis sur la frontière de la Serenissime République par ceux même qui y sont établis pour veiller au bon ordre, fondé comme je devois l'être et sur les promesses que vous me faisiez d'y obvier, et sur les ordres que vous aviez en effet bien voulu donner en conséquence, j'avois tout lieu de me flatter que la tranquillité et la concorde regneroient désormais sur nos confins; mais nullement. Le désordre et la violence s'y signalent chaque jour par de nouveaux forfaits, et, franchement, après un mûr examen, je ne sçache guères en inculper que la tolérance, l'avidité et la licence des régimentaires qui y commandent. En effet, j'ai la douleur d'observer que, si quelqu'un de leurs soldats s'avise de trop s'émanciper, son audace demeure à coup sûr impunie, pour[vu] qu'elle ait été heureuse et lucrative à son chef, et je vois ceux-cy être ordinairement les boutefeux des contestations qu'ils devroient par leur autorité s'efforcer d'apuyer et de reprimer, bien loin de les attiser, comme ils font. Voici, Monseigneur, entre plusieurs autres, deux nouveaux faits qui peuvent servir de démonstration à ce que je viens d'avancer.

1. Un pauvre Moldave d'un village nommé Labola, près du Niester, vis-à-vis de Popik, village de la Pologne, de retour de Bender, où il avoit été se défaire de quelques petites denrées, passoit par les terres de la Pologne comme par le chemin le plus court pour revenir chez lui; comme il fut arrivé après le coucher du soleil à Popik, il appella du monde pour le passer de l'autre côté du Niester; il se voit, au lieu de ce qu'il cherchoit, venir dessus deux espèces de soldats, armés chacun, munis d'un fusil, qui sans autre formalité les lui dechargent contre, de façon que ce pauvre malheureux fut tout à la fois blessé en deux endroits et se trouve entre les mains d'un chirurgien depuis une cinquantaine de jours, et au delà sans espoir de se

[1] Comunicată de abatele Betanski. Se referă la nemulţămirile causate Domnului de către Poloni la frontieră.

www.dacoromanica.ro

remettre en son premier état ; les deux assassins appartiennent à M. le régimentaire Geloboiski, résident à Raschkow.

Quelque tems auparavant, un autre Modave, de Secharna, ayant trouvé trois Polonois d'un village nommé Gederin, qui chargeoient sur un bac des bois qu'ils avoient coupé dans nos forêts sans l'avis du gouvernement d'alentour, comme il leur reprochoit cet enlevement, et qu'il voulut même s'y opposer, ceux cy lui tombèrent sur le corps et l'assomerent à coups de rames. Ces derniers appartenoient à M. la Staroste de Ryminrea.

Le nommé Oursaki, vornichel d'un village, depuis quelque temps refugié de la Pologne en Moldavie, ayant passé, il y a quelques semaines, en Pologne avec un sien compagnon, s'y vit tout d'un coup arrêté par ordre du régimentaire de cette partie de la frontière qui est vis-à-vis de Soroca, et conduire garotté, lui et son compagnon, en prison, sous le prétexte frivole qu'il avoit sollicité le susdit Polonois, nommé Flemende, à se refugier de ce côté cy, et j'apprends aujourd'hui que cet infortuné est resseré et tellement tourmenté dans la prison, qu'il en est aux abois, ce qui a obligé mon capitaine de Soroca à faire saisir un soldat du dit sieur Régimentaire pour engager celui cy à élargir le vornichel injustement detenu, mais il n'a rien avancé par là, et le vornichel n'en a été que plus resserré. Mes officiers de la frontière se plaignent tous en général que quiconque passe d'icy de l'autre côté du Niester y est à coup sûr maltraité sous mille frivioles prétextes et nomement, leur dit-on, pour n'avoir pas passé ce fleuve au guet ou sur les barques ordinaires ; ce qui ne tend à rien moins qu'à une rupture ouverte du traffic réciproque des deux États limitrophes.

V. E. est trop éclairée pour ne pas prévoir combien désagréables pourroient devenir les suites d'une pareille contravention aux traités, qui n'insistent sur rien tant que sur la pleine liberté et sécurité du commerce réciproque, si la Sublime Porte venoit à en être informée, et je l'aurois sans doute déjà fait si les liens d'amitié particulière qui subsistent entre nous, Monseigneur, ne m'avoient de nouveau retenu ; mais, comme ma position me mettroit dans le cas de sacrifier à la fin, malgré mon gré, tout égard personnel au bien-être public, je me flatte que Votre Excellence me sçaura gré de cet effort de considération, qui ne pourroit être que le dernier, si, contre toute attente, ces

www.dacoromanica.ro

excés n'alloient bientôt cesser, comme je l'espère avec confiance et de votre amour pour le bon ordre, et de cette intelligence qu'il convient de maintenir entre nous.

(Ibid., vol. 264, fol. 473-4.)

7.

[Biallystok], 12 decembre 1760.

Réponse de M. le Grand Général au Prince de Moldavie [1].

La lettre que V. A. m'a fait l'honneur de m'écrire du 10 novembre m'est bien parvenue, et je suis très sensible aux témoignages d'amitié qu'Elle veut bien me donner, en me communiquant cordialement tout ce qui pourroit alterer ces liaisons et cette intelligence intime, qui subsistent entre la Sublime Porte et la Sérénissime République.

J'apprends avec une peine extrême que, malgré toute mon application et mes ordres sevères et réitérés aux régimentaires et aux commandants des frontières, il y a ait encore des plaintes et des nouveaux griefs dont V. A. me fait le détail.

J'observe, Monseigneur, qu'il s'en trouve de deux espèces : les uns qui regardent les militaires employés à la garde des frontières, et les autres qui appartiennent à l'état civil, concernant la noblesse possessionnée dans ses terres. Il reste donc à prendre des mesures sérieuses pour arrêter, une fois pour toutes, ce qui fait naître si souvent de nouveaux sujets de mécontentement de part et d'autre.

Quant aux militaires qui dépendent de mes ordres, j'employrai toute mon autorité pour faire une exacte justice ; mais, comme il importe d'examiner les coupables et de les convaincre de leurs délits avant de les chatier, je crois qu'une commission composée de personnes intégres et éclairées, nommées tant de la part de V. A. que de la mienne, est nécessaire pour en juger, et deviendroit le plus sûr moyen de terminer touts les differents et d'établir un ordre pour l'avenir, conformement à la tenue du traité de Carlovitz et à l'amitié qui subsiste entre la Sublime Porte et la Serenissime République, capable de prévenir tous les abus. Si Votre Altesse approuve cet arrangement, je

[1] Comunicată de acelaşi abate lui Durand ; conţine scuse şi propuneri de a remedia la unele stări de lucruri nemulţămitoare.

www.dacoromanica.ro

laisse à son arbitre de me marquer le temps et le lieu qu'elle jugera le plus propre pour la tenue d'une pareille commission, et j'ordonnerai à mes commissaires de s'y rendre à point nommé, persuadé qu'Elle n'y enverra pareillement que des gens d'une probité reconnue et en état de discerner la nature des griefs.

Votre Altesse voudra bien à la suite de cet eclaircissement me permettre que je fasse icy ma remarque sur ce qui s'est passé avec le Moldavien d'un village nommé Labola, près du Niester, qui a voulu passer ce fleuve après le coucher du soleil. V. A. est informée qu'il y a un passage privilegié où les voyageurs doivent se présenter au commandant, ou aux gardes destinés à veiller aux passants, à empêcher les fraudes, les surprises et à arrêter les personnes suspectes. Le bon ordre exige cette précaution prise de convention réciproque entre les deux États limitrophes. Si peut être le dit Moldavien a voulu passer de son chef et hors la voie ordinaire, il se peut qu'il s'est attiré par imprudence le mauvais traitement qu'il a reçu. Mais on ne sçauroit bien juger que sur les lieux d'une telle affaire, et ce seroit à la commission d'en décider, ainsi que de ce qui regarde la violence qui doit avoir été faite au nommé Oursaki, vornichel, par un régimentaire de cette partie des frontières.

Je reviens à ce qui concerne l'état civil, composé de la noblesse établie dans ses terres; comme cecy n'entre pas directement dans le département de ma charge et qu'il y a, comme V. A. sçait, une commission à Zwaniec, vis-à-vis de Choczim, errigée à perpetuité par un arrangement fait entre la Sublime Porte et la Sérénissime République et consistant en juges nommés de part et d'autre pour prendre connoissance de ces sortes de griefs, celui qui est porté contre les trois Polonois sujets du staroste de Ryminrea et accusés d'avoir assommé un Moldavien nommé Gédérin[1] est de nature à être jugé par la dite commission; ainsi je prie V. A. de vouloir adresser ces plaintes et celles qui peuvent survenir contre la noblesse. J'écrirai de mon côté aux juges de cette commission pour leur recommander de travailler avec tout le zèle, toute l'équité et la diligence possible à donner aux sujets de V. E. qui l'auront mérité une ample

[1] O înțelegere greșită a pasagiului scrisorii precedente l-a determinat pe Marele General să confunde un nume de sat cu un nume de persoană.

www.dacoromanica.ro

satisfaction et de statuer quelques exemples d'une justice sevère contre les coupables, et j'en apuyerai l'execution.

V. A. sçait avec combien de soins, d'application et de déférence j'ai pris à coeur tout ce qu'il m'est venu de la part de la Sublime Porte depuis qu'en vertu de ma charge la garde des frontières est confiée à ma vigilence, m'empressant en toute occasion de faire la plus exacte justice, et de travailler à fortifier de plus en plus ces liaisons intimes qui subsistent heureusement entre les deux États, liaisons si nécessaires à la sûrêté et à la tranquillité des deux nations. Les sentiments dont V. A. m'honore et la justice que nous rendons à toutes ses lumières et à son équité sont deux motifs de plus qui redoublent mes soins pour le maintien de la bonne harmonie entre les sujets réciproques et me font désirer la continuation de son amitié. Elle ne peut m'en donner une preuve plus sensible qu'en faisant connoître à la Sublime Porte dans les occasions mon zèle et mon empressement à satisfaire à tout ce qu' exige la foi des traités et le bon voisinage. J'ai l'honneur..."

(Ibid., vol. 264, fol. 524-5.)

8.

Bialystok, 6 April 1761.

Betanski către Gerault, privitor la închiderea comerțului cu boi din Moldova în alte țări.

Je viens de recevoir une lettre de Iassi, du 9 de mars, du secretaire du Prince de Moldavie, qui me marque que la veille de son expédition il étoit arrivé un exprès de Constantinople à Iassi, avec une défense expresse de toute exportation des denrées du pays chez l'étranger: „cet ordre insiste nommement sur la sortie du gros bétail, dont le trafic nous est interdit", — dit-il —, „à notre plus grand dommage pour le présent et peut-être pour longtemps, à en juger par la fermeté que montre le Sultan regnant dans ses résolutions une fois prises". L'on est icy également curieux et impatient d'apprendre le motif de ces nouvelles dispositions, qui, si elles sont permanentes, peuvent amener la ruine totale du commerce de la Moldavie....

(Ibid., vol. 269, fol. 153 V°.)

www.dacoromanica.ro

DĂRI DE SAMĂ

C. N. Burileanu, *Între „frunză verde“ și doină*, București 1937. În această lucrare a sa, autorul caută a fixa o deosebire între „narativul“ cîntec cu „frunză verde“ și doină, cu un alt caracter. I se pare că originea e în privirea naturii, nu în frunza de pe buze. De folos e partea în care se vorbește de cîntecul „Sîrbenilor“, Romînilor din Serbia. În realitate, doina e cîntec singuratec de păstor, celelalte sînt cîntece de cîmp ale plugarilor trăind în grup. Cea d'intăiu e pentru fluier, nu și celelalte. O definiție a „frîngurelelor“, p. 46. Autorul constată că la el, la Blahnița, nu se știe ce-i doina (p. 49), nici în Banat (p. 71); cercetători basarabeni spun același lucru despre regiunea de la gura Nistrului. *Ar trebui o hartă a răspîndirii cuvîntului:* cred că ea ar corespunde aceleia stăbătute de „drumul oilor“. Încercări de a explica numele doinei, pp. 50-2, — dar ea se află și la Lituanieni în sens de cîntec. Juste observațiile pe care le găsim apoi, p. 53 și urm., în sensul cîntecului de fluier ce am stabilit mai sus. Și în alte părți inteligența autorului se apropie de adevăr. Se notează numele de „horă“ în Maramureș (dar și în Munții Apuseni, de unde numele lui Horea, pentru cîntecul lui), egal cu „chorul“ antic, observă autorul (p. 71). Se zice și „a hureza“ (p. 78), care ar fi opus *aulitului* (v. în *Năpasta* lui Caragiale, pentru un răsunet: *„auie“).*

* * *

G. T. Niculescu-Varone, *Costumele naționale din România întregită*, București 1937.

Ce dă d. Niculescu-Varone, cu un adaus de 127 de ilustrații, e o carte indispensabilă pentru studiul artei populare românești în costum.

Se dau și cele mai vechi desemne de călători străini (Hering, la p. 11, îmi pare necunoscut, ca și, pentru Ardeal, Thunmann).

Urmează capitole în care se cuprinde, pe regiuni, și un tesaur lingvistic.

Se introduce folositoarea inovație de a se da și numele persoanelor al căror port se înfățișează. Se dau și fotografii vechi, și în această privință o largă recoltă s'ar putea face în albumele de familie.

Se adauge un vocabulariu bogat și o listă de fabricare a văpselelor.

* * *

www.dacoromanica.ro

Gh. Oprescu, *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, Bucureşti 1937.

D. Gh. Oprescu publică o lucrare, premiată de Academia Română, care îmbrăţişează, într'un spirit de largă înţelegere, toată desfăşurarea picturii la Romîni în veacul trecut. E o operă de muncă îndelungată, la care profesorul a fost ajutat de elevii şi elevele pe cari-i pomeneşte. Consideraţiile generale despre trecut sînt juste. Epoca pictorilor străini e larg tratată. Erau de întrebuinţat, după desemnurile din cărţi bisericeşti, de cules din *Bibliografia* Bianu-Hodoş, almanahurile, şi lipseşte ilustraţia cărţilor, de care am vorbit în acela al „Scrisului Românesc" de la Craiova. Nouă e semnalarea desemnurilor, pănă acum necunoscute, ale lui Rey. Se face (pp. 27-8) un larg loc pe deplin meritat, lui Chladek, comparat cu Szatmary (de fapt: Pop). De Trenk (p. 57 şi urm.) se păstrează schiţe de monumente bisericeşti în manuscriptele lui Odobescu, pe care le-am avut cîndva în mînă şi care mi-au fost reluate de cineva în numele ginerelui, Damian; ar trebui reproduse toate. „Mihai Viteazul" lui Lapaty a apărut în *l'Illustration* şi l-am reprodus pe o cartă postală ilustrată pentru Liga Culturală. Escelentă osebirea dintre Eliad şi Asachi, p. 89. La Asachi era de semnalat rasa străină a tatălui, Assakiewicz, şi cea curat românească a mamei, din Moldova-de-sus (v. anexele ce am dat la vol. X din colecţia Hurmuzaki). Asupra desemnelor lui Asachi în cursul călătoriei la mănăstiri a se vedea nota mea în *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*. Pentru Lochmanni, neam de spiţeri, aceia pe care am dat-o în *Artă şi literatură română*. Tot ce se spune de Leca la pagina 103 e greşit: Lek e în limba albanesă Alexandru: nici vorbă de conflictul cu Mavrocordaţii ca motiv al unei fugi în Ardeal. La el erau de semnalat ilustraţiile la Biblioteca lui Carcalechi. Pentru Tătărăscu şi contemporani, documentele din cartea mea despre Barbu Ştirbei (une ori întrebuinţate aici ca inedit) şi pictura de la Biserica Galbenă din Urlaţi, acuma desfiinţată pentru a vădi vechea frescă. Cu privire la Grigorescu am avut o întreagă lucrare de amicul său Livianu, scriere pierdută în timpul Războiului. Un tablou al lui Henţia la mănăstirea Căldăruşani. Aflăm că Verussi era de la Mărunţişu, în Dâmboviţa (cf. numele mănăstirii Vieroş). Despre el şi articolele din *Convorbiri Literare*, nota mea în „Buletinul" citat.

www.dacoromanica.ro

În Portretele Domnilor şi Doamnelor pe care le-am dat, era material de întrebuinţare.

Bibliografie. Ilustraţie aleasă şi îngrijită (uimitor Ungurul Barabas şi portretele lui Schiavoni şi Negulici). În genere nu s'a căutat în colecţiile particulare şi în familii (v. şi reproducerile ce am dat în *Sămănătorul*, IV).

* * *

Arhitectul Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii româneşti*, Bucureşti 1937.

D. Grigore Ionescu dă o operă perfect informată şi foarte bine alcătuită despre întreaga desvoltare a arhitecturii româneşti. Planurile pe care le adaugă sînt deosebit de preţioase. O parte din bogata ilustraţie e nouă (mai ales pentru bisericile de lemn, foarte pe larg tratate). Amănuntele tehnice, precise, sînt presintate aşa încît nu împovărează.

De şi se dă un larg resumat frances, întreaga lucrare trebuia tradusă într'o limbă de circulaţie generală.

N. Iorga.

CRONICĂ

D. Ferdinand Brunot dă şi al cincilea volum din marea sa operă, *Histoire de la langue française des origines à 1900, La Révolution et l'Empire, deuxième partie, Les événements, les institutions et la langue* (Paris, 1937). E şi o întregire indispensabilă la cunoaşterea culturală a unei întregi epoce. Din ea se învaţă mai mult în ce priveşte sensul ei decît din cele mai multe istorii pragmatice, şi mai ales anecdotice, care s'au scris. Între miile de observaţii care se impun e şi semnalarea de autor a recomandaţiei de către fanaticul Saint-Just a nu se întinde prea mult coarda victoriei *(mousser les victoires)*, de frica generalului învingător menit a se preface în dictator (p. 960). Şi frica de regionalism cînd a fost vorba de recrutare (p. 965). Între corpurile străine se citează, pe lîngă cel grecesc, bine cunoscut, cel copt şi mameluci, „pandurii albanesi" din 1810, cari nu pot veni decît de la noi, cari i-am luat de la Ungurii Mariei-Teresei, căci Balcanicii n'au avut panduri. Apoi „Serexaners, plutôt douaniers que soldats, employés à la frontière de Turquie", nu pot fi

www.dacoromanica.ro

decît „Saracacianii", de origine românească, dar vorbind grecește (v. p. 966, fără a se arăta, din nenorocire, izvorul). Calpacul nu e de origine turcească, ci ungurească. Cum scriau ofițerii inculți ai acestei epoce tulburate se poate vedea la p. 990, nota 2. *Raguser* ajunse a însemna: a trăda, din causa trădării lui Marmont, duce de Ragusa (p. 1007).

Interesante observațiile despre școală. Cea primară există doar de la 1811 (p. 1109). Institutorii se trimet de agenții particulare. „Institutor" apare atunci, dar pentru toate gradele. Primele „săli de asil", datorite unei femei, în 1801. Liceele căsărmi, pp. 1110-1. Numele, nu după amintiri antice, ci după al unor mai noi așezăminte de cultură parisiene. „Institut" e de pus alături. Nu mai sânt catedre de morală, de legislație, de istorie, de gramatică generală; e filosofie facultativă; temeiul e, în societatea imperialisată, limba latină. O femeie propune „liceul civic și național" pentru ca sexul ei să învețe tipografia (*ibid.*, p. 1111, nota 3). Plan de liceu al „plugarilor și meșterilor" la Limoges (băieți de 9-15 ani, 200 de fete pentru gospodărie; *ibid.*). Pentru „Universitate", ca instituție, cumulativă, p. 1111 și urm. (fusese și o „Universitate de jurisprudență", până la 1805, și o „Academie de legislație"). Apariția Școlii Normale, în sensul de azi, p. 1113. Internatul e intitulat „pritaneu". „Métairies Nationales" pentru agricultură, p. 1127; v. și p. 1128. Se cerea un „colegiu de industrie națională"; p. 1187. Era un „lycée des arts" în 1793; *ibid.* Școlile tehnice se cereau încă din 1789; no. 1186 Întinderea vechiului termen, pur militar, apoi pentru „poduri și șosele", de *inginer;* la 1789, primii „ingineri mașiniști" și „ingineri mineralogiști" și „minieri"; p. 1188. „Școlile de arte și meserii" numai supt Imperiu, p. 1197. Școli de țesut, de vărsit; cele două de mine; *ibid.* E o adevărată istorie a descoperirilor.

*

În tesele recente de istoria medicinei la Universitatea din Cluj se caută informații privitoare la boli în foile românești și străine. D. Dumitru Predescu se ocupă de terminii întrebuințați de Ștefan Episcopescu. Și descrieri ale Țerii-Românești în lucrarea d-lui Felix Csallner despre știrile din *Wiener medicinische Wochenschritf* pe vremea războiului Crimeii. Tot așa în a d-lui Petru Alberti. D. Hermann Bitterfeld reproduce o notă germană din 1838 despre „mișcarea științifică și medicală în Moldova".

*

www.dacoromanica.ro

La cunoașterea procesului „Arboroasei" (al lui C. Moraru, Orest Popescul, Ciprian Porumbescu, Zaharia Voinea și Eugen Siretean), d. Romulus Cîndea adaugă, publicîndu-și conferința *Arborosenii, trădători austriaci și naționaliști romîni*, Cernăuți 1937. Se semnalează injuriile ce s'au aruncat Romînilor și de un Schuler-Libloy.

*

În *Bulletin of the international committee of historical sciences*, IX[3], actele congresului internațional de istorie a literaturii ținut la Amsterdam în 1935. Problema „perioadelor" e tratată pentru Ungaria (de „directorul centrului de studii unguresti la Paris") și pentru Spania.

*

În *Anuarul Arhivei de Folklor* a d-lui Ion Mușlea (București 1937), d. Silviu Dragomir semnalează în literatura ragusană un refren „hoja, lera, dolerije" care ar sămăna cu „leru-i Doamne" (sau „oi ler oi d'ai ler oi") al nostru. Ragusanii ar fi fost aceia cari au împrumutat o temă de la păstorii romîni din Balcani, cum o afirma și d. Milovan Gavazzi. De drama „Mironosițele" din părțile Săliștii Sibiiului se ocupă d. D. St. Petruțiu. Azi, după ce a trecut de la Săliște la Galeș, se mai joacă numai la Rod. E vorba de o producție de umil cărturar sătesc din secolul al XIX-lea. Asistăm la însăși formația poesiei populare, care vine individual și de sus. Asupra vieții populare în Basarabia-de-jos, pe la Ciubărciu și Purcari, d. P. V. Ștefănucă. Biserici de lemn, vechi, p. 50. Evanghelie de Rîmnic, 1746, în această regiune, *ibid.* Prețioase știri despre serbători; folklore (și balade). „Greci" cari „fac cetate", p. 117. Unele „conăcării" și alte bucăți asămănătoare sînt așa de frumoase, încît ar merita să fie scoase din forma „științifică", dialectală. Multe povești (și cu străbateri de la Ruși, ca în întroducerea lui „Ivan Țarevici", pp. 159-60). Interesante amintiri istorice (și „dulauca" Molda, înecată la Odesa, și Ștefan-cel-Mare); p. 185. Amintirea Tatarilor Bugeacului; pp. 185, 188. Luarea Benderului, p. 187. Rușii „asiați"; p. 189: „Nici oasele să nu le lași, ci să i le arzi". Glosariu, hartă. Pentru „focul viu", în Ardeal, Maramureș și Bucovina, dd. Tiberiu Morariu și Ion Mușlea (planșe). Bibliografie.

*

www.dacoromanica.ro

În *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*, Octombre-Decembre 1936, pp. 311-3, se răsping, de d. Fritz Schuster, teoriile lui Diculescu şi d-lui Gamileschegg despre originea servilă a numelui de *Români*.

*

În *Biserica Ortodoxă Romînă*, 1937, se fixează de d. N. A. Gheorghiu ca dată a publicării cărţii *Alfavita sufletească* anul 1785. Autorii bibliografiei nu văzuseră cartea complectă. D. Aurel V. Vasilescu se ocupă de schitul Bradu, în Buzău, pe apa Nişcovului. Era odată, arată autorul, şi o cetăţuie a Cindeştilor. Largă întrebuinţare a inedítului pentru moşiile ce a avut odinioară schitul.

*

Observaţii de mare interes cu privire la conflictul dintre Italia fascistă şi „ebraismul" internaţional, în Paolo Orano, *Gli Ebrei in Italia*, Roma, XV (1937).

*

În *Cultura Creştină* de la Blaj, XVII, 6-7, se dă traducerea articolului păr. Salaville despre liturghia orientală. Se reproduc pagini interesante din Geografia Ardeleanului Ioan Rusu în studiul despre aceasta: e un meritat omagiu autorului *Icoanei Pământului*.

*

În n-le 8-9, urmarea articolului păr. Salaville despre frumuseţile liturghiei orientale.

*

În *Revista fundaţiilor regale* pe Octombre, d-na E. Dvoicenco cercetează ce a trecut din Puşchin asupra poeţilor romantici de la noi.

*

O bună presintare a totalului luptelor din Spania în broşura anonimă *A qui la victoire? Un an de guerre en Espagne*, Paris (1937).

*

D. P. Nicorescu semnalează, în *Mem. Ac. Rom.*, 1937, pietrele găsite la Cetatea-Albă, care arată o *vexillatio* romană la Tyras.

*

www.dacoromanica.ro

D. Ilie Ion închină o carte de pietate și recunoștință lui V. Pîrvan (*Vasile Pârvan, Poetul neliniștii, singurătății și tăcerii...*, Craiova (1937)).

*

D. Teodor Bălan a dat o nouă culegere de *Documente Bucovinene* (Cernăuți 1933). Întâiul volum merge de la 1507 la 1653.

*

Scurte note din război, în *Însemnări din războiul întregirii neamului*, de generalul Mihail Ionescu (1937).

*

Cu aceiași bogăție de inedit, dd. I. Minea și L. T. Boga dau a doua parte din *Cum se moșteniau moșiile în Țara-Românească*, Iași 1935.

*

În cartea sa *Războiul pentru întregirea neamului, studiu critic* (București 1937), generalul Ioan Anastasiu aduce aspre învinuiri conducerii războiului nostru, și de ele va avea să se ție samă, pas de pas, într'o etpunere definitivă a marilor evenimente, încă prea mult încunjurate de legendă. E vrednică de toată atenția critica ofensivei „descusute" din Ardeal. Tot așa, la paginile 299 și următoarele, desvăluirea formidabilelor greșeli de la Turtucaia, unde se ajunsese la „o masă informă de oameni, care avansa în cea mai desăvârșită desordine". Se pune în față nedreptatea față de generalul Teodorescu și înaintarea generalilor Aslan, Arghirescu și Basarabescu. Se reface reputația luptelor de la Jiiu. Pentru debandada și lașitatea de la Craiova, p. 411. Și știri noi despre trădarea colonelului Sturdza. O parte e un prețios jurnal de campanie.

*

N-le 11-12 din anul VI al *Vieții Basarabiei* e închinat în cea mai mare parte relațiilor basarabene ale lui Pușchin.

*

De d. Georg Müller, *Die deutschen Landkapitel in Siebenbürgen und ihre Dechanten, 1192-1848* (mai mult epoca modernă), Sibiiu 1936.

*

www.dacoromanica.ro

În *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*, Iulie-Septembre, se arată, de d. Alexander Ferenczi, că așa-zisa descripție în rune de la Bunești e o simplă falsificare. Cercetătorul a găsit elemente de tehnică actuală în modelarea obiectului care ar fi să aibă o așa de venerabilă vechime. D. Kurt Horedt despre urme romane găsite lîngă Sibiiu. De ridicula teorie gepidă a Secuilor se ocupă d. Fritz Schuster. Îi e ușor să dovedească zădărnicia închipuirilor canonicului Karácsonyi. Ar trebui să se mintuie odată cu asemenea ipotese care încurcă numai studiile istorice serioase! De d. G. A. Schuller reproducerea unei hotărnicii săsești din secolul al XVI-lea, interesantă pentru numele locale. O inscripție romană din Șard, lîngă Alba-Iulia, e presintată epigrafiștilor. Despre un jurnal de luptător german în Marele Război (Walter Neumann, *Wi von der Viert! Söss Mond an dei rumänisch Front*, Hinstorff-Rostock, 1936) pe frontul romîn, de adaus la acela al lui Hans Carossa, *Rumänisches Tagebuch* (intrebuințat în *Limba germană* a d-lui Traian Bratu și Karl Kurt Klein).

*

În *Anuarul liceului „Petru Rareș"*, *Piatra-Neamț*, *anul 1935-6*, consacrat amintirii profesorului M. Stamatin, d. Radu Vulpe semnalează descoperirile sale de la Izvoare (Neamț) (și figurine eneolitice; un admirabil vas în trei colori). Despre lucrurile de artă de la biserica din Văleni (Neamț), ctitorie din epoca lui Petru Rareș; cîteva frumoase reproduceri (și o splendidă legătură în argint). Folklorul publicat de d. Gavriil Galinescu e cu totul remarcabil: și dedicații către un munte, Grințesul, într'un cîntec haiducesc. Păr. C. Mătasă presintă după un document situația locuinților în Ținutul Neamțului la 1428 (mare număr de biserici). Despre limba lui Creangă d. Har. Mihailescu. Pentru Curțile de pe Bistrița ale lui Ștefan-cel-Mare, d. Constantin Turcu (etimologia Chiojdului am dat-o eu). Frumos manuscriptul călugăresc din 1843, cu perfecta reproducere a tiparului, semnalat de d. Victor Țăranu. Documente publică d. Stoide (epoca lui Istrate Dabija).

*

În *Biserica ortodoxă română*, LIV (1936), N. Iorga înfățișează mișcarea națională munteană contra Mitropolitul grec Ignatie. D. Dimitrie Bejan tratează despre edițiile *Molitvenicului* la noi (două-

www.dacoromanica.ro

zeci şi două în singurul secol al XVIII-lea; şase după ruseşte, patrusprezece după greceşte). Despre *Didahiile* lui Ilie Miniat traduse în româneşte, d. N. A.-Gheorghiu (nu există o ediţie din 1700). Acelaşi despre cele două ediţii ale primului volum din *Mineele* lui Chesarie (p. 694 şi urm.; înlocuirea tipografului, care lăsase titluri netraduse; tipograful Costandin „Mihailo Popovici" poate fi în adevăr fiul preotului Mihail Popovici, a cărui călătorie la Petersburg am tipărit-o). Se continuă ediţia călătoriilor lui Chiriac de la Secu.

*

În broşura d-lui Aurel A. Mureşianu, *Originea Ciangăilor din Săcelele Braşovului, contribuţii istorice documentate la vechimea elementului românesc în Ţara Bîrsei*, Satulung-Săcele 1937, se adună păreri anterioare despre vechimea Ciangăilor. Interesantă observaţia că unde cancelaria ungară pune sufixul *falva* avem a face cu o aşezare naţională mai veche (p. 11, nota 2). Slon (p. 11) înseamnă „stîlp de vamă". Nume româneşti la Ciangăi, p. 13, nota 17. O apropiere a numelui de Braşov de acela de Braşevo, în Serbia, p. 14, nota 4. Se citează cuvintele româneşti întrate în graiul Ciangăilor (zeke-zeghe, zesztre-zestre, merenda-merinde şi hemerendelni, iszak-desagi, borbat-bărbat, furtina-furtuna, rajba-roibul, murgo-murg, zsoja-joiana, florika-floriko, furko-furcă; p. 20).

*

În *Arhiva* din Iaşi, 1937, 1-2, dd. C. I. Andreescu şi C. A. Stoide se ocupă despre viaţa în Moldova, după căderea lui Ştefăniţă Lupu, a mamei lui, Doamna Ecaterina. Se dau întregiri la lucrarea din 1928 a d-rei Oltea I. Nistor, *O Circasiană pe tronul Moldovei*. E pus în legătură cu originea ei circasiană neamul Cerchesilor, care în acest timp chiar apare în ţară. Apendice de două documente.

*

În *Bugeacul*, II, 8-9, d. G. Bezveconi dă ştiri despre trecutul oraşului Bolgrad.

*

D. Julius Bielz dă un *Porträtkatalog der Siebenbürger Sachsen*, Sibiiu 1936.

*

www.dacoromanica.ro

D-na Mariana Istrati, fiica profesorului I. Mitru, publică un excelent studiu despre atît de pe nedrept uitatul romancier elveţian romand, de origini francese, Victor Cherbuliez, şi romanele lui cu subiecte străine (*Victor Cherbuliez et le cosmopolitisme*, Paris 1937). Tatăl a fost un gînditor însemnat şi mama, fiică de profesor. Cartea e o preţioasă iniţiare în viaţa genevesă a vremii contra căreia va protesta. Moare ca academician frances.

*

Multe idei drepte în cartea lui Nicolae Berdiaev, tradusă de d-na Maria Vartic, *Un nou ev mediu* (şi despre desumanisarea omului în vremea noastră, despre „barbarisarea" de după războiu).

*

O sumă de note statistice se dau în cartea păr. Ştefan Meteş, *Situaţia econonică a Românilor din Ţara Făgăraşului*, I, Cluj 1935, (după inscripţii; tablă alfabetică).

*

În *Ţara Bîrsei*, Maiu-Iunie 1937, d. A. A. Mureşianu despre atitudinea lui Rösler faţă de Romîni (excelent studiu). D. Ioan D. Condurachi, despre „diplomaţi romîni în trecut (sec. XIV-XVII)". D. Gh. Brînduş, despre Mocani. D. M. Popescu dă un privilegiu al lui Mavrogheni pentru Săceleni.

*

În *Rendiconti* ale Academiei dei Lincei, un studiu al d-lui Guido della Valle despre portretul lui Lucreţiu. D. Ettore Rossi, despre o traducere în turceşte, la 1559, cerută de bailul venetian, a cărţii lui Cicerone *De senectute* (se dă textul; elemente nouă sînt adause).

*

În *Revue d'histoire politique et constitutionnelle*, I, 1, d. Joseph-Barthéleny defineşte, nu prin texte de lege, ci prin obişnuinţă, rostul presidentului de Consiliu în Franţa (el îşi alege colaboratorii, îi poate revoca, se poate amesteca în toate departamentele, dar Consiliile de miniştri le convoacă şi le presidează şeful Statului). D. Sagnac arată cum s'a format în Franţa, la 1788-9, ideia de „naţiune" în sens modern.

*

www.dacoromanica.ro

În revista *Conferința*, I, 9-10, d. Th. Capidan vorbește despre rostul dialectelor în românește. O privire istorică asupra desvoltării mai nouă a studiilor matematice de d. P. Sergescu.

*

În *Danmarks Kaempesten i folkeoverleveringen* (Copenhaga 1933) d. August F. Schmidt presintă legendele „marilor pietre" din cuprinsul Danemarcei.

*

În *Biserica Ortodoxă Romînă*, LV, 5-6, păr. episcop Tit Simedrea dă o nouă ediție, de precisiune filologică, a „Vieții Sfîntului Nifon". D. Const. I. Popescu se ocupă de istoria mănăstirii Rîncăciovul (exista în secolul al XV-lea, spre sfîrșit; s'a refăcut la 1648). D. Ion Virtosu aduce informații nouă despre Dionisie Eclesiarhul. Recensia cărții d-lui Anton D. Velcu despre „creștinismul daco-roman" dă prilej d-lui E. Condurachi să reiea chestiunea.

*

Pentru iconografia lui Tiziano, Lodovico Foscari, în *Ateneo Veneto*, lunie 1937.

*

Cîteva inscripții de la biserica armenească din Botoșani, în revista *Ararat*, XIII, no. 145.

*

În *Revista Fundațiilor Regale*, d. Sextil Pușcariu presintă, supt titlul „Contribuția Transilvaniei la evoluția limbii romîne", puncte de vedere interesante, de și adese ori contestabile, ca în ce privește retragerea în munți a băștinașilor sau chiar „adaptabilitatea" lor, cu privire la rosturile mișcărilor de populație în Dacia. Interesantă constatarea că Bistrița are un afluent Răpedea, cu același sens deci, ceia ce face a se presupune că terminul slav a înlocuit acest mai vechiu termin latin (pp. 299-300). A fi luat, cum crede d. Drăgan, numele de Olt de la Unguri, e imposibil (v. Oltina, Oltenița, Oltețul). Nici concluziile d-lui Vuia despre stratele după forma satelor nu pot resista criticei. D. Pușcariu crede că unele cuvinte ungurești au venit prin „Slavii transilvăneni", dar mai erau aceștia după venirea Ungurilor? Forma „Săvădisla"

www.dacoromanica.ro

pentru Szent-László e remarcabilă, dar cu valoare locală, şi nu i se ştie vechimea. Forma „aţina" pentru „înţina" n'am găsit-o. *Lista cuvintelor de origine latină* e îmbogăţită prin această contribuţie (părînce, grăunţ, a măcina, hoare-*ovaria*, matrice, canură, a suvintra, *subventrare*, suilia-*subiliare*, arugă-ruga, la Macedoneni, racla, rasa, nu şi chilie şi candelă, etc.; dar sînt şi unele formaţiuni ulterioare). Se semnalează şi la Sarzi *pavimentum* în sens de „bătătură". „Punte" să aibă numai sensul de „trunchiu aruncat" peste apă (v. *a se face luntre şi punte)?*

Foarte justă observaţia că la Romîni numai asupra desvoltării cuvîntului latin n'a influenţat forma dată de şcoală. Pentru caracterul „vechiu" al limbii noastre, în ce priveşte transmisiunea latină, pp. 307-8. Se afirmă că 90% din tesaurul acestei limbi e latin, chiar fără neologisme, dacă se ţine samă de circulaţie. La caracterul pastoral de origine (în parte): *arete* şi la alte animale decît berbecele, *strunga* dinţilor, *fruptul*, *închegarea* în sens general, *a paşte un gînd (şi a paşte pe cineva păcatul)*. Pentru lipsa caracterului de hotar al Dunării, de atîtea ori afirmată de mine, pp. 311-2. Şi observaţia că Romînii din Nord şi din Sud se deosebesc şi prin ce a trecut în limbă din mediul încunjurător (pp 314-5). E neadmisibil ca numele Goţilor să fi rămas în terminologia romînă. Nu conving nici etimologiile germanice ale unor nume comune (pp. 315-6: *a cutropi*). Tot aşa de puţin împrumuturi avare. Se încearcă a se arăta pe basa atlasului lingvistic călătoria unor sunete sau cuvinte. Observaţiile cu privire la Ardealul scutit de unele influenţe străine în Domnii, pp. 322-3.

*

În *Orazio nella letteratura mondiale*, Roma 1936, d. N. I. Herescu presintă legăturile lui Horaţiu cu Romînii.

*

D. Kokusai-Lissô-Kenkyûkai presintă lupta Iaponesilor cu bolşevismul, în *Japan's conflict with the evil of bolshevism, in the Far East*, Tokio 1937.

*

În *Biserica ortodoxă romînă*, LV, 3-4, un studiu erudit al preotului Olimp N. Căciulă despre „Anatematismele Sfîntului Chiril al Alexandriei". D. Const. R. Vasilescu presintă istoria mănăstirii Gorgota, ctitorie a lui Petraşcu-cel-Bun, dăruită de

www.dacoromanica.ro

Mihai Viteazul, supt care a fost arsă de Turci; e refăcută în 1623 de Necula Vistierul, şi închinată la Meteore; o refacere din 1836 i-a schimbat caracterul. De Seminariul din Buzău se ocupă d. Dimitrie G. Ionescu (se ştie în ce hal era supt Vodă-Ştirbei). Despre „Buchetul" lui I. D. Petrescu am vorbit în *Mem. Ac. Rom.* Între profesori, şi marele pictor Andreescu (p. 203). Ştiri noi, de la diaconul Şt. Lupşa, despre episcopul bihorean Meletie Kovacs (autorul îl crede nu Romîn macedonean, ci Grec, dar aceasta nu se potriveşte cu numele). Ar trebui mai multă îngrijire la resumatele francese.

*

O bibliografie critică a lucrărilor privitoare la teatrul românesc, în Ion-Horia Rădulescu, *Contribuţiuni la istoria teatrului din Muntenia (1843-1853)*, Bucureşti 1935 (editura Institutului de istorie literară şi folclor). Istoria primei fase a acestui teatru e reconstituită cu cea mai mare îngrijire, întrebuinţîndu-se şi ziarele şi elemente de arhivă. Nu lipseşte legătura cu teatrul de aiurea şi din alte timpuri. Preţioase ştirile privitoare la teatrele din provincie.

*

Dd. J. S. Kvapil şi Dum. Crînjata dau pentru Institutul Cehoslovaco-Romîn din Praga un bun resumat de „Literatură cehoslovacă contimporană" (Praga 1937). Se notează şi legăturile cu Rominii (călătoria la Bucureşti, în 1869, a lui Neruda, viaţa în Bucovina a tatălui poetului Čech, mort la Stupca). Scurtă bibliografie. Tablă.

*

În *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, LXVII (1937), dd. D. Berciu şi E. Beringer caută a găsi elemente germanice în săpăturile din Oltenia.

*

În *Ţara Bîrsei*, Maiu-Iunie, d. Victor Marian, despre Aritmetica lui Gheorghe Şincai.

*

D. Milan P. Şesan presintă încercările de unire, în secolul al XVI-lea, ale protestanţilor cu ortodocşii *(Václav Budovec şi încercările de Unire ale protestanţilor cu Biserica ortodoxă din Constantinopole*, Cernăuţi 1937).

*

www.dacoromanica.ro

De acelaşi, *Teod. Koriatovici în Rusia subcarpatică* (să-i zicem: Maramureş), *ctitor al mănăstirii S. Nicolai* din *Munkacs* (să-i zicem: Muncaciu) *la 1360?* (bogată bibliografie slavă).

*

D. Sauciuc-Săveanu cercetează inscripţia, găsită la Mangalia, a lui Titus Vitranius Pollio, legatul *pro praetore* al Împăratului (*Titus Vitranius Pollio şi oraşul Callatis*, Cernăuţi 1936).

*

Interesante suggestii şi ipotese în studiul d-lui Aurelian Sacerdoţeanu, *Romîni şi Barbari în secolul al IX-lea — un început de diferenţiere*, Bucureşti 1937.

*

În *Palatul Regal, cum a fost în trecut de la Nicolae Grămăticul la boierul Dinicu Golescu*, Bucureşti 1930 (din *Archivele Bucureştilor*, no. 3), d Emil Virtosu publică interesante documente. Grămăticul trăia pe la jumătatea secolului al XVIII-lea. Ştiri despre Dinicu Golescu. Ilustraţii inedite. Multe documente.

*

D. D. M. Pippidi dă o nouă interpretare a relaţiilor dintre Tiberiu şi Tacit, în tesa sa de la Bucureşti, *Tacite et Tibère, une contribution à l'étude du portrait dans l'historiographie latine* (Bucureşti 1936).

*

Note ale d-lui Radu Vulpe despre preistoria moldovenească în *Europa septentrionalis antiqua*, XI.

*

D. Milan P. Şesan se ocupă, în *Junimea literară*, XXV, de „numele proprii în limba cehă veche". Acelaşi dă, la Cernăuţi, 1936, un studiu despre „Drepturi judiciare şi privilegii materiale ale chiriarhilor din părţile romîne în secolul al XVIII-lea" (notiţă după izvoare tipărite).

*

În *La Nouvelle Revue de Hongrie*, Maiu 1937, d. Alexandru Solymossy caută influenţe vechi păgîne în poveştile ungureşti, şi d-na Gertrude Palotay inspiraţii turceşti în broderie.

*

www.dacoromanica.ro

Într'un nou volum din „Peuples et civilisations", colecţia d-lor Halphen şi Sagnac, d. P. Muret presintă o parte din secolul al XVIII-lea, supt titlul *La prépondérance anglaise, 1715-1763*. E o cantitate enormă de fapte fără arătarea izvoarelor şi de o veridicitate aproximativă. Firul conducător lipseşte cu totul. Frumoase capitolele culturale ale d-lui Sagnac.

*

În *Revista de pedagogie*, VII, 2, d-na Oltea Cudalbu-Sluşanschi cercetează opera marelui mitropolit Silivestru Morariu în domeniul şcolar. Părintele S. Reli despre „crucea" la Romini (în special cea venerabilă, de la mănăstirea Putna).

*

Mult mai *umane* decît memoriile lui Titu Maiorescu sînt scrisorile, în adevăr pline de naturaleţă şi de afecţiune, ale lui către sora, Emilia, măritată Humpel, pe care le publică d. I. E. Torouţiu, în *Făt-Frumos*, XII, 1-4. Se vede că Vodă-Ştirbei a susţinut pe şcolarul de la Theresianum şi de la Berlin şi Statul pe studentul la Paris, p. 10. De relevat: „Prietenii, ce sînt altceva decît ceaiuri intime şi discuţii literare?" Carp, Pogor îi par „mai curînd molii decît capabili" (1871). La 1876, prigonit, se gîndia să plece în lume (p. 17). Poesii ale lui „din cinci în cinci ani" *(ibid.)*. Oribilă descriere a operaţiei soţiei, Clara, la care asistă; pp. 20-2. Multe ştiri despre Eminescu bolnav. Şi iar trista afacere a divorţului, In note se dă scrisoarea din 1857 către Cipariu, din însărcinarea profesorului Zhismann, pentru lucruri relative la unirea Orientului cu Roma, după publicaţia apărută la noi a Patriarhului Nectarie. La note, p. 56, nu Teodor, ci Dimitrie, Rosetti, a fost tatăl d-nei Ana Maiorescu.

D. Petru Iroaie semnalează ce aduc nou corespondenţele publicate de I. Torouţiu pentru a se înţelege drept unele momente din viaţa lui Eminescu.

De d. Filimon Taniac despre elegiile lui Goethe în româneşte (critica versiunilor d-lui I. Sîn-Giorgiu).

*

În *Süd-ostdeutsche Forschungen*, II, 1937, d. Coriolan Petranu tratează despre „conceptul şi cercetarea artei naţionale". Interesante consideraţii generale. La urmă, o polemică împotriva concepţiei ungureşti a artei.

*

www.dacoromanica.ro

În *Sîrbii în Lescoviţa*, părintele Traian Constantin (Caransebeş 1937) urmăreşte slavisarea unui vechiu centru sîrbesc al Romînilor din *Banatul românesc*. Interesante nume de familie: şi Pascotă. Decisivă mărturia cărţilor bisericeşti. Vecinătatea tîrgului sîrbesc ajută înstrăinarea. Politica de partid serveşte pe străini.

*

D-ra Victoria Ghiacioiu dă, în „clasicii romini comentaţi", o nouă ediţie din *Păcatele tinereţelor* a lui C. Negruzzi. Prefaţa, sprijinită pe cercetări amănunţite, cuprinde şi multe elemente de noutate. Astfel la discuţia datei de naştere (la pagina 10, n'am spus că *toată* condica e scrisă de C. Negruzzi). De sigur că toate socotelile genealogice privitoare la familie — una vorbeşte de Radu Negru! — sînt false. Foarte frumoasă şi ca alcătuire şi ca formă grafică scrisoarea din 1822 a lui Dinu Negruţi către fratele Manolachi (forma Dinu trimete la Munteni şi e în legătură cu tradiţia putneană). Am dori ştiri despre mama scriitorului. La 1826 Costachi e făcut Căminar, şi unchiul se teme ca nepotul să nu se îngîmfe (p. 25). În scrisoarea de la pagina 32 „lipsitisto adio" e, cu greceşte: εἰς τὸ adio". La 1847 Costachi e însărcinat, cu Petru Asachi, să cerceteze cărţile de şcoală (pp. 16-7). În 1856 are censura presei, cu Gheorghe Asachi (p. 73).

Foarte îngrijită bibliografia.

Ineditele, în mare parte traduceri, de care se vorbeşte pe paginile 147-9, ar trebui neîntîrziat tipărite. Notele sînt extrem de bogate. Dar nu totdeauna e bine redat sensul cuvîntelor. Aşa la *soitar*, la *toporaşi* (cari sînt *pansele*, nu „micşunele"). La pagina 228, Negruţi nu e Negruţă (cf. năltuţ). Ar fi mai admisibilă şi, după tipul fisic, o origine armenească (ţigănească, în orice cas, nu). *Cinovnic* e orice membru al cinurilor.

Avem şi, în note, ordinul pentru „depărtarea din capitalie la moşiia dumisale fără a avè voe de a se înfăţoşa în capitalie", din causa unora „alcătuiri pricinuitoare" (greşit în original: „privitoare") „de scandal şi jignire asupra celor vrednici de cè mai înaltă consideraţie" (13 Novembre 1844). Avem şi contractul admirabilei *Foi săteşti*, pp. 528-9.

La p. 55, „mîndir" nu e „saltea", şi „mîndirigiul" nu face „plăpumi"; a *cotigi* înseamnă a merge în lături; *a burzului* e a agita. *Ceauş* nu e curier, ci dregător turc în misiune; *a horopsi*

www.dacoromanica.ro

e a prigoni; se zice *chelbe,* nu *chelbă*; *capugiu* e portar; *a buiurdisi* e: a face raport.

„D-na I.", revoluționara de la p. 518, e d-na Ipătescu, din București.

Cîteva adause documentare.

*

În studiul d-lui Miliucov despre Pușchin (Le *Monde Slave*, Iunie 1937), pp. 463-5, e vorba, la 1831, de o frumoasă d-ră A. O. Roset de la Curtea Țarului, logodită cu un Smirnov. Ea e legată de Pletnev, Jucovschi și Pușchin. „La Curte și în toată societatea ea ocupa un loc excepțional. „Nicolae stima mult și căuta conversația ei"; era interpreta, une ori chiar îndrăzneața apărătoare a celor mai bune aspirații ale societății rusești. „Ea denunță apoi lui Acsacov viața fără frîu a mediului pe care-l domina ea. Pușchin avea pentru dînsa atenții care jigniau pe nevastă-sa. D-na Smirnov ducea Împăratului poesiile lui Pușchin care plictisiau pe nevasta lui."

*

A apărut al treilea volum, purtînd titlul de „The liberal experiment" din „A history of Europe" a d-lui H. A. L. Fisher, Londra 1935.

*

În *Buletinul Institutului de filologie romînă „Alexandru Philippide"*, III (1936), d. Gh. I. Năstase presintă știrile din Bandini despre Ungurii din Moldova. La etimologia pentru Podul Iloaii (p. 176), de fapt Leloaii, pentru care se propune originea din Ile, a se compara Loloiu din cronica de la Bistrița pentru aceiași localitate.

*

În *Arhivele Basarabiei*, VIII, 4, documente privitoare la Biserica catolică din Moldova supt ocupația rusească de la începutul secolului al XIX-lea. Un plan de institut ieșean la 1811, cu un anume Hoppe; și o plîngere a unui Maurojean, neplătit de boierul Arghirie Cuza. O încercare geografică despre tîrgurile din Moldova de d. Alexandru Th. Obreja (cu documentul Drăcșanilor).

*

D. Milan P. Șesan publică un interesant studiu de actualitate, *Biserica ortodoxă rusă de după războiu, volumul I, Biserica rusă pe teritoriul U. R. S. S.*, Cernăuți 1937.

*

www.dacoromanica.ro

În *Anuarul Liceului Național din Iași*, 1935-6 (Iași 1937), meritosul cercetător care e d. Mihai Costăchescu publică un document din 29 Ianuar 1522 de la Ștefan-cel-Tînăr, prin care, acordînd o întărire mitropolitului Teoctist al II-lea, pentru o moșie, se menționează poiana, „la drumul Băii, ce merge de la Baia către Neamț", „pînă în hotarul Tîrziilor", care a fost luată de Ștefan-cel-Mare „din hotarul Orțeștilor, pentru moartea unui episcop latin ce a fost ucis în această poiană".

Se dă biografia mitropolitului. Se amintește că Radu Rosetti arătase, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, XXVII, p. 315, că episcopul catolic Toma Bacsa din Seghedin a fost ucis la Orlești.

*

În bocetele din Țara-Oașului, date de d. C. Brăiloiu, în revista *Grai și suflet*, VII, se întîlnesc casuri de rotacism, ca în *irimă, irimucă*, dar și *inimă*; găsim și *nimeri*. D. Ov. Densusianu dă etimologiile cuvintelor pentru „locuințe primitive". Pentru Rominii din Bulgaria, *pănă la Vrața*, p. 232. Observații despre Aromîni, p. 304 și urm. (de d. P. Gherman; se citează cartea lui Chrysochoos, Βλάχοι καὶ Κουτζόβλαχοι, Atena 1909).

*

O cercetare amănunțită a curioasei monede găsită la Cetatea-Albă, în Paul Nicorescu, *Monede moldovenești bătute la Cetatea-Albă*, Iași 1937.

*

D. Vasile Țepordei dă un studiu pios despre poetul basarabean preotul Alexie Mateevici, Chișinău 1937.

*

Despre munții Sebeșului și ce crede că sînt cetăți dace, d. I. Conea, în *Străjerul*, I, 1.

*

Și lucruri nouă, ca informație și conclusii, în frumoasa carte a profesorului I. Lupaș, *Istoria Unirii Românilor* (în colecția „Cartea Satului", București 1937). Multe ilustrații.

*

În *Acta Iutlandica*, VI, ale Universității din Aarhus (1934), un lung studiu al d-lui Ad. Stender-Petersen asupra „legendei varege ca izvor al vechii cronici rusești".

*

www.dacoromanica.ro

Volumul II, anul II, din revista armeană *Ani* aduce un material de artă de o mare bogăție.

*

Un raport francez din 1848 e dat și de d. Vasile Lungu, în *Anuarul Gimnasiului Alexandru-cel-Bun (din Iași) pe anii 1923-1936.*

*

Pentru statistici e folositoare cartea lui Ioso Lacatoche, *La Yougoslavie*, Lyon 1925.

*

D. R. David dă (Sibiiu 1937) o *Istorie a Romînilor* pentru școlile germane, în care informația e exactă și imparțială, ilustrația aleasă.

*

D. Caton Theodorian publică, supt titlul de *Ploești-Craiova*, Craiova 1937, acte privitoare la încercarea revoluționară de la Ploiești în 1870, evidențiind rolul lui Eugeniu Carada. Se arată ca participanți Costică Pilat, C. Ciocîrlan și dr. Sergiu (p. 4). *Era vorba ca mișcarea să plece din șapte orașe.* S'ar părea că și Gheorghe Chițu, Stolojan și Pera Opran, autorul studiului francez despre chestia rurală, erau în complot (p. 6). Unele legături cu Rosetti și amicii lui, p. 7. Rolul lui Candiano-Popescu ar fi fost al unui simplu șef de sector, care, grăbindu-se, a stricat întreg planul.

*

În *Cronica numismatică și arheologică*, XII, n-le 106-7, se descrie moneda polonă pe care Ștefan-Vodă cel Tînăr, fiul lui Bogdan, a pus să se adauge titlul său în cirilice (comunicație a d-lui Gebauer). Note, de d. C. Moisil, despre colecțiile generalului Mavros. Descrierea cîtorva geme din valea Dunării.

*

În *Viața și opera lui Vintilă I. C. Brătianu, văzute de prietenii și colaboratorii săi* (București 1936; „Așezămîntul Cultural Ion C. Brătianu, XXXII) se vor găsi, supt iscălituri diferite, și adevărate studii de istorie economică, vrednice de toată luarea aminte. Unele privesc epoca Marelui Război. Mai însemnate contribuții dau dd. G. D. Creangă și Constant Georgescu.

*

www.dacoromanica.ro

În *Buletinul Muzeului județului Vlașca „Teohari Antonescu"* II, d. D. Berciu presintă resultatul săpăturilor sale în comuna Petru Rareș (tip „Gumelnița"; interesantă ceramică).

*

În *Țara de mîine*, III, 7-8, d. T. Mihăilescu are cîteva pagini despre mișcarea socială ardeleană din 1437.

*

În *l'Universo* din Florența, XVIII, 4-5, un studiu despre transhumanța în Apenini, regiunea Umbriei și Marcelor. Cu amintiri antice se arată măsurile din epoca modernă (secolul al XVII-lea) cu privire la păstori. Ele au mai mult un caracter fiscal. Stagiunea de iarnă ține din Septembre-Octombre pînă în Iunie (ziua de Sf. Ioan). *Il vergaro*, șeful „masseriei", e ca baciul nostru.

*

Prețioase elemente de statistică în broșura d-lui Nic N. Munteanu, *Aspecte și direcții în neamul românesc, de la primele începuturi pînă azi*, București 1937. Autorul nu cunoaște studiul asupra societății românești în povestitori, apărut în *Revue historique du Sud-Est européen* (și separat).

*

În *Forschungen und Fortschritte* 1937, d. Friedrich Morton dă considerații despre Hallstatt și d. Rudolf Grahmann despre culturile paleoliticului în Germania *(Klingen-Kultur)*.

*

În *Briefe von Theodor Billroth*, Hanovra-Lipsca, 1910, în două locuri, p. 362, e vorba de puternica impresie ce i-a produs-o, în 1885 și 1888, vestitului hirurg jocul marii tragediene romînce din Viena, d-ra Agata Bîrsescu, din fericire încă în viață și profesoară la Conservatoriul din Iași.

*

În *Ararat*, XIII, no. 148, d. V. Ciomac dă acte privitoare la școlile armenești din Botoșani.

*

www.dacoromanica.ro

În *Revista Fundațiilor Regale*, IV, 8, d. Al. Ciorănescu vede în piesa de dincolo de munți *Occisio Gregorii Vodae* o glumă studențească.

*

Cercetările adîncite ale domnului P. S. Leicht despre „Corporațiile profesionale în Italia pentru epoca antică se dau în „Rendiconti" ale Academiei italiene dei Lincei.

Tot acolo d. G. Gabrieli se ocupă de legăturile cu China pe care le-a avut Academia din care face parte. D. R. Cessi despre *bonifica* venețiană în secolul al XVI-lea și partea pe care a avut-o în această operă economică Alvise Cornaro. Despre Leopardi în studiul d-lui G. Ferretti: „apologia di Aspasia".

*

D. Dimitrie Xen. Urzică se ocupă de „Bătălia din Dumbrava de la Lipinț" (Iași 1937). Autorul este profesor la Gimnasiul din Lipnic, după al cărui nume credem că ar trebui să se numească și bătălia. Ilustrațiile sînt foarte interesante, cuprinzînd și unele descoperiri arheologice, dar poate că în întrebuințarea bibliografiei autorul ar fi trebuit să facă o alegere între adevăratele cărți de știință și acelea care nu sînt așa.

*

D. Teofil Sauciuc-Săveanu publică un mic studiu despre un vas cu figuri de negru, găsit la Constanța (Cernăuți 1936) „*Ein Tongefäss in Negerkopfform aus Constanța*".

*

D-na Olga N. Greceanu descrie, cu frumoase reproduceri de arhitectură și pictură, „Cula din Măldărești" (București 1937).

*

Comunicația de la Academia Română a d-lui Gh. Tașcă despre „Cum a evaluat claca de la începuturile ei și pînă astăzi", se dă și în revista *Conferencia*, numărul de la 1-iu-16 Maiu 1937, împreună cu frumosul discurs de intrare la Academia Română al pictorului D. Petrașcu, „Evoluția picturii românești" și cu interesante pagini ale d-lui Gr. Gafencu.

*

www.dacoromanica.ro

D. N. I. Herescu tipăreşte, supt titlul *Pentru clasicism, fapte, idei, oameni, 1926-1936,* un număr de cercetări care caută să învedereze valoarea clasicismului la noi.

Autorului i se pare că elementele din care se alcătuieşte literatura românească, n'au fost niciodată în aşa fel echilibrate, încît să se poată zice că am avut şi noi o perioadă clasică. Discută părerea d-lui Bezdechi despre traduceri. Nu lipseşte un capitol: *Goethe şi clasicismul.* Unele părţi sînt preţioase pentru o problemă actuală, autorul ridicîndu-se împotriva „valului de misticism care ameninţă să pătrundă în literatură, în filosofie, în publicistică, la Universitate şi aiurea".

Citäm: „calm, senin, idilic, sufletul românesc nu este, aşa dar, mistic în manifestările sale, cum nu putea fi nici în cealaltă formă de manifestare a spiritului, care este literatura... Toate culmile literaturii româneşti se asamănă între ele tocmai prin absenţa atmosferei mistice".

Este curios că lîngă Creangă şi Alecsandri, înainte de Caragiale, Coşbuc şi Duiliu Zamfirescu, se găseşte Calistrat Hogaş.

Vorbind despre Pîrvan, căruia îi consacră un studiu deosebit, d. Herescu îl vede numai clasic, pe cînd o mare parte din misticismul actual îşi are izvorul tocmai în partea de misticism exagerat al lui Pârvan.

Cîteva pagini mişcătoare întru amintirea lui Cesar Papacostea.

*

În publicaţiile pentru Expoziţia de la Paris dd. G. Ionescu-Sisești şi N. Cornăţeanu publică un întins studiu de statistică: *La réforme agraire en Roumanie et ses conséquences* (Bucureşti 1937).

In cartea destinată aceluiaşi scop d. Romulus Seişanu, *La Roumanie pays latin* (Bucureşti 1937), se va găsi, pe lîngă o parte de istorie la îndemîna unui cetitor străin, multe mărturii din străinătate privitoare la unele probleme româneşti.

D-lui I. Nistor i-a revenit presintarea situaţiei de astăzi a Basarabiei şi Bucovinei, cu lămuriri relative la felul cum aceste ţări româneşti au reintrat în viaţa politică generală a neamului (*Le Bessarabie et la Bucovine*, Bucureşti 1937). Ilustraţia, foarte bine executată, este aleasă cu deosebită îngrijire.

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

NOTIŢE

Cum se oglindeşte Istoria Rominilor în *Világ Lexikon* din Budapesta, 1927:

Statul cel mai mare al Europei de Sud-Est. Teritoriul 305.000 km. pătraţi. Numărul locuitorilor: 16.800.000 Hotarele la Răsărit: Nistrul şi Marea Neagră, la Sud: Dunărea. Celelalte hotare sunt măestrite. În mijlocul ţării se întinde şirul Carpaţilor de Răsărit şi Miazăzi, iar în partea dintre Dunăre şi Marea Neagră se întind colinele mărunte ale Dobrogii. Romănia abundează în bogăţii naturale. Producţia de petrol este prima din Europa. Cărbunele şi fierul din Ardeal sînt suficiente pentru alimentarea întregei ţări. Din pădurile Carpaţilor se exploatează combustibil şi cherestea, cu care se face mare export. Solul văilor şi şesurilor este foarte fertil.

„După prăbuşirea Rusiei şi fărîmiţarea Ungariei, Romănia a devenit prima ţară exportatoare de cereale din Europa. Contingentul viticol în vechiul regat este slab, în schimb în Ardeal şi Banat este foarte bun. Comerţul, industria şi comunicaţia încă nedesvoltate. Din populaţia României 1.400.000 Maghiari, 725 000 Germani, 527.000 Ruteni. În ceia ce priveşte economia şi cultura pămîntului, acestea sînt mediocre; le întrece pe acestea economia şi cultura mimorităţilor (Maghiarilor, Germanilor, Saşilor, Evreilor şi Grecilor). Capitala României este Bucureştii, cu 345.000 (!) locuitori. Porturi lîngă Dunăre: Galaţii şi Brăila; la gurile Dunării: Sulina, iar pe ţermurile Mării Negre: Constanţa.

Romănia este regat constituţional (art. de lege XXVIII, din Martie 1923); are două Camere şi vot universal electoral secret; femeile încă au drept de vot.

Istoria: Pe timpul naşterii Mintuitorului în Ardeal trăiau Dacii. Împăratul Traian a cucerit pe Daci, şi acest pămînt la 106 după Hristos a devenit colonie romană. Din colonii romani şi băştinaşi daci s'a desvoltat poporul românesc. Începînd cu secolul al III-lea, Dacia este invadată de Vandali, Goţi, Huni şi Slavi, din această pricină Dacia sărăceşte, fruntaşii o părăsesc, fugind în alte părţi, iar ţăranii se refugiază prin munţi. Valul slav al invasiilor popoarelor lasă şi sapă urme adînci în desvoltarea de limbă şi rasă a Rominilor. În jumătatea a doua a veacului XIII-lea Basarab-Vodă uneşte toate voevodatele muntene într'unul, şi tot atunci Bogdan-Vodă uneşte voevodatele din Moldova, care apoi

www.dacoromanica.ro

în curs de veacuri trăiesc astfel despărțite, ba se și războiesc între ele, pînă ce în fine ambele sînt subjugate de Turci. Voevozii romîni mai însemnați sînt: În Moldova, Ștefan-cel-Mare (1457-1504) – și Mihai Viteazul (1593-1601). În locul prinților naționali. începînd cu secolul al XVIII-lea, Poarta numește numai Greci din Constantinopol. Renașterea națională și culturală a pornit din inițiativa Romînilor din Ardeal, trecuți la religia greco-catolică, Preoții acestora studiau la Viena și Roma, unde în scurt timp au început să cunoască originea și trecutul neamului lor, urmași ai lui Traian, și au pus basa unei puternice mișcări naționale. La începutul secolului al XIX-lea Romînii din regat, de supt domnirea mișelească a domnitorilor greci, s'au răsculat: urmarea acestor răscoale a fost că Turcii au fost constrînși să pună în fruntea ambelor principate domnitori romîni. În urma războiului ruso-turc, ambele principate românești: Moldova și Muntenia au ajuns supt dominație rusească (1819), în detrimentul țărănimii. Această dominație rusească a făcut să crească mult influența boierilor (marilor proprietari). Această situație durează pînă la 1848. Revoluția din 1848 în Muntenia și Moldova a fost îndreptată contra Rușilor, iar în Ardeal contra Maghiarilor. Toate aceste revoluții au sfîrșit însă cu eșecul Romînilor. Numai pacea de la Paris, încheiată după sfîrșitul războiului cu Crimeia, a salvat principatele românești de supt influența și dominația Rusiei. În 1859, adecă în anul următor conferinții de la Paris (1858), a fost ales ca domnitor pentru ambele principate Alexandru Cuza. Cuza abdică în 1866, iar locul lui îl ocupă Carol de Hohenzollern.

În noul război ruso-turc din 1877 Carol de Hohenzollern luptă de partea Rușilor și lîngă Plevna nimicește armata turcească. Congresul de la Berlin din 1878 recunoaște independența Principatelor românești. Carol de Hohenzollern este încoronat rege al României (1881), cu numele de Carol I, care apoi domnește pînă la moartea sa, întîmplată la 27 Septembre 1914. Urmașul lui, regele Ferdinand I, care domnește încă și astăzi, ia parte la războiul mondial de partea Antantei (1916-1918). În urma războiului mondial toate teritoriile locuite de Romîni s'au unit într'un Regat: România. În noile sale împrejurări România are să se lupte cu mari greutăți. Neavînd o clasă mijlocie (burghesime) puternică, administrația țării crescută dinir'odată mare este foarte dificilă și greoaie; îngreuiază mult această situație: cultura și

www.dacoromanica.ro

tradiția de multe feluri a noilor teritorii, precum și considerabilul număr al minoritarilor.

De la Unire și pînă acum s'au perindat trei guverne: Vaida, Averescu și Ionel Brătianu. În Martie 1926 Brătianu se retrage; urmașul lui este din nou mareșalul Averescu. La 1 Ianuarie 1926 Moștenitorul de tron abdică și în locul lui devine Moștenitor fiul acestuia, Voevodul Mihai.

*

Săcui (Székelyek) sînt aceea ramură a maghiarimi, care locuiește în Săcuime (Pămîntul Săcuilor, Szekelföld). În această Săcuime, despărțită de restul țării prin hotare naturale bine determinate *(sic)*, populația săcuiască și-a păstrat însușirile particulare-populare; soarta ei istorică e în totdeauna mult deosebită și isolată de maghiarimii. În ceia ce privește originea ei și raportul față de maghiarime, și astăzi sînt numai presupuneri și nimic exact.

Conform tradiției, Săcuii sînt rămășițele acelor Huni cari, supt conducerea feciorului de craiu Csaba, după lupta de la Krimhild, au pornit în spre Răsărit, o parte dintre ei s'au oprit pe cîmpia Ciglei (Csiglevölgy) și s'au așezat aici. În ce privește pe Săcui, Anonymus publică o variantă din multele tradiții. Asămănările etnografice, lingvistice și de istorie juridică, după comentariile lui Iuliu Sebestyén, ne lasă să concludem că Săcuii formează un trib aparte, care s'a desprins din legătura Cazarilor turci (in care se găsia pe vremuri), și apoi Cazarii, cu o ruptură de Maghiari, formînd tribul cazar și primind numele de Săcui, s'au așezat pe plaiurile de astăzi, ca apărători de hotare (un fel de grăniceri) și în această formație au rămas aici ca o naționalitate separată și de sine stătătoare.

Conform istoriei, în decursul campaniilor războinice luau parte activă, formînd avangarda și ariergarda. Vladislav al II-lea, la 1499, li dă un brevet regal, în înțelesul căruia ei sînt datori de acum înainte a păzi în permanență granițile și a apăra țara, pentru care serviciu li conferă privilegii de nobili. Verbőczy, în o parte separată a codului său (Tripartitum), se ocupă de dreptul unic și separat săcuiesc, dobîndit în urma privilegiilor conferite de stăpînitori. În înțelesul acestui drept, toți Săcuii sînt nobili și membri ai Casei Magnaților *(primores)*. Se împart în mai multe tagme, astfel sînt așa-numiții: călăreți (lofők, *primipili*) și pedestrași sau darabanți *(pixidarii)*. În dreptul comun, dreptul regal

www.dacoromanica.ro

nu putea preroga dreptului de succesiune săcuiesc *(haereditas siculia)*. În cas că Săcuiul muria fără succesori, succesiunea nu trecea, conform dreptului de proprietate maghiar, Statului, ci conform aceluia *haereditatis siculae*, asupra celui mai apropiat vecin al defunctului. Dreptul regal intră în vigoare faţă de Săcui numai la 1562, cînd s'a introdus şi iobăgia. Tot pînă la 1572 a rămas în vigoare şi uniunea de sînge *(vérségi szervezet)*, conform căreia acum deosebim genuri, în fiecare din ramuri, care purtau demnităţile pe rînd, în ordine cronologică, pe un ciclu cu durata de douăzeci şi patru de ani".

*

Cea mai bună descriere a Athosului e a monahului Teodosie Bonteanu, *Istorisirea unei călătorii în (sic) Muntele Athos*, Mănăstirea Neamţului 1930. Sînt pagini de adevărată poesie. Şi ilustraţia e bună. Se vede că acolo, la Athos, erau vre-o 500 de călugări.

*

Am găsit „appelul la Unire", datat „1857 Juliu 25", al lui N. Russo (scris aici „Russò", cu gîndul la Jean-Jacques Rousseau) al ucenicului lui Eliad, de la care iea şi ortografia. Se luptă cu anti-unioniştii (şi cu Asachi). Se ridică şi impotriva sentimentului de clase ce se caută a se introduce. Pentru chestia ţărănească el propune *Banca Rurală* şi *Asociaţia Agricolă*, amintind ce propunea Alexandru Ghica. Promite şi o lucrare cu acest subiect. E un frumos îndemn la solidaritatea. Acest N. Rusu ar merita un studiu.

Este şi un Îndemn către Turci a-şi schimba politica faţă de Principate.

*

Porturi populare femeieşti ca la noi, la Ruşii Albi, în revista *Slavia*, V [1] (1926) (de d. Dimitrie Zelenin). Se regăsesc şi coarnele din regiunea Oltului ardelean, pp. 323-4, 535-56. Şi gîta bucovineană, tocmai în Gubernia de Cursc, p. 331.

Acolo şi o lungă discuţie, de filologul bulgar St. Mladenov, a cărţii d-lui Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-romîne, influenţa romînă asupra limbii bulgare* (pp. 146-57).

Despre cele mai vechi tipărituri în bulgăreşte, A. Seliştev, p. 250 şi urm.

*

www.dacoromanica.ro

Interesantă la Dionisie Eclesiarhul, în Papiu Ilarian, *Tesaur*, II, p. 223, forma *a oare*, în loc de *une ori*: „și-i mînca, a oare friptură, a oare rasol". Pentru a *se muia* (carnea supt șeaua Calmucilor): *a se coleși (ibid.)*.

*

În Herriot, *La Russie Nouvelle*, Paris [1922], Trotchi declară că a cerut „echipa" care era misiunea franceză în România pentru a reface o armată Sovietelor (p. 15).

*

Pentru „Sarhanbeglie" al tratatului lui Petru Aron cu Sultanul v., în călătoria lui Leslie *(Caesarea legatio quam, mandante Leopoldo I, excellentissimus dd. Walter, S. R. I. comes de Leslie*, etc., Viena 1672) „Saluhambek patuit, potens et fertilis regio atque oppidum solito decentius"; p. 43. De acolo se merge la Adrianopol.

*

Despre vechiul Iași (cîteva note).

În Rudolf Suțu, *Iașii de altă dată*, II, ediția a 3-a, Iași 1928, se vor găsi portrete rare, folositoare amintiri biografice asupra chipurilor cu care odinioară se împodobia sau în care se caracterisa Iașul din vrema tinereței autorului. E și o cetire deosebit de plăcută. Fiul fostului profesor de limba franceză la Liceul din Iași e nu numai un ziarist sprinten, dar și un scriitor de talent. Întregul e plin de o simpatică poesie intimă. Brâncoveneasa de la Văratec (p. 5) a fost una din marile figuri ale vechii noastre boierimi. Banditul Codău (p. 10), care mergea să cînte, de Anul Nou, la polițaiul Placa, a fost prins la Botoșani cînd autorul acestei notițe era în clasele d'întăiu ale Liceului de acolo. Henri Cortazzi (p. 15) a fost unul din deputații Divanului de Unire; de la el avem și caricaturile colegilor săi, pe care le-a publicat cîndva *Arhiva;* i se atribuie fericita scăpare de datorii prin aceia că și-a sămănat toată moșia dorohoiană cu delicata cultură a rapiței, care i-a reușit. Alexandru Mavrocordat, al cărui portret de tinerețe se dă (el e tatăl d-nei Olga Sturdza), a publicat prețioase studii în *Archiva* despre Nicolae Mavrocordat și legăturile lui. Beizadeaua Grigore Sturza a fost în oastea otomană, nu „Niohliș-Pașa", ci „Muhlis" (v. p. 25). La pagina 35 e vorba de sigur de aritmetica, nu de „geografia" lui Hrisant Notara.

*

www.dacoromanica.ro

In *Mémoires du général-major russe baron de Löwenstern*, (1776-1858), publicate de M.-H. Weil, II, Paris 1903, p. 504, două pagini despre presenţa lui în ţerile noastre la 1829-34. În Iunie 1831 el se laudă că a scăpat, cu prilejul unui foc, Bucureştii, cari se lăsau să ardă, şi a fost pentru aceasta decorat de Împăratul Nicolae. El comanda în Capitala munteană la 1832, cînd, în Decembre, Chiselev i-a cedat şi autoritatea civilă. Supt el serveşte viitorul Domn Alexandru Ghica. Adauge, după pomenirea rolului de instructori pe care l-au avut Ruşii faţă de „miliţia valahă": „Et tel est l'instinct militaire du peuple valaque qu'un an après la formation de ces milices elles pouvaient entrer en ligne et soutenir la comparaison avec nos meilleures troupes" (p. 505). El „expediază" la Constantinopol pentru investitură pe primii Domni ai Regulamentului Organic.

*

În Friedrich Schmidt-Hennigkes, *Bismarck-Anekdoten*, ed. a 8-a, Stuttgart, f. an, p. 146, se pretinde că regele Carol ar fi cerut în scris părerea lui Bismarck în chestia Dunării. La Berlin Bismarck s'ar fi scusat că „e bolnav". Silit a răspunde, ar fi făcut-o, cu această insolenţă: „Man habe, wenn wielleicht auch keine goldene, so doch eine Brücke geschlagen. Er habe nur die Wahl, entweder mit einiger Unbequemlichkeit über diese Brücke zu Europa hinüberzugehen oder in nicht ganz ungefährlichen Weise den brückenlosen Rückzug zu bewerkstelligen".

*

Ştiri despre bombardarea de către Bulgari a Bitoliei (Monastir), în Rud. Reiss, *Lettres du front macédono-serbe (1916-1918)*, Geneva 1921. Frumoase ilustraţii.

*

„Veneţianisme."

De unde vine forma *talger* din Moldova, în locul muntenescului *taler*?

Cetesc în poesiile lui Maffio Venier, Veneţian din secolul al XVI-lea:

Magna in tal pugno ognun
co' fa'l falcon,
Senza o tola o *tageri*.

(Antonio Pilot, *Antologia dela lirica veneziana dal 500 ai nostri giorni*, Veneţia 1913, p. 38.)

www.dacoromanica.ro

Tot acolo, între superstiții, aceia cînd „una galina canta da galo“ și menește a rău (p. 88).

A căta e în dialectul venețian:

Se intenda de quei primi che *se cata*
Quela prima matina e che se trova
In strada a puro caso (p. 90).

Nu e bine a ținea porumbei:

Segno xe bon no quando le civile
O i colombi xe in casa a farse el nio (p. 92).

Pentru *dandană*, la Giulio Cesare Bona (aceiași epocă) *ibid.*, p. 137:

Un strepito, un rumor, un *tananai*.

Și dialectul venețian are rotacismul: *arente* pentru *anente*, *înainte* al nostru.

*

Ghidul Joanne din 1867 are, la paginile 929 și următoarele, un mic capitol privitor la țările noastre, în care este vorba de București, „oraș cu totul oriental, care, văzut de la înălțimea Mitropoliei, presintă un aspect plăcut, din causa grădinilor de care este tăiat“. Se spune că străinii sânt foarte bine primiți. Se critică însă, în ceia ce privește orașul însuși, „un amestec de străzi sucite, strîmbe, noroaioase, fără trotuare“. Se semnalează „biblioteca publică avînd manuscripte prețioase“.

După arătarea drumului la Brăila, orașul acestălalt este înfățișat cu laude, dar cu părerea de rău că nu mai e acolo nicio urmă istorică. Mențiunea lîngă Galați a ruinelor romane de la Ghertina. Galații este presintat dublu, în partea veche și în partea de creație cu totul nouă.

Nu lipsește o scurtă pomenire a Tecuciului, a Bîrladului, în care autorul vede „poate capitala unei mici republici comunale“. Apoi o naivă observație: „astăzi splendoarea sa este foarte decăzută, dar tîrgurile sânt totuși vestite“.

Peste Vasluiu se merge la Iași „oraș regulat construit, de formă aproape ovală“, în care se pomenește „grădina de la Copou, Consulatul Franciei, Teatrul, casele familiilor Ghica, Vogoride, Sturza, Sfântul Spiridon, Mitropolia, Trei Ierarhii, Ocîrmuirea și Museul“.

N. I.

---

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 6.

www.dacoromanica.ro

Prețul: 35 lei.

www.dacoromanica.ro